ISSN 2520-2308

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».

Серія: «Юридичні науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».

Series: «Juridical sciences»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».

Серия: «Юридические науки»

№ 7 (21) / 2019

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА». Серія: «Юридичні науки»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА». Серия: «Юридические науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA». Series: «Juridical sciences»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Свідоцтво
про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 22442-12342Р

№ 7 (21)

Київ 2019

ББК 67
УДК 34
М-43

Повний бібліографічний опис всіх статей Міжнародного наукового журналу «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки» представлено в: **Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Наукова періодика України.**

Журнал зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; ResearchBib; Ulrichsweb Global Serials Directory; Google Scholar; Наукова періодика України; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); Electronic Journals Library; Open J-Gate; Academic keys; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включене у Перелік наукових фахових видань України,
відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України
№ 693 від 10 травня 2017 року.

Засновники:
1. Київський кооперативний інститут бізнесу та права.
2. Приватна установа «Науково-дослідний інститут публічного права».
3. Громадська організація «Міжнародна академія освіти і науки».
4. Товариство з обмеженою відповідальністю «Фінансова Рада України».

У журналі опубліковані наукові статті з актуальних проблем юридичної науки.

Для наукових працівників, викладачів, студентів юридичних спеціальностей, працівників державних установ, юридичних компаній, судів, правоохоронних органів й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2019
© Міжнародний науковий журнал «Інтернаука».
Серія: «Юридичні науки», 2019

ISSN 2520-2308 = Internauka. Seriâ: Ûridičeskie nauki (Kiev)/Meždunarodnyj naučnyj žurnal "Internauka". Seriâ: Ûridičeskie nauki

Редакційна колегія

Голова редакційної колегії: **Курило Володимир Іванович** — доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, завідувач кафедри адміністративного та фінансового права Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Заступник голови редакційної колегії: **Мушенок Віктор Васильович** — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри загальноправових дисциплін Київського національного торгівельно-економічного університету (Київ, Україна)

Секретар редакційної колегії: **Ільченко Олександр Васильович** — кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна)

Члени редакційної колегії

Биркович Тетяна Іванівна — доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри державного управління та права Київського університету культури (Київ, Україна)

Гаруст Юрій Віталійович — доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна)

Гиренко Інна Володимирівна — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Деревянко Богдан Володимирович — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри господарського права Донецького юридичного інституту МВС України (Кривий Ріг, Україна)

Дрозд Олексій Юрійович — доктор юридичних наук, доцент, начальник ад'юнктури і докторантури Національної академії внутрішніх справ (Київ, Україна)

Короєд Сергій Олександрович — доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільного права і процесу ПВНЗ Університет Короля Данила (Івано-Франківськ, Україна)

Куліш Анатолій Миколайович — доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, директор ННІ права Сумського державного університету (Суми, Україна)

Ладиченко Віктор Валерійович — доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Мельничук Ольга Федорівна — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри права Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету (Вінниця, Україна)

Омельчук Василь Андрійович — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри права Київського кооперативного інституту бізнесу і права (Київ, Україна)

Рєзнік Олег Миколайович — доктор юридичних наук, доцент, Заступник директора з наукової роботи Навчально-наукового інституту права Сумського державного університету (Суми, Україна)

Самохін Анатолій Вікторович — доктор медичних наук, професор, Заслужений лікар України, завідувач відділенням травматології, керівник міського центру ургентної спеціалізованої ортопедо-травматологічної допомоги Київської міської клінічної лікарні № 12 (Київ, Україна)

Юринець Юлія Леонідівна — доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри конституційного і адміністративного права Національного авіаційного університету (Київ, Україна)

Яра Олена Сергіївна — кандидат юридичних наук, доцент, декан юридичного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ, Україна)

Іржі Зіха — PhD in Law, старший викладач факультету менеджменту і економіки Університету Томаша Баті у Зліні (Злін, Чешська Республіка)

№ 7 (21) 2019 листопад

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
СЕРІЯ: «ЮРИДИЧНІ НАУКИ»
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
SERIES: «JURIDICAL SCIENCES»
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
СЕРИЯ: «ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ»

ЗМІСТ

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Буряк Ярослав Ярославович
ЛЮДИНОЦЕНТРИЗМ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ: ДО ПИТАННЯ ТЕОРІЇ 7

Tkachuk Nataliya
NATIONAL CYBER SECURITY SYSTEM OF UKRAINE: PERSPECTIVES OF POLICY DEVELOPMENT AND CAPACITY BUILDING 15

Коротун Олена Миколаївна
РОЛЬ ПРАВОВИХ АКТІВ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ 33

Тимченко Лілія Михайлівна
СТАНДАРТИ ЯКОСТІ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ 39

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО; ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

Рубцова-Каменська Ганна Андріївна
ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ 45

Забродін Олексій Михайлович
ЮРИДИЧНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ АРБІТРАЖНИМ КЕРУЮЧИМ ЗА КОДЕКСОМ УКРАЇНИ З ПРОЦЕДУР БАНКРУТСТВА 52

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

Омельчук Василь Андрійович, Притаманна Наталія Вікторівна
ІНСТИТУТ ОМБУДСМЕНА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЛІ В ЗАХИСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ 61

Романюк Богдан Васильович, Бантишев Олександр Федорович, Довженко Євгенія Володимирівна
ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ СПЕЦІАЛЬНОГО ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ 66

Соіч Олег Валерійович
ПОНЯТТЯ СУБ'ЄКТА ПРАВА 73

CONTENTS

ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS; FINANCE LAW; INFORMATION LAW

Buriak Yaroslav
HUMAN CENTRISM IN PUBLIC MANAGEMENT: TOWARD A THEORY 7

Tkachuk Nataliya
NATIONAL CYBER SECURITY SYSTEM OF UKRAINE: PERSPECTIVES OF POLICY DEVELOPMENT AND CAPACITY BUILDING 15

Korotun Olena
THE ROLE OF LEGAL ACTS OF MANAGEMENT IN THE FIELD OF PROTECTION OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS 33

Timchenko Liliya
QUALITY STANDARDS FOR ADMINISTRATIVE SERVICES..... 39

COMMERCIAL LAW; ECONOMIC PROCEDURAL LAW

Rubtsova-Kamenska Hanna
LEGAL PROTECTION OF INVESTMENT ACTIVITIES IN UKRAINE..... 45

Zabrodin Olexiy
LEGAL AND PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF DECISION-MAKING OF THE ARBITRATION MANAGER ACCORDING TO THE CODE OF UKRAINE ON BANKRUPTCY PROCEDURES 52

THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW; THE HISTORY OF POLITICAL AND LEGAL DOCTRINES

Omelychuk Vasyl, Prytamanna Natalia
OMBUDSMEN INSTITUTE: THEORETICAL–LEGAL ASPECTS OF HISTORY FORMATION AND ROLES IN PROTECTION OF HUMAN RIGHTS..... 61

Romanjuk Bogdan, Bantyshev Oleksandr, Dovzhenko Yevheniia
HISTORY OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE INSTITUTE OF THE SPECIAL EXEMPTION FROM CRIMINAL LIABILITY OF IN THE TERRITORY OF UKRAINE 66

Soich Oleg
CONCEPTS OF THE SUBJECT OF LAW..... 73

UDC 342.9

Buriak Yaroslav
Candidate of Law Sciences,
Assistant of the Department of Civil Law and Process
Institute of Law, Psychology and Innovative Education
National University "Lviv Polytechnic"
Буряк Ярослав Ярославович
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри цивільного права та процесу
Інститут права, психології та інноваційної освіти
Національний університет «Львівська політехніка»
Буряк Ярослав Ярославович
кандидат юридических наук,
ассистент кафедры гражданского права и процесса
Институт права, психологии и инновационного образования
Национальный университет «Львовская политехника»
ORCID: 0000-0002-2335-2266

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-7-5422

HUMAN CENTRISM IN PUBLIC MANAGEMENT: TOWARD A THEORY

ЛЮДИНОЦЕНТРИЗМ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ: ДО ПИТАННЯ ТЕОРІЇ

ЧЕЛОВЕКОЦЕНТРИЗМ В ПУБЛИЧНОМ УПРАВЛЕНИИ: К ВОПРОСУ ТЕОРИИ

Summary. *The article explores the principle of human-centrism in administrative and legal support of public administration, describes the general principles formed by scientists, emphasizes that the ideology of human-centrism or "human-oriented" ideology, provides that the state should "serve" the interests of citizens, individuals by comprehensively prioritizing their rights, freedoms and interests in the public sphere.*

The Declaration on State Sovereignty of Ukraine, adopted by the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR on July 16, 1990, No. 55-XII stated Part 1 that the Ukrainian SSR exercises the protection and protection of the national statehood of the Ukrainian people. The act of proclaiming Ukraine's independence, based on the right to self-determination, proclaimed Ukraine's independence and provided for the holding of a national referendum on December 1, 1991 to confirm the act of proclaiming independence.

The referendum was supposed to show that the source of Ukrainian independent statehood was not the behind-the-scenes arrangements of the representatives of individual political forces, but the will of the Ukrainian people and, thus, to become the highest form of legitimization of the Declaration of Independence of Ukraine.

The all-Ukrainian referendum was held in a timely manner – December 1, 1991, in a democratic way, without significant violations of the law, and with the general national uplift and consolidation of citizens of all nationalities around the idea of building the Ukrainian state. It is symbolic that it was on this day, December 1, 1991 that the first nationwide election of the President of Ukraine took place as Head of State.

The transformation of public relations in Ukraine in recent years, accompanied by changes at the level of public authority, strengthening of civil society and its involvement in state-making and law-making processes, have led to the objective need to rethink a number of fundamental provisions in the doctrine of modern constitutional and administrative law.

Key words: *Human-centrism, principles, legal ideas, ideology of Human-centrism, public administration, value system, principles of management.*

Анотація. *У статті досліджується принцип Людиноцентризму в адміністративно-правовому забезпеченні публічного управління, охарактеризовують загальні принципи сформовані вченими, наголошується на тому, що ідеологія людиноцентризму або «людиноорієнтованої» ідеології, передбачає що держава має «служити» інтересам громадян, тобто діяти заради і в ім'я приватних осіб шляхом всебічного забезпечення пріоритету їх прав, свобод та інтересів у публічній сфері.*

Декларацією про державний суверенітет України прийнятою Верховною Радою Української РСР 16.07.1990 р. № 55-XII зазначалось ч. 1, що Українська РСР здійснює захист і охорону національної державності українського народу. Актом проголошення незалежності України виходячи з права на самовизначення було проголошено незалежність України та передбачено проведення 1 грудня 1991 року республіканського референдуму на підтвердження акта проголошення незалежності.

Референдум мав показати, що джерелом української незалежної державності є не кулуарні домовленості представників окремих політичних сил, а воля українського народу і, тим самим, стати вищою формою легітимізації Акту проголошення незалежності України.

Всеукраїнський референдум відбувся в визначені строки – 1 грудня 1991 р., у демократичний спосіб, без суттєвих порушень законодавства та при загальному національному піднесенні й консолідації громадян усіх національностей довкола ідеї розбудови Української держави. Символічно, що саме у цей день, 1 грудня 1991 р. відбулися перші загальнонаціональні вибори Президента України як глави держави.

Трансформація суспільних відносин в Україні останніх років, що супроводжувалася змінами на рівні публічної влади, зміцненням громадянського суспільства та його долученням до державотворчих і правотворчих процесів, зумовили об'єктивну потребу переосмислення ряду фундаментальних положень у доктрині сучасного конституційного та адміністративного права

Ключові слова: *Людиноцентризм, принципи, юридичні ідеї, ідеологія Людиноцетризму, публічне управління, система цінностей, принципи управління.*

Аннотация. *В статье исследуется принцип человекоцентризма в административно-правовом обеспечении публичного управления, характеризирующих общие принципы сформированы учеными, подчеркивается, что идеология человекоцентризма или «человекоориентированного» идеологии, предусматривает, что государство должно «служить» интересам граждан, то есть действовать ради и во имя частных лиц путем всестороннего обеспечения приоритета их прав, свобод и интересов в публичной сфере.*

Декларацией о государственном суверенитете Украины принятой Верховной Радой Украинской ССР 16.07.1990 г. № 55-XII отмечалось ч. 1, что Украинская ССР осуществляет защиту и охрану национальной государственности украинского народа. Актом провозглашения независимости Украины исходя из права на самоопределение была провозглашена независимость Украины и предусмотрено проведение 1 декабря 1991 республиканского референдума в подтверждение акта провозглашения независимости.

Референдум должен был показать, что источником украинской независимой государственности является не кулуарные договоренности представителей отдельных политических сил, а воля украинского народа и, тем самым, стать высшей формой легитимизации Акта провозглашения независимости Украины.

Всеукраинский референдум состоялся в определенные сроки – 1 декабря 1991, демократическим способом, без существенных нарушений законодательства и при общем национальном подъеме и консолидации граждан всех национальностей вокруг идеи развития Украинского государства. Символично, что именно в этот день, 1 декабря 1991 состоялись первые общенациональные выборы Президента Украины как главы государства.

Трансформация общественных отношений в Украине последних лет, сопровождалась изменениями на уровне публичной власти, укреплением гражданского общества и его приобщением к государственно и правотворческих процессов, обусловили объективную необходимость переосмысления ряда фундаментальных положений в доктрине современного конституционного и административного права.

Ключевые слова: *Людиноцентризм, принципы, юридические идеи, идеология Людиноцетризму, публичное управление, система ценностей, принципы управления.*

Problem statement. The end of the 70's — the first half of the 80's of the XX century. was marked by the study of problems of implementation of the Constitution, democratization and functioning of the Soviet political system, activities of state authorities, protection of rights and freedoms of citizens.

In fact, the end of the 80 years envisaged democratization and protection of human and citizen's rights and freedoms, which in turn resulted from the process of establishing an independent Ukraine. In these circumstances, there is a need for ideas of state formation and the ideas of human-centrism in the legal system laid.

Analysis of the latest researches and publications. Investigation of the issue of Human-centrism as a humanistic-oriented approach to the formation of a new person, ways, the principle of human-centrism in social work, certain motivational factors of professional activity of social workers, prerequisites for the implementation of administrative-legal doctrine of human-centrism, some issues of the implementation of the basic principles of human-centricity private law regulation and its very nature have been investigated by domestic scientists [1–6], but the question of Humanocentrism in public administration almost not studied.

Formulation of the objectives of the article. the article is a study of the principle of Human-centrism in public administration of Ukraine, and its administrative and legal support.

General review representation. The word "principle" (from Latin. Principium) means the basis, root cause, guiding idea, the starting position of a certain phenomenon (doctrine, organization of activity). Even ancient scholars have observed that principle is an important part of everything [7, p. 222].

In science, the law is first and foremost the principles formed by legal scholars who act in the form of fundamental ideas and ideals, reflecting the achievements of legal thought, practical experience, objective laws of society. These principles form an important part of scientific and professional legal and legal consciousness and are not binding on the subjects of rights. The principles of law are embodied in the form of relatively independent elements, under which should be understood the initial normative and guiding principles (imperative requirements), which determine the general orientation of the legal regulation of social relations.

At their core, the principles of law also represent certain fundamental ideas and ideals that are formulated on the basis of scientific and practical experience. In this respect, they, together with the principles of justice, are important components of one's own legal ideology. However, various legal ideas and ideals are only then established as principles of law when they are directly (legally) expressed in legal or other forms of law.

At the level of national legal systems, the principles of law are increasingly being enshrined in the constitution, constitutional or other laws. "All levels are before the law", proclaims Art. 13, 36 of the Constitution of Ukraine [8]. This interpretation is found in Art. 14 of the Constitution of Spain and Art. 22 of the Constitution of Belarus.

The principles of activity of the Constitutional Court of Ukraine (the rule of law, independence, collegiality, transparency, openness, full and comprehensive consideration of cases, validity and bindingness of the decisions and conclusions made by them) were reflected in Art. 2 of the Law of Ukraine "On the Constitutional Court of Ukraine" [9]. Principles of respect for human dignity, protection of the right to protection provided for in Art. 7 of the Code of Criminal Procedure of Ukraine [10].

Unlike legal ideas (ideals) that make up parts of scientific and professional justice, the principles of law always act in the form of generally accepted requirements and constitute important elements of the system of law. Each of the principles of law has a rather complex construction. It consists of a variety of legal imperatives that are closely interlinked and interact. Thus, for example, the principle of legality (clear and steady implementation of laws) in our legal system forms the following imperatives, which are specified in Art. 8 of the Basic Law "The Constitution of Ukraine has the highest legal force. Laws and other legal acts are adopted on the basis of the Constitution of Ukraine and must comply with it. "

Along with the rules of law, the basic fundamental provisions form an important element of the content of law. Therefore, there are many features of law that are characteristic of law as a whole.

From the norms of law, they differ in that they do not contain sanctions, but often other elements of the structure of the rule (hypothesis, disposition, sanction). They have a fairly high level of generalization and abstraction of regulations and, as a rule, need to be specified and detailed in the process of influencing people's behavior. It should be noted that some norms of law, because of their socio-legal importance and fundamentality, can act simultaneously as principles of law. In this case it is necessary to talk about norms — principles. Thus formulated, for example, the principle of independence of judges. In Part 1 of Art. 6 of the Law of Ukraine "On Judiciary and Status of Judges" states that "in the administration of justice, courts are independent of any unlawful influence". However, by

their nature, logical, grammatical and legal means and means of expression, they are more often a relatively independent element of the content of law [12].

Unlike the rules, the principles of law are endowed with considerable stability and stability and are fundamental. They find their expression as a rule, in the most general and universal regulations. On the basis of them are formulated certain systems, branches, institutions of law. Yes, the presumption of innocence, the principles of the administration of justice exclusively by the court, the equality of citizens before the law and the court, a comprehensive, complete and objective examination of the circumstances of the case (objective truth), transparency and others are the starting point for criminal procedural law. Together with the subject matter and method of legal regulation, they thus play an important systemic role in the system of law and the legal system of society.

Initial regulatory principles provide significant stability, the necessary link between various norms of law and other regulations, act as important guidelines in lawmaking and systematization, interpretation and implementation of law. Thus, when issuing, amending or repealing regulations, the legislator is obliged to take into account the current principles of national and international law. In the case of discovery of inconsistency of certain norms with the principles of law, it must abolish these norms or change their content, bring them into compliance with the current regulatory and regulatory provisions.

Principles as a whole are endowed with objective and subjective qualities. They are objective because of the conditionality of their real economic and social, national and other social relations. But since the principles of law and their formal legal sources are the result of deliberate willful activity, law-making, in this respect they are subjective. In order to be really valid regulations and not just wishes or specific slogans, the principles of law must sufficiently, correctly and comprehensively reflect the existing reality and basic laws of society.

Together with legal rules, the principles of law have a significant information, orientation and regulatory impact on people's consciousness and behavior. Thus, the principle of criminal law guards the authorities of inquiry, investigation, prosecutor's office and court that a person is criminally responsible only for such socially dangerous actions (inaction) and which have occurred socially dangerous consequences, for which it is established in the form of direct or indirect intent, criminal levity or negligence.

The quality and effectiveness of law-making and law-enforcement, judicial and other forms of legal practice depend to a large extent on the competent use of the principles of law. In this case, they serve not only as a benchmark for legislators and other entities, but also as a criterion for evaluating their performance.

Often, principles are an important means of identifying gaps, contradictions, and other flaws in law. Principles play a significant role in filling the gaps in law. The need to use them when applying the analogy of law is enshrined in the procedural branches of law.

The proper use, observance and application of the principles of law in their practical activity testifies to the high level of justice and legal culture of citizens and officials. Therefore, not only the rules, but also the principles of law must be clearly and clearly stated in the legislation.

As prof. Averianov, in accordance with the ideology of human-centrism or "human-centered" ideology, aver sun must "serve" the interests of citizens, that is, act for the sake of and on behalf of individuals by fully securing the priority of their rights, freedoms and interests in the public sphere [13, p. 12].

Human centrism is designed not only to serve the interests of the public, since such service may not satisfy individuals. That is, Human Centrism is not only a certain requirement of service to a person who is addressed to the state, but also the duty of that state to realize this basic task solely in the manner stipulated by the Basic Law of Ukraine [14]. The basis for the concept of human-centrism is the rights and freedoms of man and citizen. Without their fixation on the normative and study at the doctrinal level, Human-centrism will remain only a convenient slogan.

It should be noted that value as an element of public governance is becoming a particular trend that determines public policy in most developed countries. The very question of defining a value or value system as a key element in the public administration of any research is a difficult task. Because, it is constantly in the field of view of scientists and requires adaptation of scientific knowledge to the object and object of study, taking into account the needs of today [15, p. 15].

In today's conditions of civil society development, which are characterized by the direct transformation of democratic principles, the problem of defining values themselves as an element of government is urgent. Unfortunately, public administration experts do not sufficiently study this topic.

Directly, democracy can only achieve success where each individual citizen and society as a whole is committed to values and understands the requirements. Emphasizing the democratic process, it is necessary to highlight in it the specifics of the procedures for making and decision-making.

It should be noted that the pragmatism of democratic forms allows one to make decisions through selection and reflection, discussing various possible options. That is, rational decisions express a common will, and this gives them greater importance.

From the practice of democratic countries in the whole multifaceted aspect comes the democratic idea. Democracy is of particular value, and so there is a conviction that a democratic way of solving social problems is not only possible but necessary. People in society understand that in all its manifestations, democracy contributes exclusively to social creativity, to the search for more adequate and acceptable conditions for existence in civil society.

Democracy is a social experiment, a way of introducing social innovation. With this property of democracy, it is sometimes said that it stimulates the development of society. In a post-communist environment, democratization contributes to the complete renewal of all spheres of social life, so it can be said that this is an important force in the way of transformation of society.

Directly, democratic institutions and processes are a condition for prosperity and well-being of society, and economic freedom logically contributes to economic growth and economic efficiency and development. This also applies to political democracy and the extent to which citizens are involved in public affairs. All this gives us reason to speak of democracy as a common good, or at least as a condition of such good [16, p. 101]. Democracy is also the embodiment of universal will and reason and social morality, and a democratic order is a necessary prerequisite for the prevention of tyranny and a guarantee of protection of citizens' rights and freedoms, free self-expression, self-development, development of legal equality among citizens, moral autonomy of people, peaceful resolution of social problems. on the basis of general public consent and restraint of coercion, all of which are collectively referred to as the values sought in a society based on human potential [17, p. 125].

The reform of public governance models in many European countries was driven by the basic values that were needed for social development and public needs and were of increasing importance [18, p. 26].

However, despite this fact, it is worth noting that all, without exception, the model of public governance in EU countries was based on the principles of public administration in civil society, namely, such as fairness in the relations between the state and the public; transparency of activity of public authorities; the growth of democratic levers and citizen participation in decision-making [19, p. 102].

The value system itself did not arise by chance, but is the result of the spiritual work of society; it is an effective side of social consciousness, taken in the unity of all its forms. It permeates all forms of social consciousness in a certain way, unites certain interests by different ideological, moral and aesthetic means, and becomes a particular source of direct motives for behavior or stimuli of human activity [20, p. 24].

Value orientations are the social, economic, political, moral, religious, aesthetic, epistemological, ontological and ideological bases of the subject's judgments of environmental reality, those or other parties, spheres, objects that form the substantive side of orientation. the personality itself. This phenomenon is dynamic, as each new generation of citizens learns the values of the previous generation through the prism of their own perception and experience, adding to it their own values. Of course, the process of changing the values themselves is directly related to changes in the economic, cultural, political and other spheres of life of a country's society.

Even in the Soviet Union, a number of studies have been carried out by state institutions on the processes of changing the orientation of young people of different age groups. During these years, particular attention was paid to the study of the very system of value orientations of young people who had just started work, to work, education and their interrelation; At that time, the value of work was considered a means of realizing life plans and satisfying the interests of the individual, and was directly proportional to the growth of spiritual and material needs of man and inversely proportional to the possibility of using other means to meet them.

In the modern scientific sense of value, these are certain ideas or norms or processes, relations of material and spiritual order, which have objective positive significance and are able to satisfy the specific needs of citizens.

Values act as the motivational nucleus and driving force of the personality structure, determine its orientation, or a higher level of self-regulation and self-organization of behavior of both the individual and the social system. A key function of values and values is the regulatory function, that is, the regulation of social relations and the behavior of an individual in a particular social environment. While performing a regulatory function in society, values serve as socially significant benchmarks for the life of all citizens and individually, and this is an important factor in strengthening the entire nation.

At the present stage in Ukraine, the system of public administration is undergoing a change in the value orientations associated with the approval of the Human-centrist ideology to change the state-centrist

one, with the strengthening of the social orientation of the government itself.

The value system of our society is a set of national and universal values. The historical struggle against violence and the pursuit of equality with other nations have given rise to an individualistic system of values that stimulates achievement motivation, personal independence, confidence, the need to rely solely on their own strength. The people have an individual responsibility for the consequences of their own goals.

At the turn of the XX and XXI centuries. the issue of the value orientations of humanity is being raised again and sharply, and then those values that have brought up our society in the public over the decades are beginning to change again. Under the influence of many factors, there is a reorientation of the value system: from the collective to the individual, the influence of Soviet ideology changes to the ideology of the Western or the market.

There is a sharpening of contradictions in the social development of society, society is sharply polarized, which is manifested in the alienation of the individual from society.

The absence of a state ideology aimed at the development of the society itself, the state, and not the protection of one's own interests contributes to the decline of the socio-cultural development of the individual, leads to the destruction of the individual, the suppression of public and national consciousness of people. The state has an important role to play in this process, namely the observance and protection of human rights, democracy and peace need proper action, above all by the state. Adequate socio-economic and cultural policies are vital to the development of these values. This is especially important when enacting laws and regulations and developing political mechanisms, as well as when it comes to assisting non-governmental organizations and various civil society actors in their efforts for the benefit of a culture of democratic governance, understanding and development.

Today, focusing on the search for new principles in the management of models and forms, continuous development and globalization, there are new requirements for these principles — the need for these principles of governance to be characterized by the introduction of new values and values, based on national interests such as justice, will, freedom, individual freedom and others, as well as the elements of individual freedom and new forms of collective and personal responsibility. In this regard, it is extremely important to consider the basic management approaches that should ensure that the principles of public administration in practice of the authorities of all levels are put into practice.

In the modern context of public administration, there are values, or a system of values, that underpin democratic and personal development principles. The very managerial activity of the authorities and the social solidarity of the society are most necessary for the implementation of these principles, which are the basis of public administration, in the future it can become a constructive and effective tool of social development in the conditions of democratic transformations.

The core of human-centrism is the self-realization of personality. It is the promotion of the self-realization of each person within the framework of universal human morality (that is, on the basis of respect for other people and the natural environment) and national consciousness, which should become the key activity of all government structures.

Conclusions from this study and prospects for further exploration in this area. Thus, as noted, the absence of a state ideology aimed at the development of society itself, the state, and not to protect one's own interests contributes to the decline of the socio-cultural development of the individual, leads to the destruction of the individual, the suppression of public and national consciousness of people. Adequate socio-economic and cultural policies are vital to the development of these values. This is especially important when enacting laws and regulations and developing policy mechanisms.

It is necessary to focus on the search for new principles of Human Centrism in the public management of models and forms, the constant development and globalization, putting forward new requirements for these principles.

References

1. Kovalchuk V. Liudynotsentryzm yak humanistychno oriientovanyi pidkhid do formuvannia novoi liudyn / V. Kovalchuk // Obrii. 2014. № 1. S. 32–34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/obrii_2014_1_11/

2. Maliienko O. Na shliakhu do liudynotsentryzmu / O. Maliienko // Viche. 2013. № 9. S. 3–4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2013_9_3/.

3. Popovych V. M. Pryntsyp liudynotsentryzmu v sotsialnii roboti: motyvatsiini faktory profesiinoi diialnosti sotsialnykh pratsivnykiv / V. M. Popovych // Nova paradyhma. 2012. Vyp. 113. S. 186–195. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nopa_2012_113_23

4. Hladka O. V. Peredumovy realizatsii administratyvno-pravovoi doktryny liudynotsentryzmu / O. V. Hladka // Lex portus. 2017. № 1. S. 64–73. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/LP_2017_1_8.

5. Tantsiura O. S. Okremi pytannia realizatsii osnovnykh pryntsypiv liudynotsentryzmu v protsesi zdiisnennia derzhavnoi pravovoi polityky u sferi pryvatnopravovoho rehuliuvannia / O. S. Tantsiura // Yurydychnyi visnyk. Povitriane i kosmichne pravo. 2017. № 3. S. 98–102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2017_3_17.

6. Plavych V. P. Pryroda liudyny cherez piznannia sutnosti prava, abo liudynotsentryzm u pravi / V. P. Plavych // Almanakh prava. 2017. Vyp. 8. S. 58–63. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ap_2017_8_15/

7. Teoryia hosudarstva y prava: Uchebnyk / Pod red. V. K. Babaeva. M.: Iurystъ, 2003. 592 s.

8. Konstytutsiia Ukrainy vid 28.06.1996 r., (iz zminamy). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/print

9. Zakon Ukrainy "Pro Konstytutsiinyi Sud Ukrainy" vid 13 lypnia 2017 roku № 2136-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19.

10. Kryminalno-protsesualnyi kodeks Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651–17

11. Zakon Ukrainy "Pro sudoustrii i status suddiv" vid 2 chervnia 2016 roku № 1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19

12. Averianov V. B. Obnovlenye ukraynskoi admynystratyvno-pravovoi doktrynы na osnove pryntsypa verkhovenstva prava //Chasopys Kyivskoho universytetu prava. 2008. № 3. S. 9–14.

13. Melnyk RS. Kontseptsiia liudynotsentryzmu v suchasnii doktryni administratyvnoho prava. URL: http://fs.onu.edu.ua/clients/client11/web11/pdf/admin_prawo2015.pdf.

14. Hladka O. V. Peredumovy realizatsii administratyvno-pravovoi doktryny liudynotsentryzmu / O. V. Hladka // Lex portus. 2017. № 1. S. 64–73. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/

15. Kahermanov A. S.S. Razvytye nauchnыkh predstavlenyi o hrazhdanskom obshchestve, eho roly y funktsyiakh v publychnom upravlenyy / A.S.S. Kahermanov // Pravo y praktyka. 2017. № 2. S. 13–17.

16. Cherkasova T. P., Arkhypova O. Y., Aksenov E. A. Yntehralnaia otsenka эffektyvnosty funktsyonyrovanyia tsentra upravlenyia kompetentsyiamy kak ynstrumenta publychnoho upravlenyia / T. P. Cherkasova, O.Y, Arkhypova, E. A. Aksenov // Journal of Economic Regulation. 2017. T. 8. № 1. S. 96–103.

17. Sokolov M. S., Abramov R. A. Ynstytutsyonalnыe aspekty mezhhosudarstvennoi yntehratsyy stran-uchastnykov soiuznoho hosudarstva v ynnovatsyonnoi sfere / M. S. Sokolov, R. A. Abramov // Teoretycheskaia y prykladnaia эkonomyka. 2017. № 2. S. 113–127.

18. Sydenko O. A. Sovremennoe publychnoe upravlenye: vыzovы shestoho tekhnolohycheskoho uklada / O. A. Sydenko // Vestnyk Voronezhskoho hosudarstvennoho unyversyteta. Seryia: Ystoryia. Polytolohyia. Sotsyolohyia. 2017. № 1. S. 23–29.

19. Umanskaia V. P. Balans publychnыkh y chastnыkh ynteresov v hosudarstvennom upravlenyy / V. P. Umanskaia // Federalyzm. 2017. № 1 (85). S. 93–104.

20. Yanovskyi A. V. Publychnoe upravlenye kak obъekt analyza na osnove kontseptualnoho podkhoda / A. V. Yanovskyi // Nauka y obrazovanye: khoziaistvo y эkonomyka; predprynymatelstvo; pravo y upravlenye. 2017. № 7 (86). S. 23–33.

Література

1. Ковальчук В. Людиноцентризм як гуманістично орієнтований підхід до формування нової людини / В. Ковальчук // Обрії. 2014. № 1. С. 32–34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/obrii_2014_1_11/

2. Малієнко О. На шляху до людиноцентризму / О. Малієнко // Віче. 2013. № 9. С. 3–4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2013_9_3/

3. Попович В. М. Принцип людиноцентризму в соціальній роботі: мотиваційні фактори професійної діяльності соціальних працівників / В. М. Попович // Нова парадигма. 2012. Вип. 113. С. 186–195. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nopa_2012_113_23/

4. Гладка О. В. Передумови реалізації адміністративно-правової доктрини людиноцентризму / О. В. Гладка // Lex portus. 2017. № 1. С. 64–73. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/LP_2017_1_8/

5. Танцюра О. С. Окремі питання реалізації основних принципів людиноцентризму в процесі здійснення державної правової політики у сфері приватноправового регулювання / О. С. Танцюра // Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2017. № 3. С. 98–102. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2017_3_17/

6. Плавич В. П. Природа людини через пізнання сутності права, або людиноцентризм у праві / В. П. Плавич // Альманах права. 2017. Вип. 8. С. 58–63. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ap_2017_8_15/

7. Теория государства и права: Учебник / Под ред. В. К. Бабаева. М.: Юристъ, 2003. 592 с.

8. Конституція України від 28.06.1996 р., (із змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/print

9. Закон України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 року № 2136-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19

10. Кримінально-процесуальний кодекс України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651–17

11. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19

12. Аверьянов В. Б. Обновление украинской административно-правовой доктрины на основе принципа верховенства права //Часопис Київського університету права. 2008. № 3. С. 9–14.

13. Мельник РС. Концепція людиноцентризму в сучасній доктрині адміністративного права. URL: http://fs.onu.edu.ua/clients/client11/web11/pdf/admin_prawo2015.pdf

14. Гладка О. В. Передумови реалізації адміністративно-правової доктрини людиноцентризму / О. В. Гладка // Lex portus. 2017. № 1. С. 64–73. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/

15. Кагерманов А. С.С. Развитие научных представлений о гражданском обществе, его роли и функциях в публичном управлении / А.С.С. Кагерманов // Право и практика. 2017. № 2. С. 13–17.

16. Черкасова Т. П., Архипова О. И., Аксенов Е. А. Интегральная оценка эффективности функционирования центра управления компетенциями как инструмента публичного управления / Т. П. Черкасова, О.И, Архипова, Е. А. Аксенов // Journal of Economic Regulation. — 2017. — Т. 8. — № 1. — С. 96–103.

17. Соколов М. С., Абрамов Р. А. Институциональные аспекты межгосударственной интеграции стран-участников союзного государства в инновационной сфере / М. С. Соколов, Р. А. Абрамов // Теоретическая и прикладная экономика. 2017. № 2. С. 113–127.

18. Сиденко О. А. Современное публичное управление: вызовы шестого технологического уклада / О. А. Сиденко // Вестник Воронежского государственного университета. Серия: История. Политология. Социология. 2017. № 1. С. 23–29.

19. Уманская В. П. Баланс публичных и частных интересов в государственном управлении / В. П. Уманская // Федерализм. 2017. № 1 (85). С. 93–104.

20. Яновский А. В. Публичное управление как объект анализа на основе концептуального подхода / А. В. Яновский // Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление. 2017. № 7 (86). С. 23–33.

UDC 004.056

Tkachuk Nataliya
Research Institute of Informatics and Law of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-7-5340

NATIONAL CYBER SECURITY SYSTEM OF UKRAINE: PERSPECTIVES OF POLICY DEVELOPMENT AND CAPACITY BUILDING

Summary. *Russian cyber aggression against Ukraine, which started in 2014, have caused an urgent need for building national cybersecurity system, enabling Ukraine to counter current cyber threats to its security, stability and well-being. In this research the legislative and institutional framework of the National Cyber Security System of Ukraine (NCSS) is studied, consistent steps of the State aimed at enhancing cybersecurity and its progress for the last five years are analyzed. This work focuses on defining main problems, which hamper further development of the NCSS, and offers comprehensive recommendations for enhancing Ukraine's cyber security policy, institutional framework and national capacities to address current multidimensional cyber domain challenges. The materials of practical activity of Ukrainian state authorities responsible for cybersecurity are used in the research as well as scientific works, open source publications, analytics, legislation of national and international level in the sphere of cyber security.*

Key words: *cybersecurity, Ukraine, cybersecurity strategy, cybersecurity policy, cyber threats.*

Introduction. In order to address multidimensional cyber domain challenges and to counteract current cyber threats of Russian hybrid aggression, the process of developing effective cyber security system has been started in Ukraine in 2014.

Over the past few years the legislative framework of such system has been created — the Cyber Security Strategy of Ukraine and the Law of Ukraine "On the Basic Principles of Cyber Security" have been adopted. The mechanisms of interdepartmental interaction and coordination as well as public-private partnership in cyber security domain have been established. A number of measures have been taken to increase capabilities of main state bodies, responsible for cyber security. International partnership in the sphere of cyber security has been reinvigorated, namely the NATO Trust Fund on Cyber Defence for Ukraine has been founded, aimed on helping Ukraine to develop capabilities to counter cyber threats.

However, the devastating impact of cyber-attacks on Ukraine's critical infrastructure and state information systems that have occurred over recent years, escalation of Russian cyber aggression and emergence of new global cyber threats have demonstrated urgent need to increase the state's capacity to counter current cyber domain challenges and to review cyber security policy.

At present the main problematic issues that hamper further development of the National Cyber Security System of Ukraine (NCSS) are the lack of effective cybersecurity policy implementation, low level of cyber-risk awareness and insufficient human capacity of the main actors of the NCSS. Among other problems there are absence of legal and organizational framework for critical infrastructure protection, outdated standards for cybersecurity, weak national legislation on cybercrime and necessity to facilitate public-private partnership.

The development of strategic directions for enhancing Ukraine's cybersecurity policy addressing current challenged is important for drafting the Cyber Security Strategy of Ukraine 2020–2025 as well as improving existent legislative framework in this sphere. In addition, the suggestions for enhancing of institutional framework of the National Cyber Security System (NCSS) can be applied in the ongoing process of reforming security and defense sector of Ukraine. Also the conclusions and recommendations of this research will contribute to defining further vectors of international cooperation, including development of further activities within the NATO Trust Fund for Ukraine aimed to help Ukraine develop technical capabilities to counter cyber threats.

The above confirms the importance and practical significance of this issues for the development of cyber security policy of Ukraine in accordance with the best practices of the EU and NATO countries, promotion of international cooperation and worldwide action to secure cyber space.

Purpose of this research is to develop well-grounded suggestions, based on comprehensive analysis and best international practices, for enhancing Ukraine's cyber security policy, institutional framework and national capacities to address current multidimensional cyber domain challenges.

Legal and Organizational Framework of the National Cyber Security System of Ukraine

Cyber Security Strategy and Law

The key impetus for building cybersecurity system in Ukraine came from power grid cyber-attacks which took place on 23 December 2015 and is considered to be the first known successful cyberattack on a power plant [1]. Hackers were able to successfully compromise information systems of three energy distribution companies in Ukraine and temporarily disrupt electricity supply to the end consumers [2].

The results of this attack made the government realize that there was a strong need to develop necessary capacities and create effective cyber security mechanisms, which primarily would be able to protect Ukraine from cyber threats of Hybrid Warfare. Due to the increasing level of threats to national security attributed to the active use of cyberspace by the aggressor country for destructive influence on Ukraine's information resources and critical infrastructure it was necessary to make radical and rapid decisions. The first step for building the cybersecurity capacities became the creation of appropriate legal framework.

In 2016, the Cybersecurity Strategy of Ukraine was approved, where it was first recognized at the legislative level the urgent need to create a national system of cyber security as a component of the system of ensuring national security of Ukraine, which, above all, had to ensure interaction on the issues of cybersecurity of major actors — state bodies, local authorities, military formations, law enforcement agencies, scientific institutions, educational institutions, non-governmental organizations and business [3].

The Strategy of Cyber Security of Ukraine provided the basis for the development of further regulations on cybersecurity issues. It defined main cyber threats to Ukraine, outlined the priorities and directions of state policy in this area and identified main state bodies responsible for cyber security and their functions. This legal document has become the basis for systematic action to build the National Cyber Security System.

The provisions of the Strategy have been further developed in the Law of Ukraine "On Basics of Providing Cyber Security of Ukraine" (Cyber Security Law), adopted by Ukraine's Parliament (Verkhovna Rada of Ukraine) on 5 October 2017. This Law defined the conceptual apparatus, basic principles, objects and subjects of cyber security and cyber protection, main directions of public-private partnership in this sphere, outlined basics for critical infrastructure protection framework.

The law formalized the model of the National Cyber Security System, announced in the Cybersecurity Strategy of Ukraine, defining it as "a set of actors providing cybersecurity and interrelated measures of political, scientific, technical, informational, educational character, organizational, legal, operative, intelligence, counter-intelligence, defense, engineering and technical measures, as well as measures of cryptographic and technical protection of national information resources, cyber defense of critical infrastructure" [4].

The other legal documents that form the basis for cyber security legislation in Ukraine are the following:

- The Constitution of Ukraine.
- National Security Strategy of Ukraine.
- Law on National Security.
- Law on Information.
- Law on Information Protection in Information and Telecommunication Systems.
- Law on Telecommunications.
- Law on Protection of Personal Data.
- Other laws, as well as statutory legal acts issued in accordance with these laws.

The Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine (NSDC) which are to be approved by a presidential decree, the acts of the President of Ukraine and the Cabinet of Ministers of Ukraine aimed at solving complex problems in the field of cyber security, also play an important role in shaping the legal and regulatory framework of the cyber security system. Among them should be distinguished the following:

- Decision of the NSDC dated December 29, 2016 "On Threats to the Cyber Security of the State and Urgent Measures for their Neutralization" [5].
- Decision of the NSDC dated 10 July 2017 "On the State of Implementation of the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated December 29, 2016" [6].
- Resolution of the Cabinet of Ministers "On the Approval of the Procedure for the Establishment of the List of the Information and Telecommunication Systems of the State Critical Infrastructure Facilities" [7] etc.

The sources of international law, which form the basis of the regulatory framework for the National Cyber Security System of Ukraine, primarily include the Council of Europe Convention on Cybercrime, ratified by the Verkhovna Rada of Ukraine on 7 September 2005.

Creation of the National Cyber Security System is a prerequisite for ensuring the safe functioning of cyberspace, its use in the interests of individuals, society and the state. The NCSS is an integral part of the Ukraine's System of National Security.

The Structure of the National Cyber Security System of Ukraine

The main actors of the NCSS are the following: the State Service for Special Communications and Information Protection of Ukraine, the National Police of Ukraine, the Security Service of Ukraine, the Ministry of Defense of Ukraine and the General Staff of the Armed Forces of Ukraine, intelligence agencies, the National Bank of Ukraine. Coordination and control of the activities of the security and defense sector entities that provide cybersecurity of Ukraine is carried out by the National Security and Defense Council of Ukraine (NSDC) through the subsidiary body, the National Coordinational Cyber Security Center.

The State Service for Special Communications and Information Protection of Ukraine. This organization provides such functions:

- Development and implementation of state policy on the protection in cyberspace of governmental information resources and information, the requirement for protection of which is established by law, cyber protection of critical infrastructure.
- Coordinate the activities of other cybersecurity entities regarding cyber protection, exercise state control in this area.
- Ensure the creation and operation of the National Telecommunication Network, implementation of organizational and technical model of cyber protection.
- Carry out organizational and technical measures to prevent, detect and respond to cyber incidents and cyber-attacks and to eliminate their consequences.
- Inform about cyber threats and appropriate methods of protection against them.
- Coordinate, organize and conduct critical infrastructure vulnerability audit.
- Provide functioning of the State Center for Cyber Protection and the Government Response Team for Computer Emergencies in Ukraine (CERT-UA) [4].

An important role in cyber protection of the state information resources, detection and counteraction to cyber-attacks and cyber incidents is being played by *the State Center for Cyber Protection and Countering Cyber Threats (SCCPCC)* [8], created on July 1, 2015 as a structural unit of the State Service for Special Communications and Information Protection of Ukraine. Creation of the mentioned Center has become an important step towards the development of the National Cybersecurity System in Ukraine.

Among the main tasks are the following:

- Asses of the state of information protection in governmental authorities.
- Ensure the long-term functioning, security and development of the National Confidential Communication System.

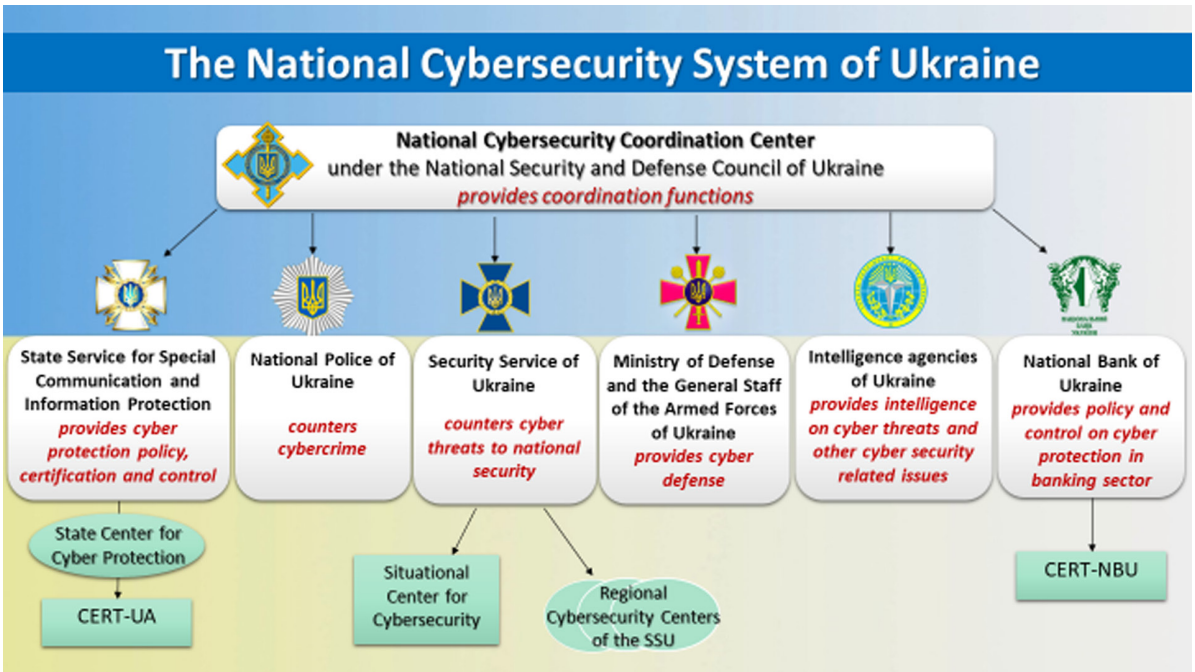

- Ensure the functioning and development of the antivirus protection system for state authorities.
- Ensure the functioning and modernization of the System of Secured Internet Access for the state authorities of Ukraine and the Secured Internet Access Point of the State Service for Special Communications and Information Protection of Ukraine [4].

The SCCPCC is also engaged in the introduction of the latest and advanced technologies in information and telecommunication systems, carrying out expertise of Complex Systems of Information Protection (CSIPs) and other information protection means, software and hardware in the field of information security used in state authorities, administrating and upgrading the Register of Information Communication Systems of State Bodies.

In addition, the main task of the Center is to ensure the functioning of *the Emergency Response Team of Ukraine (CERT-UA)*, which is its structural subdivision. The unit was established in 2007. In 2009, it has been accredited to the Forum in Incident Response and Security Teams (FIRST) [9].

Functional tasks of CERT-UA involve accumulation and analysis of data on cyber incidents, maintenance of the state register of cyber incidents and providing state bodies and private owners of critical infrastructure with practical help in preventing, detecting and eliminating the effects of cyber incidents. Also CERT-UA organizes and conducts practical workshops on cyber protection as well as interacts with law enforcement agencies, foreign and international organizations on responding to cyber incidents.

The main types of cyber threats that CERT-UA counteracts include: malware, botnets, Internet fraud, DDoS attacks, exploitation of software and hardware vulnerabilities, unauthorized access to automated information systems, web resources and violation of the regular mode of their operation.

In addition, the Emergency Response Team of Ukraine provides the operation of a number of services available on its official website: accumulation and processing of information about the compromised IP-addresses, active monitoring of network threats, service for verifying vulnerabilities, functioning of on-line platform for reporting a cyber-incident [10].

The CERT-UA plays an important role in the National Cyber Security System as a practical unit that responds directly to a cyberattack, helps to restore network functioning and eliminate negative impacts of cyber incidents.

The most prominent examples of CERT-UA activity are the elimination of hacker attacks on the automated system Elections during the extraordinary Presidential elections in Ukraine in 2014, the localization and neutralization of the BlackEnergy virus on the objects of the energy and transport complex of Ukraine in 2015 and 2016. The CERT-UA team together with specialists from Cyber Policies, the Security Service of Ukraine, foreign partners, and private sector participated in counteracting and eliminating the consequences of large-scale hacker attacks against Ukraine in June 2017.

On February 2, 2018, a new unit — the Cyber Threat Response Center (CTRC), was established within the State Center of Cyber Protection and Countering Cyber Threats. This unit is engaged primarily in providing cyber protection of state authorities and critical information infrastructure of Ukraine [11].

The Security Service of Ukraine (SSU). This organization carries out following tasks:

- Prevent, detect, suppress and disclose crimes against peace and security of mankind committed in cyberspace.
- Carry out counter-intelligence, operational and investigative activities aimed at combating cyberterrorism and cyber-espionage.
- Secretly check readiness of critical infrastructure for possible cyber-attacks and cyber incidents.
- Counteract cybercrime, the consequences of which can create a threat to the vital interests of the state.
- Investigates cyber incidents and cyber-attacks concerning the state electronic information resources, the information, protection requirements of which are established by law, critical infrastructure.
- Provides response to cyber incidents in the field of national security [4].

The unit of the SSU responsible for conducting these functions is the Cyber Security Department, official name of which is the Department of Counterintelligence Protection of State Interests in the Sphere of Information Security. This counterintelligence body is the main actor of the National Cyber Security System which protects national security of Ukraine from cyber threats. At present it concentrates mostly on countering Russian cyber operations organized by Russian special services.

To achieve this aim, with the support of Ukraine's western partner states, serious work has been done to develop the SSU's technical and operative capabilities. Within framework of the NATO Trust Fund on Cyber Defense for Ukraine the Situational Center for Cybersecurity of the Security Service of Ukraine has been created in 2017 [12].

This is a unique structure as it combines functions and technical abilities of CERT/CSIRT with counterintelligence tools and instruments of special service and law enforcement body. It already proved to be very

effective in countering cyber threats of hybrid warfare and greatly facilitated capacities of Security Service of Ukraine in Cyber Security. During 2018–2019 three regional Cyber Security Centers of the SSU have been established in the cities Dnepr, Odessa and Sumy [13]. Their main task is to counter cyber threats at the regional level.

Another important direction of developing the SSU capabilities is promotion of public-private partnership, impossible to counter cyber threats effectively without cooperation with private sector. Firstly, because more than 80% of Ukrainian critical infrastructure is privately owned and secondly, the nature of cyber threats and cyber space makes no difference between character of threats to public sector or to national security [14].

Recognizing this importance, the Security Service of Ukraine has started a number of successful initiatives, directed on enhancing cooperation with private sector and building trust. Professionals of the Cyber Security Situational Awareness Center of the SSU on the basis of the NATO standards created the Malware Information Sharing Platform — Ukrainian Advantage (MISP-UA). This platform provides on-line automatic information exchange between Security Service of Ukraine and Critical Infrastructure about indicators of compromise and possible cyber threats. The MISP-UA is not yet being used for international information exchange but it might be considered as further step for its development.

Through this platform the SSU provides to private sector timely information which is important to protect their computer systems from cyber-attacks and greatly contributes to enhancing the security of critical infrastructure. At present there are more than 30 Critical Infrastructure Facilities in the sphere of energy, telecommunications, transport, finance connected to the MISP-UA. The legal basis for such cooperation is the Memorandum for Information Sharing [15].

As the former Head of the SSU Vasyl Hrytsak has said, emphasizing the priority of such public-private partnership — "Any representative of a large, medium and even small business can turn to the Cyber Security Situational Awareness Center for consultation and assistance" [12].

Another direction of cooperation with private sector is the engagement of so-called "white hackers" to responsible disclosure of information about vulnerabilities of computer systems of critical infrastructure and governmental authorities as well as their penetration testing. In cooperation with private sector the draft of Public Memorandum for cooperation with the Security Service of Ukraine on Responsible Search and Disclosure of Information about Vulnerabilities of Computer Systems had been developed [16]. Work is continuing to create legal basis for involving young IT-professionals in conducting confident testing of readiness of critical infrastructure for possible cyber-attacks and cyber incidents, which is one of the functional tasks of the Security Service of Ukraine.

The National Police of Ukraine ensures the protection of human and civil rights and freedoms, the interests of society and the state from criminal encroachments in cyberspace. It carries out measures on prevention, detection, suppression and disclosure of cybercrime, raising awareness of citizens about security in cyberspace.

The direct execution of these tasks is entrusted to the Department of Cyber Police of the National Police of Ukraine, established on October 13, 2015, which replaced the Office for Combating Cybercrime of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine [17].

As stated by the Minister of Internal Affairs of Ukraine Mr. Avakov [18], the purpose of creation the Cyber Police in Ukraine was to reform and develop the units of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, in order to ensure training and functioning of highly qualified specialists in the expert, operational and investigative units of the Police involved in the fight against cybercrime, who would be capable of applying at the highest professional level the latest technology in operative and investigatory activities.

The Department of Cyber Police consists of structural divisions, acting on the interregional basis and directly subordinated to the Head of the Department.

In accordance with the Law of Ukraine on Ratification of the Convention on cybercrime [19] in order to ensure the international cooperation of Ukraine on combating cybercrime, the National 24/7 point of contact for the immediate assistance in investigation of cybercrimes is functioning in the structure of the Department of Cyber Police.

The number of crimes in the field of cyber security is constantly growing — in Ukraine each year the number of detected cybercrime increases by an average of 2,500 [20]. Today, the former model of cyber police units is being transformed into the effective law enforcement body oriented first of all on human rights protection, which by its technical and professional capabilities, would be able to provide immediate response to cyber threats, as well as conduct international cooperation on neutralizing transnational criminal groups in accordance with the best European standards in this area.

Among the capabilities of the Cyber Police there are the following:

- Ability to receive information on crimes from cyber-units of foreign countries.

- Professionally analyze Internet resources and network systems.
- Carry out sophisticated digital forensics.
- Provide professional assistance to other police units.
- Conduct joint operations with the international organizations such as the Europol, the Interpol etc.

The Ministry of Defense and the General Staff of the Armed Forces of Ukraine. Among the main tasks of these authorities there are:

- Carry out measures to prepare the state for reflecting military aggression in cyberspace (cyber defense).
- Carry out military cooperation with NATO and other defense actors in the field of security of cyberspace and joint protection against cyber threats.
- Implement measures to ensure cyber defense of critical information infrastructure in conditions of emergency and martial law [4].

The division within the structure of the General Staff of the Armed Forces of Ukraine, which performs the functions in the field of cyber security is the Department of Communication and Information Systems of the General Staff of the Armed Forces, subordinated to the Deputy Minister of Defense — the Head of the Apparatus [21].

The important role of the Ministry of Defense in the National Cyber Security System is attributed to the progressing militarization of cyberspace and the actualization of the threat of cyber warfare as a new phenomenon in the world security environment [22–24].

According to the data of the National Intelligence of the USA, more than 30 countries are developing offensive cyber attack capabilities. So attacks against critical infrastructure and information networks will allow attackers a means of circumventing traditional defense measures [25] and can become an asymmetric measure in a military conflict [26].

With regards to the growing threat of Russian cyber warfare against Ukraine [27], cyber security issues are increasingly reflected in the strategic documents of the Ukrainian military sector.

The Strategic Defense Bulletin of Ukraine, approved by the Decree of the President of Ukraine No 240/2016 [28], defines the development of the system of cyber defense as a prerequisite for ensuring the state's defense capability. In turn, the inability to respond effectively to the growing number of cyber-attacks is defined as one of the main problems of the of the Defense Forces functioning in the context of existing and potential threats.

The document considers the improving of the information and cyber security system to be a separate operational goal, the implementation of which involves the creation in the Ukraine's defense sector of special units aiming at cyber defense, countering technical intelligence, implementing measures to protect information in accordance with the requirements of regulatory legal acts of Ukraine and NATO standards.

The Intelligence Agencies of Ukraine carry out intelligence activities regarding threats to the national security of Ukraine in cyberspace, other events and circumstances related to the sphere of cybersecutity.

According to the Law of Ukraine "On intelligence agencies" [29], the state bodies which provide intelligence activities are the following: The Foreign Intelligence Service of Ukraine, the Defence Intelligence of Ukraine and the Intelligence Agency of the Administration of the State Border Guard Service of Ukraine.

In order to increase the efficiency of the activity of the intelligence agencies of Ukraine, the Joint Intelligence Committee under the President of Ukraine was formed [30]. The Concept of Development of the Security and Defense Sector of Ukraine, approved by the Presidential Decree No 92/2016 [31], defines the main purpose of the development of intelligence agencies, which is to strengthen the intelligence capabilities of Ukraine on the basis of their concerted, precise functioning, coordination of their activities and enhancing cooperation with the partner special services of NATO member states.

Strengthening the capabilities of intelligence agencies in the field of cybersecurity through the creation of organizational, logistical and financial conditions for improving their operational capabilities is identified as one of the priority directions of the development of the Security and Defense Sector of Ukraine.

The National Bank of Ukraine (NBU). This organization executes following functions:

- Determine the order, requirements and measures for the provision of cyber protection and information security in the banking system of Ukraine.
- Provide functioning of the CERT-NBU.
- Ensure the functioning of the cyber protection system in the banking sector of Ukraine.
- Provide cyber and information security audit on critical infrastructure of the Ukraine's banking system [4].

Banks remain the main target of cybercriminals all over the world [32] and Ukraine is no exception. The overall assessment of the events of 27–29 June, 2017 showed that 70% of Ukrainian banks have been hit in one way or another by cyberattacks of the Petya virus [33], launching of which is attributed to the Russian special services [34]. The visible consequence of such attacks was stopping the work of terminals, payment systems, bank branches, as well as limiting access to Internet banking and international transfers.

The fact that banks did not survive a cyberattack had demonstrated that the problem was not only with the efficiency of IT department of each individual bank. Underestimation of potential threats, lack of proper software and neglect by proper budgeting of cybersecurity systems of banks — all this testified to insufficiency of systemic approach to providing cyber security in banking sphere.

These conclusions made the National Bank of Ukraine as a regulative body take comprehensive measures directed on enhancing cyber security in banking system of Ukraine: the Center for Cyber Protection of the National Bank of Ukraine was created, the Computer Security Incident Response Team of the banking system of Ukraine (CSIRT-NBU) has been organized, Regulation No. 95 of the National Bank of Ukraine "On the organization of measures to ensure information security in the banking system of Ukraine" was put in force.

By this Regulation, the NBU has obliged banks to take immediate measures to strengthen their cyber security in accordance with the established requirements, based on international ISO standards [35]. Now the banking sphere of Ukraine has the highest level of resilience in comparison with governmental structures and other facilities of critical infrastructure.

The National Cybersecurity Coordination Center (NCCC), as the working body of the National Security and Defense Council of Ukraine, coordinates and monitors the activities of the security and defense sector providing cybersecurity, forecasts and identifies potential and actual cyber threats, generalizes international experience in the field of cyber security; provides operational, informational and analytical support of the National Security and Defense Council of Ukraine on cybersecurity issues.

The NCCC was created in June 2016 by the Decree of the President of Ukraine No. 242/2016 and according to the former Secretary of the National Security and Defense Council of Ukraine Mr. Turchinov, it were to become a system-forming element of the whole system of cyber security and cyber defense of Ukraine [36].

The Head of the Center is the Secretary of the National Security and Defense Council of Ukraine. The Secretary of the Center is the Head of the structural unit of the apparatus of the National Security and Defense Council of Ukraine, whose responsibilities include cybersecurity.

The members of the Center are: the Deputy Minister of Defense of Ukraine, the Chief of the General Staff of the Armed Forces of Ukraine, the Head of the Security Service of Ukraine, the Head of the Foreign Intelligence Service of Ukraine, the Head of the National Police of Ukraine, the Head of the National Bank of Ukraine (with consent), as well as the Head of the Main Directorate of Intelligence of the Ministry of Defense of Ukraine, the Head of the Office of Intelligence of the Administration of the State Border Guard Service of Ukraine, the Head of the State Service for Special Communications and Information Protection of Ukraine. The main form of the Center's work is sessions which are held as needed, but not less frequently than quarterly [37].

Another form of developing the interagency cooperation is conducting national and international cyber security trainings with the engagement of main actors of the National Cyber Security System. For example, in the beginning of March, 2019 such trainings aimed on working out joint mechanisms of response and crisis management concerning possible cyber threats to the election process in Ukraine were held. It was conducted on the technical base of the SSU Cyber Security Situational Awareness Center using simulated virtual infrastructure of the Central Election Commission of Ukraine [38]. This had provided development of effective cooperation mechanisms which were implied during further response to mass and advanced cyberattacks on elections infrastructure, which took place in March — May 2019 during the process of elections of the President of Ukraine. Due to coordinated common efforts of state subjects of the National Cyber Security System the timely countermeasures were taken and the necessary level of resilience and stable functioning of election systems was ensured [39].

Consequently, due to comprehensive national efforts supported by assistance from international partners, Ukraine actually managed to build from scratch effective Cybersecurity System capable of countering cyber threats to national security that intensified with the onset of Russian hybrid aggression.

The proper legislation framework was developed, main state actors responsible for cybersecurity and their functions were defined, the coordination body was established, network of CERTs and Situational Centers for Cybersecurity was created, operative and technical capabilities of main state actors of the NCSS were raised by building in its structure new operational units, public-private partnership was initiated, international cooperation on cybersecurity was facilitated.

Main Challenges of Ukraine's Cyber Security System Further Development.

Ineffective Cybersecurity Strategy Implementation.

Though Ukraine has made a substantial step forward in cyber security domain, the main obstacle that

hampers its further development is the lack of the effective mechanisms of implementing cybersecurity policies, in particular the provisions of the Cybersecurity Strategy of Ukraine and the formal approach to this issue by responsible state authorities.

The Cyber Security Strategy of Ukraine is a document of long-term strategic planning that defines the priorities of Ukraine's national interests in the field of cybersecurity, main directions, conceptual approaches to the formation and implementation of state policy in this field. The Strategy is a basis for further policy planning, developing of state programs and regulations on cyber security [40]. At the same time, in Ukraine, there is currently no effective system of state control providing objective assessment and guaranteeing its implementation.

According to the legal regulations the implementation of the Strategy provisions takes place within the framework of annual Implementation Plans, formed at the beginning of each year by the State Service for Special Communications and Information Protection of Ukraine and approved by relevant Orders of the Cabinet of Ministers of Ukraine. However, the comprehensive analysis of their fulfillment by responsible state authorities has shown that these documents are mainly of a declarative character [41].

Most of the activities envisaged by Plans for Implementing the Cybersecurity Strategy of Ukraine for 2016–2018 [42–44] are currently not executed or partially executed. There are only a few plans provisions fulfilled with expected results. Among such there are adoption of the Cyber Security Law of Ukraine, creation of the Cyber Security Situational Awareness Center of the Security Service of Ukraine, and improving the requirements for the cyber protection in the banking sector by adopting the relevant Regulation of the NBU.

Many other important issues still are not resolved:

- The Register of Critical Infrastructure Information Systems as well as the legal framework for it protection is not created.
- The Budapest Convention on Cybercrime in not fully implemented.
- The secure data center for governmental bodies isn't built.
- Any effective measures to stimulate the development of domestic software are not being taken.
- The EU directives and standards for the protection of critical infrastructure is not implemented.
- No system of cyber security auditing of such objects or main indicators of cybersecurity and risk assessment are formed.
- A unified system of cyber threats detection and information exchange between the main state actors of cyber security is not created.
- Many gaps in cyber security legislation are still not closed etc.

Although all these measures and many others were envisaged by the Cybersecurity Strategy Implementation Plans providing specific deadlines for their fulfilment and a responsible state authority. For example, the responsible authority for executing 15 provisions from the existing 18, provided by the Plan of Implementation of the Strategy of Cybersecurity of Ukraine for 2018 (approved by the Governmental Order on July 11, 2018, No. 481-p), is defined to be the State Service for Special Communications and Information Protection of Ukraine.

Moreover, timely and effective fulfilment of the Implementation Plans is hampered by untimely adoption of such plans on governmental level with the delay up to six months. For example, as at June 2019 the draft of Implementation Plan on 2019 is still not approved although it has been half a year since it should have come into force to ensure its relevant execution.

Reports on the implementation of the Cybersecurity Strategy, which are to be submitted by the responsible state bodies to the Cabinet of Ministers and the National Security and Defense Council of Ukraine every six months are also perfunctory. No disciplinary or management measures are taken as a consequence of under-performance of planned activities. The unfulfilled plan items are simply being transferred to another year or ignored without any governmental control or public scrutiny over this process.

The NCCC on its plenary sessions once a year revises the state of Cyber Security Strategy implementation, but as it's only a collective coordinating body and its members are the heads of main government authorities responsible for cybersecurity in Ukraine, it has neither powers nor will to make state actors accountable for insufficient performance of provided tasks.

Therefore, while the comprehensive organizational measures to address the issue of implementation of cyber-security policy are not taken, it is difficult to talk about solving any other tasks of the development of the National Cybersecurity System of Ukraine in general.

Addressing the problem

To address the problem of low effectiveness of cyber security policy implementation there are necessity to take a number of organizational and legal measures.

At the same time, the main priority should be focused on building strong political will and understanding on the highest state level of the importance of Cybersecurity for Ukraine's national interests, as well as commitment to take comprehensive measures to deal with existent problems of cybersecurity policy

implementation even if it requires tough and unpopular initiatives.

Therefore, taking into consideration recent political changes in Ukraine in short-term perspective it is recommended for the Head of the National Cybersecurity Coordination Center:

- Prepare a comprehensive assessment of the current state of Cyber Security Strategy implementation on the basis of submitted reports of main state actors, statistics and analytics (including international expertise such as MITRA) highlighting existent problems and recommendations, providing further submission of this assessment to the President of Ukraine.
- Establish a number of high-level meeting and consultations with newly appointed top-officials of key state bodies, responsible for cybersecurity with the involvement of the main international partners of Ukraine (such as NATO experts) to identify and prioritize important issues of cybersecurity policy and cooperation in this sphere and to make further recommendations for its implementation.
- In order to provide comprehensive approach to cybersecurity policy (from the National Security Strategy to the Cyber Security Strategy and finally to the direct steps provided by the annual Cyber Security Strategy Implementation Plans) to initiate including into the National Security Strategy of Ukraine for 2020–2025 (which is now being drafted by the National Security and Defense Council of Ukraine) provisions on following cybersecurity priorities:

– Increasing the efficiency of developing and implementation of the national cybersecurity policy, implementation of the Cybersecurity Strategy of Ukraine.
– Enhancing capacities of main state actors of the National Cyber Security System of Ukraine.
– Rising cybersecurity awareness and cyber hygiene.
– Developing the system of strategic communications in the sphere of cyber security.

- Widen participation format of the NCCC sessions in order to provide more broad and effective dialog on cyber security issues and policy implementation. For example, providing the participation of Ministry of Information Policy and Ministry of Education of Ukraine is important within framework of cyber awareness and strategic communications issues, the role of the Head of Parliamentary Committee on Informatization and Communications could be important to facilitate cybersecurity legislation initiatives, the dialog with private sector representatives is essential for public-private partnership development as well as critical infrastructure protection issues.

In long-term perspective it is recommended:

- Create the governmental executive body under the Cabinet of Ministers of Ukraine responsible for the cyber security policy forming and implementing which would deal with cyber security issues and provide state control in this sphere on national level. As in present, this functions aren't vested to any actor of cyber security of Ukraine and in the structure of the Ukrainian Government there is no any unit responsible for cyber security. For example, this could be the Ministry of Innovations and Cybersecurity.
- Deprive the State Service for Special Communications and Information Protection of Ukraine of its function to prepare the annual Plans for the Cyber Security Strategy Implementation. This state body according to the law is responsible only for the sphere of information protection (cyber protection) which is far narrower than the whole national cyber security sphere. Furthermore, it has already proved its ineffectiveness in timely establishing comprehensive plans of action (Implementation Plans) for all the actors of the NCSS. This function should instead be transferred to the National Cybersecurity Coordination Center as the body representing all the main stakeholders of the National Cyber Security System.
- Increase the role of the NCCC by adding to its functions preparing annual plans for the Cyber Security Strategy Implementation, Assessments on the Current State of Cybersecurity in Ukraine and Effectiveness of Cyber Security Strategy Implementation and providing strategic coordination and control on the intergovernmental joint cyber operations in the sphere of national security. This in its turn implies providing organizational changes aimed on increasing stuffing and resourcing of the Information Security Department in the Secretariat of the National Security and Defense Council of Ukraine — the unit which provides functioning of the National Cybersecurity Coordination Center.
- Launch governmental campaign under the initiative of the NCCC aiming on encouraging authorized state bodies taking concrete measures of disciplinary character up to and including dismissal and conducting criminal prosecution (in case of criminal negligence) to those responsible state officials who didn't provide timely execution of tasks provided by the Cyber Security Strategy Implementation Plans. If there are objective obstacles hampering its timely execution the clear mechanism of reporting and postponing are to be followed.

Another important instrument necessary to provide effectiveness of cyber security policy implementation is the appropriate public scrutiny of this subject. At

present there isn't any open publicly available information on the state of the Cyber Security Strategy Implementation Plans fulfillment by the responsible state authorities. The annual and semi-annual reports on this matter which all the state actors of the National Cyber Security System are to submit to the government stay closed to the public, though according to the Law of Ukraine "On National Security", content and state of implementation of strategies, doctrines, concepts, state programs and plans in the areas of national security are the subject of public control [40].

Solution to this problem may lie in regular and transparent informing the public about current state and results of the Cyber Security Strategy implementation through publishing the reports mentioned above on the official web-site of the National Cybersecurity Coordination Center and the Government of Ukraine.

Moreover, in Ukraine there isn't any mechanisms of parliamentary oversight of the implementation of cybersecurity legislation. Sole adoption of a law cannot be enough to ensure that it works effectively and that the state budget for its implementation is not spent in vain. Therefore, to provide transparency of such procedures it is recommender to vest the Parliamentary Committee on Informatization and Communications dealing with cybersecurity legislation with new function of parliamentary oversight in the sphere of cybersecurity.

Ensuring high level of international cooperation is a very important element of cyber security policy in any country. In order to raise its effectiveness in Ukraine it's recommended to include the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine in the structure of the National Cyber Security System through the amendments to the Cyber Security Law, providing it with appropriate responsibilities concerning organization of effective international cooperation in cyber security domain.

Rising awareness, cyber hygiene and compliance

Cybersecurity awareness and hygiene play a critical role in protecting national interests, critical information infrastructure, businesses and personal data against cyber threats [45]. At present cyber hygiene among state officials and operators of critical infrastructure of private and public sector stays insufficient in Ukraine. This facilitates illegal activities of malicious actors aiming on cyber espionage and cyberattacks on critical infrastructure.

Along with constant breaking of basic principles of cyber security and absence of adequate motivation for cyber hygiene another factor that greatly influences resilience of systems is extensive use of pirated software. According to the MITRE assessment "even if cyber security awareness was higher in Ukraine, it might have negligible impact on minimizing risk because of ubiquitous use of unlicensed software in the public and private sector" [46].

The systematic inspections of state of compliance with the information and cyber protection requirements in governmental bodies show little progress in this sphere during the last few years, thought the results of resent cyber-attacks on Ukrainian critical infrastructure should have changed common understanding of cyber threats and importance of cyber hygiene. The attempts of state bodies on raising cybersecurity awareness and hygiene are sporadic, have no centralized authority or any coordination. Occasionally, some actors of the National Cyber Security System launches separate initiatives in this sphere within their competence through publishing on their web-resources some warning information and guidance [47–49] but with no substantial effect.

However, there is an example of a very successful cyber awareness campaign in Ukraine on stop using Russian software and information services which has supported the state initiative of banning Russian software and social media. In 2015 the National Security and Defense Council of Ukraine by its Decision from August 23, 2015 has imposed sanctions to Russian antivirus software products — Dr. Web and Kaspersky, prohibiting its usage in governmental bodies [50]. In 2017 the sanction list was widened with other Russian software products as well as popular Internet platforms and social media (Odnoklassniki, VKontakte, Yandex, Mail.ru) [51]. Though in the beginning this idea seemed to be unpopular among the population of Ukraine, due to active information campaign on behalf of the state the existent risks of using these products by Russia as an instrument of cyber espionage, sabotage and propaganda were effectively communicated to the public, which provided understanding and public support to this state initiative. Moreover, it gave new opportunities to Ukrainian business to develop national product.

The framework for cybersecurity awareness consists of three main elements that should provide any state within its comprehensive initiatives:

- *Develop understanding and motivation.* The primary task of Ukrainian government is to form understanding between necessity to follow cybersecurity requirements and promoting national security, prosperity of the nation as well as personal interests and well-being. People should clearly understand all the possible risks and consequences of their breaking the rules or ignoring basic cyber hygiene (especially if we are talking about the state and military servants or critical information operators) such as leakage

of classified information, blocking of critical infrastructure activity, substantial financial losses, cyberterrorism, hazardous events etc. Ukraine's advantage is already formed motivation to protect the State and national security against external aggressor — the Russian Federation. Therefore, the main task is to ccommunicate to public the role and the place of cybersecurity and cyber hygiene in this process.

- *Provide education and training*. The platform for cyber hygiene is creation of educational basis which would provide some theoretical knowledge about cyber threats and basics of cybersecurity combined with trainings for obtaining practical skills. Such education should be built considering on target groups including school education, educational programs in higher education institutions, professional education, common cyber awareness initiatives, training for certain categories (e.g. state servants, military personnel, critical information operators etc).
- *Ensure monitoring and control*. Without proper control it is impossible to provide sufficient level of compliance with cyber security rules even with a clear understanding of risks and having enough practical knowledge to do it. The most important element of control is possibility of implying sanctions in case of incompliance. Such monitoring and control should be organized on the national level by the State Service for Special Communications and Information Protection of Ukraine, on ministerial level by each responsible state authority within its structure and among critical infrastructure taking into consideration national requirements for cyber protection.

In order to raise awareness, cyber hygiene and compliance, its's advisable to take following steps:

- Launch the National Cybersecurity Awareness Campaign under the coordination of the National Cybersecurity Coordination Center with involvement of all state authorities, private sector and international donors. Along with the stakeholders of the NCSC the Ministry of Education and the Ministry of Information Policy of Ukraine also should play main role in this initiative.
- Develop mechanisms of strategic communications in case of a serious cyber incident of national character.
- Provide a compulsory annual computer-based training and following exams on cyber hygiene to all public and military servants as a part of their appraisal process.
- Apply disciplinary and administrative sanctions to those public servants and operators of critical infrastructure who systematically breaks the requirements of cyber security regulations. The State Service for Special Communications and Information Protection of Ukraine according to its competence must provide effective monitoring and control on an ongoing basis over cyber protection and cyber hygiene in state sector and critical infrastructure.
- Make comprehensive quantitative and qualitative assessment of unlicensed products used in state bodies of Ukraine along with mapping of all state networks, hardware and software in order to determine current needs in licensed products for gradual replacement. It seems hardly possible for Ukrainian government to solve the problem with pirated software on its own taking to consideration high prices of licensed software in comparison with an average income of Ukrainians and existent state budgets for cyber protection of governmental authorities. So it is important to involve international donors for providing necessary software to state bodies of Ukraine and engaging worldwide IT-companies to provide its products under more favorable conditions in the framework of international cooperation and public-private partnership.

Developing Capacities of Main Actors of the National Cyber Security System.

Supported by strong political will and high level of awareness all the comprehensive cybersecurity policy initiatives will led to nowhere if there are no skilled IT-professionals able to provide technical aspect of State's cybersecurity.

One of the main keys to the effectiveness of the National Cyber Security System is providing its actors with necessary human sources — skilled cybersecurity professionals able to detect, investigate and prevent advanced cyber threats. Unfortunately, today Ukraine cannot provide sufficient maintenance for such employees in government agencies and it's almost impossible to compete with salaries and compensations offered by private industry.

Within the framework of the National Cybersecurity Coordination Center activity all state cybersecurity actors have taken coordinated measures to resolve this problem or at least to make it not so acute. As a result of these efforts, changes were made to the legislation that regulates the payroll of civil servants and military personnel, providing for the establishment of a special allowance for performing tasks in the field of cyber security by approving the Governmental Decree No. 336/2018 [52]. But despite the fact that this allowance provides for additional payments in the amount up to 100 percent of the salary, due to insufficient budget financing for current fiscal year in many government agencies the actual wages were increased by only 10

percent. However now in Ukraine there is at least transparent legal mechanism of financial rewards for cybersecurity professionals of public sector.

Another sufficient problem of stuffing is rather low level of IT and cybersecurity capacities of educational institutions which prepare cybersecurity specialists for the need of state authorities. For example, the National Academy of the Security Service of Ukraine, which has Bachelor and Master Programs in Cyber and Information Security and prepare specialists for the needs of security and defense sector of Ukraine, does not have sufficient training equipment (hardware and software) to provide practical trainings on countering cyber threats because of its high cost and absence of teachers with appropriate experience.

Never the less, it must be noted that the technical capabilities of the main state actors of the NCSS have been greatly developed as well as the professional level of their cybersecurity specialists. This became possible first of all due to the international assistance to Ukraine (supply of modern software/hardware, sharing best practices and organizing systematic trainings on countering cyber threats) and common understanding on the national level of importance of cyber security issues.

However, further development of capacities of main actors of the National Cyber Security System demands following steps:

- Insert additional separate budget line for cyber security in the State Budget for the Security and Defense Sector of Ukraine, including expenses for maintenance of cybersecurity personnel. This step will provide full implementation of the Cabinet of Ministers Decree No. 336/2018 and contribute to settling the problem with underfunding of cybersecurity professionals in state sector.
- Use outsourcing for providing some of the cybersecurity functions of the State. For example, outsourcing services for providing cyber protection for many governmental structures will be much more effective and cheaper then training and maintaining in-house specialists. This also could be an impetus for bringing public-private partnership on cybersecurity in Ukraine to a higher level.
- Establish a short-term working group including main actors of the NCSS, private sector (cybersecurity companies and academia) and Ministry of Education of Ukraine for developing and implementing into educational process common standards and requirements for training cybersecurity specialists taking into consideration best EU practices and standards in this sphere.
- Create the National Cybersecurity Training Center aimed at preparing cybersecurity specialists for law enforcement, intelligence and counterintelligence services under the National Academy of the Security Service of Ukraine as the higher educational establishment with the most expertise, resources and experience in this sphere. This will give an ability to bring together efforts of all the national stakeholders as well as international partners (e.g. NATO Trust Fund) to create educational capabilities with necessary technical facilities, teaching personnel and based on best international practices. The regular universities also should be involved into this initiative.

Enhancing Public-Private Partnership

The importance of efficient public-private cooperation in cyber security domain is reflected in Ukrainian cyber legislation and recognized by all state stakeholders of the National Cyber Security System. Though the substantial work in this direction had already been done there still is a necessity to create an appropriate organizational platform aiming at providing and developing public-private partnership mechanisms.

In this prospective a reasonable idea was put forward by Konstantin Korsun [53], Ukrainian cyber security expert, for the government of Ukraine along with international donors and the biggest players in Ukrainian IT-business to establish a non-governmental organization with different stakeholders' shares (for example, government — 40%, business — 30%, international donors — 30%). The share of state shouldn't be controlling in order not to create another state body, but, at the same time, it still should be significant to ensure the stability of the project. All three stakeholders may be able to delegate to the Supervisory Board 3–5 or more representatives, but they all have only one vote together.

According to K. Korsun, the main purpose of its creation will be to build or renew public trust. This Multi-Stakeholder Cybersecurity Platform will carry out the following tasks:

- Providing free of charge qualified consultations on all aspects of cybersecurity, available to every resident of Ukraine, private companies, state institutions, law enforcement agencies, organizations of any form of ownership with the possibility to go to the place of cyber incident (in exceptional cases).
- Comprehensive raising of cyber-hygiene and cyber-awareness level among all strata of the population.
- Development of recommendations on primary measures to improve cybersecurity, including the regulatory framework.
- Hosting and providing organizational support to cyber conferences, local or international Capture the Flag (CTF) competitions and cyber training.

- Daily publication of newsletters on current cybersecurity news, publication of analyzes, researches and studies on cybersecurity.

This organization must have extensive practical experience in cybersecurity, management, jurisprudence, public administration, experience in international co-operation on cyber security issues, be free to navigate in contemporary world trends and latest approaches, international standards, practices, achievements.

This initiative will not only build trust but also will create shared responsibilities for the state and businesses in cyber security while the international stakeholders will play an important role of mediators providing safeguards to avoid misuses.

Building Legal Framework for Critical Information Infrastructure Protection and Resilience

The protection of Critical Information Infrastructure still remains to be unsettled in Ukrainian legislation. There isn't a specific law on this issue, though a number of bills are being drafted by Ukrainian state bodies during last couple years. But the main gap of legislation in this sphere is absence of the National Register of Critical Information Objects. This means that there is no legal basis to apply to any Ukrainian facility of private sector of vital importance (such as energy production and electricity generation, financial services, telecommunication and transportation infrastructure, and so on) any requirements of cyber protection or providing immediate information to state authorities about cyber incidents and cyber-attacks because none of it has an official status of "Critical Infrastructure Object".

The formation of such Register was entrusted by the Cabinet of Ministers of Ukraine to the State Service for Special Communications and Information Protection of Ukraine. According to the Governmental Decree from August 23, 2016, N563 [7] this task should have been done till February, 2017 (in six months' time). Despite the colossal work that have been done in this direction by responsible state authority, the draft of the Register wasn't finished and approved by the Government. The main reason is unwillingness of private sector to participate in this process even sabotaging in order not to obtain the status of Critical Infrastructure Object as for them it would mean more financial costs and additional responsibilities [54].

In this contest it's difficult not to agree with conclusion of Madeline Carr [55] that successful public–private partnerships in cyber are either characterized by shared interests or, if the interests of the partners are not well aligned, governed by rules.

To settle this problem in Ukraine the state should demonstrate strong political will and finish the process of establishing strict and clear regulations for critical infrastructure protection. Moreover, it is necessary to provide in legislation clear sanctions of a financial character to owners of critical infrastructure facilities for breaking the requirements of its cyber protection imposed by the state.

Of course, the state authorities should and will provide all kinds of assistance on cyber security issues to critical infrastructure of private sector, including not only methodology and information sharing but practical actions of response to cyber-incidents and cyber-attacks. However, positive motivation in providing critical infrastructure protection has proved insufficient if it's not supported by effective governmental requirements and control.

Taking into consideration European vector of Ukraine's further development the implementation of the EU Network and Information Security directive (NIS Directive) [56] should be the primary step for building comprehensive framework of critical infrastructure protection in Ukraine.

Updating Cyber Security Standards

According to the Law of Ukraine "On Protection of Information in Information and Telecommunication Systems" all state information resources must be processed only in systems secured with the Integrated Information Protection System (IIPS) with verified compliance [57]. But existent standards which are the basis for building such IIPS are outdated and do not take into account present cyber threats (e.g. APT-attacks).

According to the Analytical Report to the Annual Address of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine "On the Internal and External Situation of Ukraine in 2018" [58] the issue of upgrading the IIPS or its change to another protection system remains unresolved. The very idea, internal structure and model of the implementation of IIPS in most cases does not meet the requirements of modern cyber protection (especially in the non-state sector, in particular in business). This is the cause of persistent acute criticism among domestic expert and business circles, which focuses on the static nature of this system, its bulkiness, and the scarcity of scalability. In addition, the Law of Ukraine "On Basics of Providing Cyber Security of Ukraine" requires an independent audit of information security of critical infrastructure objects, carried out on the basis of international standards, European Union and NATO standards.

Therefore, in order to strengthen cyber resilience of critical information infrastructure of private and public sector (including state electronic resources) it

is a must to update existent national cyber security standards taking into account existent cyber threats or to implement requirements for cyber protection on the basis of international or European cyber security standards.

Enhancing Cybercrime Prevention

The constant rise of cybercrime is a worldwide tendency [59]. Losses from cybercrime are predicted to cost the world $6 trillion annually by 2021 [60]. According to the Head of the Cyber Police of Ukraine, a steady increase in cybercrime is recorded in Ukraine [61]. Thus, the development of efficient capabilities to counter cybercrime is an essential challenge for the Ukraine's National Cyber Security System.

One of the main obstacles preventing Ukrainian cyber police from protecting the rights and freedoms of citizens of Ukraine from encroachments by cybercriminals remains the imperfection of domestic criminal and procedural law. The rapid growth of cybercrime in Ukraine is facilitated by the fact that domestic legislation in the field of criminal prosecution of computer crimes is one of the most liberal in the world. There were cases when international cybercriminals were arrested in Ukraine in a result of an international law enforcement joint operation but pursuant to a court order based on national criminal code they were released after paying a fine or receiving a suspended sentence. For today, no hacker has been imprisoned in Ukraine yet [62].

As the Head of the Department of Cyberpolice of the National Police of Ukraine Sergey Demedyuk noted, "The country is turning into Mecca for cybercriminals. They move to Ukraine and use it, also as a platform for money laundering" [63].

Cybercrime migrates towards those territories where there aren't appropriate laws or it is not possible to effectively apply these laws. So the main issue to promote cybercrime prevention in Ukraine is to increase the penalties for cyber-crimes according to EU and NATO practices.

Another important measure to take is the implementation of the Convention on Cybercrime, to which Ukraine is signatory since 2005. Though Ukraine takes an active part in international initiatives on its implementation within the framework of the Cybercrime Convention Committee (T-CY) of the Council of Europe and has developed draft law harmonized with the Convention, many important provisions are still not implemented to the domestic legislation. In particular, it's important to provide norms that would oblige service-providers to store, preserve and partially disclose computer data including traffic data by a request of competent authorities, and also would address the problem of collection of evidence in electronic form.

Failure to settle this issues not only hampers cybercrime prevention in Ukraine but also complicates international cooperation within contact point 24/7, as the Ukrainian law enforcement bodies don't have necessary authority to obtain from service-providers information requested by foreign partners and necessary to prevent and investigate international cybercrime.

Conclusions. Over the past few years, Ukraine has managed to create from the scratch the National Cyber Security System developing necessary capacity to address emerging cyber-threats, primarily those coming from Russian hybrid aggression. Of course, not all the tasks have been solved so far and there are still many problematic issues that need to be addressed for further development of Ukraine's cyber capabilities in the face of new challenges coming from cyber space.

Taking into consideration current problems that hamper further enhancing of the NCSS described in this research, primary steps of Ukraine in this direction should be first of all aimed on establishing effective mechanisms of cybersecurity policy implementation guaranteed by due governmental control in conjunction with public scrutiny, parliamentary oversight and foreseeing disciplinary measures in case of inappropriate fulfillment provisions of annual Plans for Cyber Security Strategy Implementation by responsible state officials.

But primary focus should be oriented towards building strong political will and understanding by highest state authorities the importance of effective implementation of cybersecurity policy for the good of the national security of Ukraine and necessity to take unpopular measures as well (such as strict control and disciplinary sanctions) to provide proper executions of cybersecurity policy and requirements by all responsible state actors.

Next steps should be directed at rising awareness and cyber hygiene first of all among state servants, military personnel and operators of critical information infrastructure within the framework of National Cybersecurity Awareness Campaign launched under the coordination of the NCCC. Also it is necessary to provide a compulsory computer-based training and following exams to the above-mentioned categories of personal as well as applying sanctions in case of systematic violations of cyber security requirements.

Supported by strong political will and high level of awareness all the comprehensive cybersecurity policy initiatives will led to nowhere if there are no skilled IT-professionals able to provide technical aspect of State's cybersecurity.

Taking into account that one of the main keys to the effectiveness of the National Cyber Security System is providing its actors with necessary human sources, developing capacities of the NCSS stakeholders should be primarily based on addressing the problem of low maintenance of cybersecurity personnel and improving existent system of cybersecurity specialists training.

To facilitate public-private partnership it is recommended to create Multi-Stakeholder Cybersecurity Platform with the state, business and international donors as stakeholders aiming at building trust and providing to population, state bodies and private companies free services in cyber security such as qualified consultations, campaigns on cyber-hygiene, recommendations on cybersecurity policy and legislation, organizing cyber conferences, publishing cyber analytics etc.

Other efforts should be directed at building legal framework for critical information infrastructure protection by adopting the National Register of Critical Information Objects and framework law establishing main requirements and responsibilities of their owners in the sphere of cyber protection. Furthermore, providing high level of critical infrastructure resilience is impossible without updating domestic standards of cyber security on the basis of international and European standards in this sphere.

To enhance cybercrime prevention and investigation as well as international cooperation in this area the cybersecurity policy of Ukraine should include measures on increasing penalties for cybercrimes and implementing the Budapest Convention in terms of obliging service-providers to store, preserve, and partially disclose computer data by a request of competent authorities as well as addressing the problem of collection of evidence in electronic form.

All the steps taken by Ukraine to enhance cybersecurity should be based on whole of government approach, broader involvement of private sector, transparent and comprehensive national cybersecurity policy.

Following European vector of Ukraine's national strategy, it is important to consider best European practices in cyber security (such as EU framework on Critical Infrastructure protection, comprehensive cybersecurity standards, approaches to cybersecurity education etc.) while developing the National Cyber Security System of Ukraine.

References

1. E-ISAC. 2016. Analysis of the Cyber Attack on the Ukrainian Power Grid. URL: https://ics.sans.org/media/E-ISAC_SANS_Ukraine_DUC_5.pdf.

2. Park D., Summers J, Michel W. Cyberattack on Critical Infrastructure: Russia and the Ukrainian Power Grid Attacks, 2017. URL: https://jsis.washington.edu/news/cyberattack-critical-infrastructure-russia-ukrainian-power-grid-attacks.

3. Cyber Security Strategy of Ukraine, 2016. URL: https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/96/2016.

4. Law of Ukraine on Basics of Providing Cyber Security of Ukraine 2017. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19.

5. Decision of NSDC of Ukraine (December 29, 2016). URL: https://www.president.gov.ua/documents/322017-21282.

6. Decision of NSDC of Ukraine (July, 10, 2017). URL: https://www.president.gov.ua/documents/2542017-22502.

7. Resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine № 563 (August 23, 2016). URL: https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249267402.

8. State Service for Special Communications and Information Protection of Ukraine. 2015. "У Держспецзв'язку створено Державний центр кіберзахисту та протидії кіберзагрозам" [State Center of Cyber Protection and Countering Cyber Threats was created in SSSCIP]. URL: http://www.dsszzi.gov.ua/dsszzi/control/uk/publish/article?art_id=156473&cat_id=119123.

9. "CERT-UA: скорая киберпомощь" [CERT-UA — Cybersecyrity Emergency] 2014. PCWeek/UE, № 4. URL: https://www.pcweek.ua/themes/detail.php? ID=147850.

10. Emergency Response Team of Ukraine. "Скористайтеся нашою допомогою в ліквідації кіберзагроз" [Use Our Help to Liquidate Cyber Threats]. URL: https://cert.gov.ua/ (accessed June 9, 2019).

11. Emergency Response Team of Ukraine. "Відкриття Центру реагування на кіберзагрози" [Opening of Cyber Threat Response Center]. URL: https://cert.gov.ua/news/25 (accessed June 9, 2019).

12. Security Service of Ukraine "Голова СБУ відкрив Ситуаційний центр забезпечення кібернетичної безпеки" [Head of SSU Opens Cyber Security Situational Awareness Center]. URL: https://ssu.gov.ua/ua/news/1/category/21/view/4318#.7sucy46n.dpbs (accessed June 10, 2019).

13. Radio of Freedom "В Одесі відкрили центр запобігання кібератакам при СБУ" [In Odessa the Cyber Security Situational Awareness Center is opened]. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-odesa-sbu/29919180.html (accessed June 10, 2019).

14. Tkachuk, Nataliya. 2018. "Правове регулювання взаємодії Служби безпеки України з приватним сектором у сфері забезпечення кібербезпеки" [Legal Regulations of Cooperation between Security Service of Ukraine and Private Sector in Sphere of Cybersecurity]. Information and Law, № 4 (December): 104–111. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/12_10.pdf.

15. Security Service of Ukraine "СБУ посилює захист інформаційної безпеки підприємств енергетичної галузі України" [SSU Strengthens Protection of Information Security of Ukraine's Energy Sector]. URL: https://ssu.gov.ua/ua/news/1/category/21/view/5213#.ARNTdGPL.dpbs (accessed June 26, 2019).

16. Security Service of Ukraine "Публічний меморандум про взаємодію зі Службою безпеки України у сфері відповідального пошуку та розкриття інформації про вразливості інформаційно-телекомунікаційних систем та/або телекомунікаційних мереж" [Public Memorandum on Cooperation with the Security Service of Ukraine on Responsible Search and Disclosure of Information on Vulnerabilities of Information and Telecommunication Systems and/or Telecommunication Networks]. URL: https://ssu.gov.ua/ua/pages/330.

17. Decree of Cabinet of Ministers of Ukraine № 831 (October 13, 2015), https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831–2015-%D0%BF.

18. Avacov, Arsen. 2015. "Cyberpolice — Step to Reform" Facebook, October 11, 2015. URL: https://www.facebook.com/arsen.avakov.1/posts/916452195111554.

19. Law of Ukraine On the Ratification of the Convention on Cybercrime 2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2824–15.

20. Nekrasov, Vsevolod. 2018. «Глава Киберполиции: «Ваш сын в полиции» приносит мошенникам на «зоне» миллион гривен в сутки» [Chief of Cyberpolice — «Your Son in Prison Scheme Brings Crooks in prison Million of Hryvnas a Day»] The Economic Truth, January 15, 2018. URL: https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2018/01/15/633003/.

21. Ministry of Defense of Ukraine. 2013. "Головне управління зв'язку та інформаційних систем Генерального штабу Збройних Сил України" [Department of Communication and Information Systems of the General Staff of the Armed Forces of Ukraine]. URL: http://www.mil.gov.ua/ministry/struktura-generalnogo-shtabu/golovne-upravlinnya-zvyazku-ta-informaczijnih-sistem-gsh-zsu.html (accessed June 11, 2019).

22. Cornish P., Livingstone D., Clemente D., Yorke C. 2010. "On Cyber Warfare" Chatham House (November 2010). URL: https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/International%20Security/r1110_cyberwarfare.pdf.

23. Ismail, Nick. 2019. "Cyber war is here, according to 87% of security professionals". Information Age (March 19, 2019). URL: https://www.information-age.com/cyber-war-security-professionals-123480950/.

24. Dombrowski, Peter and Demchak, Chris C. 2014. "Cyber War, Cybered Conflict, and the Maritime Domain," Naval War College Review: Vol. 67, № 2, Article 7. URL: https://digital-commons.usnwc.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.com/&httpsredir=1&article=1321&context=nwc-review.

25. United States Senate Committee on Armed Services. 2017. "Joint statement for the Record to the Senate Armed Services Committee on Foreign Cyber Threats to the United States" (January 5, 2017). URL: https://www.armed-services.senate.gov/imo/media/doc/Clapper-Lettre-Rogers_01-05-16.pdf.

26. Gorbulin, Volodymyr. 2015. "В поисках асимметричных ответов: киберпространство в гибридной войне" [Searching for Asymmetric Response: Cyberspace in Hybrid Warfare]. The Mirror of the Week: Vol. 6, February 20, 2015. URL: https://zn.ua/internal/v-poiskah-asimmetrichnyh-otvetov-kiberprostranstvo-v-gibridnoy-voyne-_.html.

27. Ukrainian Multimedia Platform for Broadcasting. 2018. "Кремль націлений на гібридні, а не військові операції проти України — Вершбоу" [Kremlin Aims at Hybrid not Military Operations against Ukraine — Vershbow]. December 20, 2018. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/2604674-kreml-nacilenij-na-gibridni-a-ne-vijskovi-operacii-proti-ukraini-versbou.html.

28. Presidential Decree On Strategic Defense Bulletin of Ukraine. June 6, 2016, № 240. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/240/2016.

29. Law of Ukraine On Intelligence Agencies of Ukraine 2001. Consolidated, May 9, 2018. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2331-14.

30. Presidential Decree On enhancing of guidance, coordination and control over the activity of the intelligence agencies of Ukraine. January 30, 2015 № 42. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/42/2015.

31. Presidential Decree On the Concept of Development of the Security and Defense Sector of Ukraine. March 14, 2016, № 92. URL: https://www.president.gov.ua/documents/922016-19832.

32. Lewis, James. 2018. "Economic Impact of Cybercrime — No Slowing Down". McAfee Report: February, 2018. URL: https://www.mcafee.com/enterprise/en-us/assets/reports/restricted/rp-economic-impact-cybercrime.pdf.

33. Pavlovska, Anastasiya and Halimon Zarina. 2018. "Кібербезпека у банківському секторі: чи допоможе IT-outsourcing?" [Cyber Security in Banking Sector — Will IT-Outsourcing Help?]. Juridical Newspaper: Vol. 10, March 6, 2018. URL: https://www.sk.ua/sites/default/files/kiberbezpeka_u_bankivskomu_sektori.pdf.

34. The Washington Post. 2018. "Russian military was behind 'NotPetya' cyberattack in Ukraine, CIA concludes", January 13, 2018. URL: https://www.washingtonpost.com/world/national-security/russian-military-was-behind-notpetya-cyberattack-in-ukraine-cia-concludes/2018/01/12/048d8506-f7ca-11e7-b34a-b85626af34ef_story.html.

35. Decree of the National Bank of Ukraine, September 28, № 95. URL: https://bank.gov.ua/document/download?docId=56426049.

36. National Security and Defense Council of Ukraine. 2016. "О. Турчинов: Національний координаційний центр кібербезпеки повинен мобілізувати весь наявний потенціал для забезпечення надійного кіберзахисту країни" [O. Turchinov — National Cybersecurity Coordination Center Should Mobilize All Capacities for Cyber Protection of State]. July 11, 2016. URL: http://www.rnbo.gov.ua/news/2528.html (accessed June 12, 2019).

37. Presidential Decree on the National Cybersecurity Coordination Center, June 7, 2016, № 242. URL: https://www.president.gov.ua/documents/2422016-20141.

38. Security Service of Ukraine. 2019. "На базі СБУ проходять міжнародні навчання із забезпечення кібербезпеки систем ЦВК" [On the basis of the SSU International Training Is Going On to Ensure Cyber Security of the CEC systems]. ssu.gov.ua, March 6, 2019. URL: https://ssu.gov.ua/ua/news/1/category/2/view/5806#.qMpgxOgK.dpbs (accessed June 12, 2019).

39. RBK-Ukraine. 2019. "Аваков рассказал о кибератаках на сервера ЦИК в день выборов" [Avakov Told about Cyber-Attacks on CEC Servers on the Day of Elections]. April 2, 2019. URL: https://www.rbc.ua/rus/news/avakov-rasskazal-kiberatakah-servera-tsik-1554164761.html.

40. Law of Ukraine On National Security 2018. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19.

41. Tkachuk, Nataliya. 2019. "Стан та проблемні питання реалізації Стратегії кібербезпеки України" [State and Problematic Issues of Cybersecurity Strategy Implementation]. Information and Law: Vol. 1 (April, 2019). URL: http://ippi.org.ua/tkachuk-na-stan-ta-problemni-pitannya-realizatsii-strategii-kiberbezpeki-ukraini-st-129-134.

42. Order of Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of Cybersecurity Strategy Implementation Plan for 2016", June 24, 2016, № 140-p. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/440-2016-%D1%80.

43. Order of Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of Cybersecurity Strategy Implementation Plan for 2017", March 10, 2017, № 155-p. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/155-2017-%D1%80.

44. Order of Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of Cybersecurity Strategy Implementation Plan for 2018", July 11, 2018, № 481-p. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/481-2018-%D1%80.

45. European Union Agency for Network and Information Security. 2016. "Review of Cyber Hygiene Practices". enisa.europa.eu (December, 2016). URL: https://www.enisa.europa.eu/publications/cyber-hygiene/at_download/fullReport.

46. MITRE. 2018. "Ukraine National Cybersecurity Strategy Assessment and Recommendations, prepared for the Government of Ukraine", January 20, 2018.

47. Security Service of Ukraine. 2017. "Recommendations on Protection Against Virus Petya" Facebook, October 27, 2017. URL: https://www.facebook.com/SecurSerUkraine/posts/1958917667671562.

48. CERT-UA. 2018. "Recommendations". Cert.gov.ua, January 13, 2018. https://cert.gov.ua/recommendations/21 (accessed June 13, 2019).

49. Cyberpolice of Ukraine. 2019. "Cyberpolice Gave Recommendations on Protection of Bank Acounts". cyberpolice.gov.ua, June 7, 2019. URL: https://cyberpolice.gov.ua/article/kiberpolicziya-nadala-rekomendacziyi-po-zaxystu-zaoshhadzhen-na-bankivskyx-raxunkax-557/ (accessed June 13, 2019).

50. Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine, August 23, 2016. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/549/2015.

51. Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine, April 28, 2017. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/n0004525-17/paran2#n2.

52. Decree of Cabinet of Ministers of Ukraine, February 21, 2018, № 336. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/336-2018-%D0%BF.

53. Korsun, Konstyantyn. 2018. "Пропоную загальну концепцію побудови альтернативної системи кібербезпеки України" [Suggestions on Common Concept for Building Alternative Cyber Security System of Ukraine] Ukrainian multimedia platform for broadcasting. November 12, 2018. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/2578090-proponuu-zagalnu-koncepciu-pobudovi-alternativnoi-sistemi-kiberbezpeki-ukraini.html.

54. Tkachuk, Nataliya. 2018. "Організаційно-правовізасадиформуванняперелікуінформаційно-телекомунікаційних систем об'єктів критичної інфраструктури держави" [Organizational and Legal Framework for Formation of the List of Information and Telecommunication Systems of the Critical Infrastructure of the State]. Information and Law: Vol. 24, December, 2018. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/16_4.pdf.

55. Carr, Madeline. 2016. "Public-Private Partnerships in National Cyber-Security Strategies". International Affairs 92: Vol. 1 (2016) 43–62. URL: https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/publications/ia/INTA92_1_03_Carr.pdf.

56. Directive (EU) 2016/1148 of the European Parliament and of the Council of 6 July 2016 concerning measures for a high common level of security of network and information systems across the Union. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv: OJ.L_.2016.194.01.0001.01.ENG&toc=OJ: L:2016:194: TOC.

57. Law of Ukraine on Protection of Information in Information and Telecommunication Systems 1994. Consolidated, April 19, 2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80.

58. National Institute for Strategic Studies. 2018. "Analytical Report to the Annual Address of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine "On the Internal and External Situation of Ukraine in 2018". niss.gov.ua, 2018. URL: http://www.niss.gov.ua/sites/default/files/2019-02/Analit_Dopovid_Poslannia_2018.pdf.

59. Ismail, Nick. 2017. "The Rise of Cybercrime Continues to Accelerate". Information Age: July 28, 2017. URL: https://www.information-age.com/rise-cyber-crime-continues-accelerate-123467629/.

60. Morgan, Steve. 2018. "Cybercrime Damages $6 Trillion By 2021". Cybersecurity Ventures: December 7, 2018. URL: https://cybersecurityventures.com/cybercrime-damages-6-trillion-by-2021/.

61. Lashchenko, Olesya. 2018. «Ми фіксуємо постійні кібератаки з території Росії — керівник кіберполіції України» [We fix constant Cyberattacks from the Territory of Russia — the Head of Cyberpolice]. Radio of Freedom, September 11, 2018. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/29426438.html.

62. Interfax Ukraine. 2018. «Демедюк: Штрафовать простых людей за VPN мы не собираемся» [Demedyuk: We Are Not Going to Fine Common People for Using VPN]. interfax.com.ua, May 18, 2018. URL: https://interfax.com.ua/news/interview/506220.html.

63. Nekrasov, Vsevolod. 2016. «Легкі гроші: Україна перетворюється на Мекку для кіберзлочинців» [Easy Money — Ukraine is Turning into Mecca for Cybercriminals]. The Economic Truth, March 28, 2016. URL: https://www.epravda.com.ua/publications/2016/03/28/587004/.

УДК 342.9: 347(77+78)

Коротун Олена Миколаївна
кандидат юридичних наук, докторант
Науково-дослідного інституту публічного права
Коротун Елена Николаевна
кандидат юридических наук, докторант
Научно-исследовательского института публичного права
Korotun Olena
Doctor of Law, Doctoral Student of the
Public Law Research Institute

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-7-5298

РОЛЬ ПРАВОВИХ АКТІВ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

РОЛЬ ПРАВОВЫХ АКТОВ УПРАВЛЕНИЯ В СФЕРЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ОХРАНЫ ПРАВ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ

THE ROLE OF LEGAL ACTS OF MANAGEMENT IN THE FIELD OF PROTECTION OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS

Анотація. *Провідною формою управлінської діяльності суб'єктів публічної адміністрації у сфері забезпечення охорони прав суб'єктів інтелектуальної власності є прийняття правових актів управління, які в залежності від суб'єкта управлінської діяльності можуть характеризуватися різноманітними юридичними ознаками за допомогою яких досягається упорядкованість адміністративно-правових відносин, їх розвиток у сфері охорони прав інтелектуальної власності.*

Державний вплив на впорядкування суспільних відносин у досліджуваній сфері здійснюється відповідно до встановлених прав і обов'язків, які неминуче пов'язані з виданням правових актів управління, проте сучасні тенденції правового регулювання не завжди враховують об'єктивну закономірність щодо забезпечення належної охорони прав, які стосуються окремих правових режимів об'єктів інтелектуальної власності, при виданні актів управління суб'єкти публічної адміністрації не завжди беруть до уваги практичну складову, яка є гарантом забезпечення охорони права інтелектуальної власності, що у подальшому позначається на якості правових актів управління, їх впливу на підпорядкованих об'єктів.

Значна кількість суб'єктів публічної адміністрації і різноманітність об'єктів права інтелектуальної власності, потребують видання різних правових актів управління, дає підстави для класифікації таких актів, як основних правових форм управлінської діяльності публічної адміністрації.

Ключові слова: *правові акти, управління, інтелектуальна власність.*

Аннотация. *Ведущей формой управленческой деятельности субъектов публичной администрации в сфере обеспечения охраны прав субъектов интеллектуальной собственности является принятие правовых актов управления, в зависимости от субъекта управленческой деятельности могут характеризоваться различными юридическими признаками с помощью которых достигается упорядоченность административно-правовых отношений, их развитие в сфере охраны прав интеллектуальной собственности.*

Государственное воздействие на упорядочение общественных отношений в исследуемой сфере осуществляется в соответствии с установленными прав и обязанностей, которые неизбежно связаны с изданием правовых актов управления, однако современные тенденции правового регулирования не всегда учитывают объективную закономерность по обеспечению надлежащей охраны прав, касающихся отдельных правовых режимов объектов интеллектуальной собственности, при издании актов управления субъекты публичной администрации не всегда принимают во внимание

практическую составляющую, которая является гарантом обеспечения охраны прав интеллектуальной собственности, в дальнейшем сказывается на качестве правовых актов управления, их влияния на подчиненных объектов.

Значительное количество субъектов публичной администрации и разнообразие объектов права интеллектуальной собственности, требующие издания различных правовых актов управления, дает основания для классификации таких актов, как основных правовых форм управленческой деятельности публичной администрации.

Ключевые слова: *правовые акты, управление, интеллектуальная собственность.*

Summary. *The leading form of management of public administration entities in the field of protection of intellectual property rights is the adoption of legal acts of management, which, depending on the subject of management, can be characterized by a variety of legal features through which the orderliness of administrative and legal relations is achieved. development in the field of protection of intellectual property rights.*

State influence on the regulation of public relations in the research area is carried out in accordance with the established rights and obligations, which are inevitably associated with the issuance of legal acts of management, but current trends in legal regulation do not always take into account the objective law to ensure the proper protection of rights that relate to certain legal regimes of intellectual property objects, when issuing management acts, public administration entities do not always take into account the practical component that is the guarantor of fostering the protection of intellectual property rights, which in the future affects the quality of legal acts, their influence on subordinated objects.

A large number of public administration entities and a variety of intellectual property objects require the issuance of various legal acts of management, giving grounds for classification of such acts as the main legal forms of public administration management activity.

Key words: *legal acts, management, intellectual property.*

Постановка проблеми. Серед забезпечувального блоку реалізації адміністративно-правових та організаційних форм і методів у сфері забезпечення охорони прав суб'єктів інтелектуальної власності важливе значення має видання правових управління. За допомогою правових актів управління реалізуються характерні особливості специфічної діяльності публічної адміністрації, її посадових осіб, які через реалізацію завдань, функційних повноважень та компетенції, у встановлених межах здійснюють безпосередній вплив на підпорядковані їм органи, громадян та юридичних осіб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання поняття і види правових актів управління, вимоги, які ставляться до них досліджувало багато вітчизняних і зарубіжних вчених, серед яких варто відзначити Д. М. Бахраха, Р. Ф. Васильєва, В. В. Галунька, Ю. І. Крегула, В. І. Курила, В. К. Колпакова, О. П. Орлюк, О. П. Світличного, С. Г. Стеценка та ін. Проте питання дослідження правових актів управління у сфері забезпечення охорони прав інтелектуальної власності в науці адміністративного права є малодослідженими.

Формування цілей статті полягає у дослідженні видів правових актів управління та визначення кола уповноважених суб'єктів публічної адміністрації у сфері забезпечення охорони прав інтелектуальної власності.

Виклад основного матеріалу. Нагальною науковою і практичною проблемою є розкриття особливостей адміністративно-правового забезпечення охорони прав суб'єктів інтелектуальної власності, яке під впливом правотворчих дій з прикладних аспектів характеризуються низкою проблем у правозастосуванні, не останнє місце серед яких займає питання видання правових актів управління.

Вказані процеси, як наголошує О. П. Світличний супроводжуються швидким розвитком законодавства у сфері інтелектуальної власності, що проявляється у перманентному процесі появи нових нормативно-правових актів [1, с. 6].

Зважуючи на викладене, діяльність суб'єктів публічної адміністрації у сфері забезпечення охорони прав суб'єктів інтелектуальної власності проявляється у конкретних взаємозв'язках, завдяки яким управлінська діяльність набуває певних форм і методів. Провідною формою управлінської діяльності є прийняття суб'єктами публічної адміністрації правових актів управління.

За суб'єктами права видання актів їх класифікують на акти, які видають Президент України, Кабінет Міністрів України, інші центральні та місцеві органи виконавчої влади. Зокрема, Конституції України, згідно зі ст. 117 якої Кабінет Міністрів України в межах своєї компетенції видає постанови і розпорядження, які є обов'язковими до виконання. Нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади підлягають реєстрації в порядку, встановленому законом [2].

Відповідно до частини другої ст. 1 Закону України № 3166-VI від 17. 03. 2011 р. «Про центральні органи виконавчої влади» міністерства забезпечують формування та реалізують державну політику в одній чи декількох сферах, інші центральні органи виконавчої влади виконують окремі функції з реалізації державної політики [3].

Основними актами управління міністерств є накази. Про це зазначено в частині другій ст. 15 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади», згідно з якою накази міністерства, видані в межах його повноважень, є обов'язковими для виконання центральними органами виконавчої влади, їх територіальними органами, місцевими державними адміністраціями, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами і організаціями всіх форм власності та громадянами [3].

У зв'язку з наведеним розглянемо деякі накази Мінекономрозвитку, зокрема, наказ яким затверджено Положення про Апеляційну палату Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 19.02.2019 р. № 263 [4]. Цей нормативний акт зобов'язує забезпечити охорону прав і законних інтересів майбутніх суб'єктів інтелектуальної власності, його дія поширюється на не підпорядкованих міністерству підприємства, установи і організації, а також на громадян, тоді як наказом «Про внесення змін до Апеляційної палати Міністерство економічного розвитку і торгівлі України» від 04.09. 2018 р. № 1248 [5] є обов'язковим для підпорядкованих суб'єктів правовідносин у сфері інтелектуальної власності.

Суб'єктами видання актів управління у сфері інтелектуальної власності є й інші суб'єкти публічної адміністрації. Наказом «Про затвердження Порядку надання платних послуг Державним підприємством «Український інститут промислової власності» від 27.12.2006 р. № 85, Укрпатент в межах визначених поноважень з метою забезпечення фізичних та юридичних осіб послугами, пов'язаними з набуттям, здійсненням та захистом прав на об'єкти промислової власності, надає відповідні послуги у цій сфері [6].

Зазначений нормативний акт адресований як безпосередньо підлеглим суб'єктам, так і об'єктам у сфері функціонального впливу суб'єкта публічної адміністрації. Інший наказ Міністерства науки і освіти України від 15.04.2005 р. № 228, яким затверджено Порядок визнання знака добре відомим в Україні Апеляційною палатою Державного департаменту інтелектуальної власності забезпечує охорону прав і законних інтересів суб'єктів інтелектуальної власності на знак (торговельну марку) [7].

Суб'єктом прийняття актів управління є державні адміністрації. Наприклад, розпорядженням голови Монастирської районної державної адміністрації Тернопільської області затверджено Положення про управління агропромислового розвитку районної державної адміністрації від 19.06. 2013 р. № 191-од, на Управління агропромислового розвитку Монастириської районної державної адміністрації, яке є структурним підрозділом районної державної адміністрації, підпорядковане голові районної державної адміністрації, підзвітне і підконтрольне Департаменту агропромислового розвитку облдержадміністрації, покладено завдання забезпечити реалізацію державної політики у сферах охорони прав на сорти рослин та селекційно-племінної роботи в тваринництві і наділено відповідними правами [8].

До цього можна додати, що дія розпорядження як адміністративного акта поширюється в межах територіальної діяльності цього органу.

Керуючись у своїй діяльності відповідними нормативно-правовими актами, що визначають їх завдання, суб'єкти публічної адміністрації в межах визначених повноважень обирають ті форми, які видаються найбільш ефективними і доцільними для виконання поставлених завдань.

Під час виконання практичних завдань Мінекономрозвитку діє у правовій формі і видає нормативно-правові акти публічного управління. На це прямо вказує п. 9 ст. 4 Положення про Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Накази Мінекономрозвитку, видані в межах повноважень, передбачених законом, є обов'язковими для виконання центральними органами виконавчої влади, їх територіальними органами, місцевими державними адміністраціями, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності та громадянами [9].

Таким нормативним актом у сфері інтелектуальної власності є наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 13.02. 2019 р. № 217, яким затверджено Інструкцію з оформлення державними інспекторами з питань інтелектуальної власності Міністерства економічного розвитку і торгівлі України матеріалів про адміністративні правопорушення [10]. Цей нормативний акт спричиняє певні юридичні наслідки, веде до змін адміністративних правовідносин.

Суттєву роль в охороні права інтелектуальної власності відіграють суспільні акти суб'єктів публічної адміністрації. Прикладом такого виду актів є спільний наказ Міністерства охорони здоров'я

України і Національної академії правових наук України «Про утворення робочої групи з питань інтелектуальної власності та доступу до лікарських засобів» від 28.09.2012 р. № 165/1. Зазначена робоча група створена з метою розробки наукових та практичних рекомендацій щодо забезпечення реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я та інтелектуальної власності задля забезпечення доступу до ефективних, безпечних та економічно доступних лікарських засобів, оптимізації процесу закупівель та посилення цінової конкуренції механізмами права інтелектуальної власності, а також визначення напрямів діяльності у сфері розробки та удосконалення чинного законодавства України з урахуванням зобов'язань, взятих у рамках міжнародних договорів, які містять положення щодо правової охорони інтелектуальної власності. Вона має право одержувати в установленому законодавством порядку від органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій усіх форм власності інформацію, необхідну для виконання покладених на неї завдань [11].

Особливу категорію нормативних актів публічної адміністрації становлять індивідуальні адміністративні акти. Конкретним прикладом є наказ Мінекономрозвитку «Деякі питання організації діяльності у сфері інтелектуальної власності» від 18.05.2017 р. № 730. Він дає право підпису охоронних документів на об'єкти інтелектуальної власності заступнику Міністра економічного розвитку і торгівлі України, а в разі його відсутності — директору департаменту інтелектуальної власності Міністерства економічного розвитку і торгівлі України; висновки експертизи про видачу патенту України на секретний винахід, секретну корисну модель (рішення про видачу охоронного документа) державному секретарю Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, а в разі його відсутності — особі, яка виконує його обов'язки; висновки експертизи (рішення про видачу охоронного документа), директору департаменту інтелектуальної власності Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, а в разі його відсутності — особі, яка виконує його обов'язки [12]. Цей індивідуальний адміністративний акт адресований персоніфікованим підлеглим особам, стосується конкретних осіб, їх прав і обов'язків у сфері охорони інтелектуальної власності.

Значна частина діяльності Мінекономрозвитку є організаційною, не породжує, не змінює та не припиняє адміністративних правовідносин і не викликає юридичних наслідків. Наприклад, меморандум, підписаний Державною службою інтелектуальної власності України та Відомством Данії з патентів і торговельних марок, покликаний створити механізми регулярного обміну інформацією для спільної організації заходів зі співробітництва у сфері інтелектуальної власності [13].

Отже, нормативно-правові акти публічної адміністрації приймаються в межах компетенції, у певній формі, мають юридичну природу і є обов'язковими для її адресатів. У цьому контексті є доречно зазначити, що суттєвий вплив на діяльність публічної адміністрації має визначений нормативно-правовими актами зміст компетенції та характер покладених на суб'єкта управління функцій.

Висновки. Різновиди наведених актів щодо забезпечення охорони прав суб'єктів інтелектуальної власності дають підстави розрізняти такі основні правові форми управлінської діяльності публічної адміністрації як видання адміністративних актів управління; видання індивідуальних адміністративних актів управління; видання спільних адміністративних актів управління; укладання адміністративних договорів (надання послуг); здійснення інших юридично значущих дій, спрямованих на охорону правовласників та інших учасників правовідносин у сфері інтелектуальної власності.

Зазначені акти можна поділити: за суб'єктами видання: акти міністерств; акти державних служб (агенств); акти державних адміністрацій; акти державних підприємств; за правовою формою вираження: накази, розпорядження, меморандуми; за сферою правового регулювання: відомчі та міжвідомчі акти; за територіальною сферою застосування: внутрішні і зовнішні (міжнародні); за суб'єктивним складом прийняття актів: одноособові акти; спільні акти (прийняті декількома органами публічної адміністрації).

Література

1. Світличний О. П. Право інтелектуальної власності: Підручник. Вид. 2, змін. і доп. К.: НУБіП України, 2017. 355 с.

2. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28. 06.1996 р. 254к/ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

3. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17. 03. 2011 р. 3166-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 38. Ст. 385.

4. Положення про Апеляційну палату Міністерства економічного розвитку і торгівлі України: наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 19.02.2019 р. № 263. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z0284-19

5. Про внесення змін до Апеляційної палати Міністерство економічного розвитку і торгівлі України: наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 04.09. 2018 р. № 1248. URL: https://zakon. rada.gov.ua/

6. Про затвердження Порядку надання платних послуг ДП «Український інститут промислової власності»: наказ Державного підприємства «Український інститут промислової власності» від 27.12.2006 р. № 85 (в редакції наказу № 152 від 30.07. 2015). URL: https://mukrpatent.org/uk/articles/services

7. Про затвердження Порядку визнання знака добре відомим в Україні Апеляційною палатою Державного департаменту інтелектуальної власності: наказ Міністерства науки і освіти України від 15.04.2005 р. № 228. (в редакції наказу № 578 від 14.06.2011). URL: https:// zakon. rada.gov.ua/

8. Положення про управління агропромислового розвитку районної державної адміністрації: розпорядження голови Монастирської районної державної адміністрації Тернопільської області № 191-од від 19.06. 2013 р. URL: www.oda.te.gov.ua/data/upload/catalog/monastyryska/ua/

9. Положення про Міністерство економічного розвитку і торгівлі України: постанова Кабінету Міністрів України № 459 від 20.08.2014 р. (в редакції постанови № 323 від 25.04.2018). URL: https://zakon. rada.gov.ua/

10. Про затвердження Інструкції з оформлення державними інспекторами з питань інтелектуальної власності Міністерства економічного розвитку і торгівлі України матеріалів про адміністративні правопорушення: наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 217 від 13.02. 2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0251-19

11. Про утворення робочої групи з питань інтелектуальної власності та доступу до лікарських засобів: наказ Міністерства охорони здоров'я України і Національної академії правових наук України від 28.09.2012 р. № 165/1. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0759282-12/sp: max100

12. Деякі питання організації діяльності у сфері інтелектуальної власності: наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 730 від 18.05.2017 р. (в редакції наказу № 773 від 03.05.2019). URL: https://law.rada.gov.ua/rada/show/v0730731-17

13. Меморандум про взаєморозуміння між Державною службою інтелектуальної власності України та Відомством Данії з патентів і торговельних марок від 11.10.2011 р. URL: http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=315b23a9-beef-472e-9886-86bfce49de24&title=MizhnarodniDogovoriMizhvidomchogoKharakteru

References

1. Svetlichny, O.P. (2017). Intellectual property law: A textbook. Kind. 2, change. and ext. K .: NULES of Ukraine, 2017. 355 p.

2. Constitution of Ukraine (1996): adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine on June 28, 1996, 254k / BP. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1996. No. 30. Art. 141.

3. On Central Executive Bodies (2011): Law of Ukraine of 17.03.2011. 3166-VI. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2011. № 38. Art. 385.

4. Regulation on the Chamber of Appeal of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2019): Order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine dated 26.02.2019 № 263. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z0284-19

5. On Amendments to the Chamber of Appeal Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2018): Order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine dated 04.09. 2018 № 1248 URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ME180931.html

6. On approval of the Procedure for rendering paid services of SE «Ukrainian Institute of Industrial Property» (2006): Order of the State Enterprise «Ukrainian Institute of Industrial Property» № 85 of December 27, 2006 (in the version of Order # 152 of July 30, 2015). URL: https://mukrpatent.org/uk/articles/services

7. On Approval of the Procedure for Recognition of a Mark Well Known in Ukraine by the Appellate Chamber of the State Department of Intellectual Property (2005): Order of the Ministry of Science and Education of Ukraine № 228 dated April 15, 2005 (version of the Order No. 578 dated June 14, 2011). URL: https://law.rada.gov.ua/laws/show/z0471-05

8. Regulation on the Management of Agro-Industrial Development of the District State Administration (2013): Order of the Head of the Monastyr District State Administration of Ternopil Region № 191-od of 19.06. 2013 URL: www.oda.te.gov.ua/data/upload/catalog/monastyryska/en/

9. Regulation on the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2014): resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 459 of 08.20.2014 (as amended by resolution № 323 of April 25, 2018). URL: https://law.work.gov.ua/laws/show/459-2014-n

10. On approval of the Instruction on registration of administrative offenses by the State Intellectual Property Inspectors of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2019): Order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine № 217 of 13.02. 2019 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0251-19

11. On the establishment of a working group on intellectual property and access to medicines (2012): Order NN№ . 165/1 of the Ministry of Health of Ukraine and the National Academy of Legal Sciences of Ukraine dated September 28, 2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0759282-12/sp: max100

12. Some issues related to the organization of activities in the field of intellectual property (2017): Order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine № 730 dated May 18, 2017 (edition of Order № . 773 dated May 3, 2019). URL: https://law.rada.gov.ua/rada/show/

13. Memorandum of Understanding between the State Intellectual Property Service of Ukraine and the Danish Patent and Trademark Office of 11.10.2011 URL: http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=315b23a9-beef-472e-9886-86bfce49de24&title=MizhnarodniDogovoriMizhvidomchogoKharakteru

УДК 369.032

Тимченко Лілія Михайлівна
старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
Тимченко Лилия Михайловна
старший преподаватель кафедры гражданско-правовых дисциплин
Днепропетровский государственный университет внутренних дел
Timchenko Liliya
Senior Lecturer in the Department of Civil Law
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-7-5343

СТАНДАРТИ ЯКОСТІ НАДАННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ

СТАНДАРТЫ КАЧЕСТВА ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ АДМИНИСТРАТИВНЫХ УСЛУГ

QUALITY STANDARDS FOR ADMINISTRATIVE SERVICES

Анотація. *У статті розглянуто закордонний досвід оцінювання якості адміністративних послуг, сформульовані загальні критерії оцінки якості надання адміністративних послуг, надано опис стандартів надання адміністративних послуг. Автор зазначає, що у країнах Європейського Союзу адміністративні послуги надаються згідно зі стандартами, за якими визначаються складові якості послуги: відкритість, своєчасність, доступність, безоплатність, задоволення потреб громадян, гарантування індивідуальних прав. Оцінку результативності надання адміністративної послуги можна здійснити і за допомогою методів оцінювання, що використовуються при управлінні якістю. Найпоширенішим з них є метод управління за цілями, який полягає в оцінці досягнутих державним органом та державним службовцем цілей політики органу у сфері якості. Зазначений метод передбачає системний контроль і аналіз якісних та кількісних показників реалізації політики органу у сфері якості і відповідно – здійснення коригувальних та запобіжних дій для удосконалення діяльності та формування на основі здійсненого аналізу нових цілей. Для реалізації механізму управління якістю шляхом застосування методів оцінювання якості надання адміністративних послуг необхідно визначити основну мету цих заходів, яка полягає у досягненні відповідних високих стандартів. Стандарти якості адміністративних послуг необхідно трактувати як мінімальні вимоги щодо надання адміністративної послуги, які повинен забезпечити адміністративний орган, а також критерії, за допомогою яких можна оцінити, наскільки споживач адміністративної послуги задоволений її наданням. Такі стандарти мають бути побудовані за критеріями універсальності. До стандартів якості адміністративних послуг автор відносить: законність, професіоналізм, своєчасність, результативність, доступність, відкритість.*

Ключові слова: *публічні, адміністративні, муніципальні та державні послуги; державне управління; органи державної влади; органи місцевого самоврядування.*

Аннотация. *В статье рассмотрен зарубежный опыт оценки качества административных услуг, сформулированы общие критерии оценки качества предоставления административных услуг, предоставлено описание стандартов предоставления административных услуг. Автор отмечает, что в странах Европейского Союза административные услуги предоставляются в соответствии со стандартами, по которым определяются составляющие качества услуги: открытость, своевременность, доступность, бесплатность, удовлетворение потребностей граждан, обеспечения индивидуальных прав. Оценку результативности предоставления государственной услуги можно осуществить и с помощью методов оценки, используемых при управлении качеством. Самым распространенным из них является метод управления по целям, который*

заключается в оценке достигнутых государственным органом и государственным служащим целей политики органа в области качества. Указанный метод предполагает системный контроль и анализ качественных и количественных показателей реализации политики органа в сфере качества и соответственно – осуществление корректирующих и предупреждающих действий по совершенствованию деятельности и формирование на основе проведенного анализа новых целей. Для реализации механизма управления качеством путем применения методов оценки качества предоставления административных услуг, необходимо определить основную цель этих мероприятий, которая заключается в достижении соответствующих высоких стандартов. Стандарты качества административных услуг необходимо трактовать как минимальные требования по предоставлению государственной услуги, которые должен обеспечить административный орган, а также критерии, с помощью которых можно оценить, насколько потребитель государственной услуги доволен ее предоставлением. Такие стандарты должны быть построены по критериям универсальности. К стандартам качества административных услуг автор относит: законность, профессионализм, своевременность, результативность, доступность, открытость.

Ключевые слова: *публичные, административные, муниципальные и государственные услуги; государственное управление; органы государственной власти; органы местного самоуправления.*

Summary. *The article examines foreign experience in assessing the quality of administrative services, formulates general criteria for assessing the quality of administrative services, describes the standards of administrative services. The author notes that in the European Union countries administrative services are provided according to the standards, which define the constituent qualities of the service: openness, timeliness, accessibility, free of charge, meeting the needs of citizens, guaranteeing individual rights. The evaluation of the performance of the administrative service can also be carried out using the assessment methods used in quality management. The most common of these is the goal management method, which is to evaluate the goals of the body's policy in the area of quality achieved by the public authority and the public servant. This method involves the systematic control and analysis of qualitative and quantitative indicators of the implementation of the policy of the body in the field of quality and, accordingly, the implementation of corrective and preventive actions to improve the activities and the formation of new goals based on the analysis. In order to implement the quality management mechanism through the application of quality assessment methods for the provision of administrative services, it is necessary to determine the main purpose of these activities, which is to achieve the relevant high standards. The standards of quality of administrative services should be interpreted as the minimum requirements for the provision of administrative services to be provided by the administrative body, as well as the criteria by which it is possible to assess the satisfaction of the administrative service consumer with its provision. Such standards should be based on criteria of universality. The author refers to the standards of quality of administrative services: legality, professionalism, timeliness, efficiency, accessibility, openness.*

Key words: *public, administrative, municipal, public services; public administration; public authorities; local self-government.*

Постановка проблеми. Підвищення ефективності надання адміністративних послуг на сучасному етапі розвитку механізмів державного управління є пріоритетом теорії і практики державної соціальної і економічної політики й важливим завданням розвитку державної виконавчої влади і виконавчих органів місцевого самоврядування. Проте, без ефективного контролю поступальний розвиток даної системи є неможливим, що зумовлює пошук шляхів стандартів якості надання адміністративних послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Активний внесок у розробку теорії стандартів адміністративних послуг зробили такі вітчизняні вчені: В. П. Тимощук [1], Ю. В. **Даньшина** [4], О. Бабінова [3], І. Драган [5], О. Загоруля [7], В. А. Занфіров [8], А. В. Кірмач [4].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). В українській теорії і практиці надання адміністративних послуг немає єдиного бачення підходів і критеріїв щодо оцінки ефективності функціонування даної системи. Тому виникає необхідність використовуючи досвід Європейських країн, у яких і зародилась теорія послуг органів влади своїм громадянам, сформувати загальні критерії оцінки якості надання адміністративних послуг. Таким чином, завданнями статті є: 1) розглянути закордонний досвід оцінювання якості адміністративних послуг; 2) сформувати українські підходи і критерії щодо оцінки ефективності функціонування даної системи; 3) надати опис стандартів надання адміністративних послуг.

Виклад основного матеріалу. Світова практика свідчить, що регулярний моніторинг якості одержуваних адміністративних послуг дозволяє виявити переваги споживачів, а також підвищити доступність послуг. У найбільшому ступені питання задоволеності споживачів виявляється на рівні місцевого самоврядування. Прикладом є Великобританія, де муніципалітети постійно проводять опитування населення щодо якості надання адміністративних послуг та ступеня відповідності їхнього обсягу [13,

с. 54]. Така система називається «стандарт роботи з громадянами». Вона містить визначені для державних службовців показники роботи з населенням, та спрямована на вдосконалення державного управління й зміцнення зв'язку з населенням [13, с. 468].

У той же час у країнах ЄС адміністративні послуги надаються згідно зі стандартами, за якими визначаються складові якості послуги: відкритість, своєчасність, доступність, безоплатність, задоволення потреб громадян, гарантування індивідуальних прав. До того ж планується розробити спільний «Статут державних послуг Європейського Союзу» для країн-членів. Досвід Європейських країн доводить, що між населенням держави та ОВВ має бути довіра, що сприятиме консолідації суспільства.

Європейська комісія вважає, що практика управління якістю стала ключем до подальшого розвитку конкурентоспроможності Європи на глобальному ринку і підвищення якості життя європейців. Саме з цієї причини в останні роки більшість державчленів Європейського Союзу розвивали національні політики якості і спонукали компанії приймати якість як спосіб удосконалення своєї діяльності.

Водночас, віддаючи належне стандартам ISO 9000 як засобам гарантування якості, ЄК зазначила, що сертифікація систем якості відповідно до ISO 9000 не може розглядатися як кінцевий результат, оскільки стандарти не забезпечують усіх необхідних умов для підвищення конкурентоспроможності компаній [4, с. 468].

О. Штефан, досліджуючи досвід зарубіжних країн у сфері підвищення якості послуг — США, Великобританії, Японії, Польщі, Болгарії, Росії, — відмічає, що система управління якістю послуг на базі стандартів ISO 9001: 2000 сьогодні виступає одним з найбільш дієвих механізмів формування якісних відносин між владою, громадою, бізнесом та окремою людиною [15, с. 291].

Європейські стандарти щодо оцінювання якості надання адміністративних послуг це — перш, за все, комплекс принципів, норм формування та впровадження, вимог до державного службовця. Ця сукупність створює засади для наближення до певного, визнаного світом, стандарту для реалізації впровадження концепції «сервісної держави». Дотримання цих стандартів, як стверджує Ю. В. Даньшина, виведе Україну на новий рівень взаємодії держави та громадян, а також надання якісних адміністративних послуг [4, с. 474].

В українській теорії і практиці надання адміністративних послуг склалося власне бачення підходів і критеріїв щодо оцінки ефективності функціонування даної системи. Зокрема, О. Бабінова зазначила, що оцінка якості надання адміністративних послуг може здійснюватися з точки зору держави (внутрішня оцінка органу) та з точки зору споживачів (зовнішня оцінка). А також можна виокремити «змішану» оцінку, яка здійснюється зовнішнім суб'єктом, який проте є не споживачем, а швидше «відповідальним надавачем» послуги. При цьому споживачі можуть оцінювати цю якість і за суб'єктивними критеріями, які складно піддаються нормативному визначенню (наприклад, повага до особи), а також за встановленими стандартами, але з підвищеними очікуваннями (наприклад, особа просить, щоб їй надали послугу в швидший термін, ніж встановлено законом) [3].

О. Бабінова пропонує також застосовувати досить прості аналітичні технології, які можуть бути корисними при аналізі результативності органу влади у різних сферах діяльності, яка таким чином може бути значно поліпшена. Серед них порівняння результатів. Така технологія здійснюється за конкретними даними та має важливе значення. Це дає можливість зрозуміти, чому окремі органи влади можуть досягати високого рівня продуктивності та ефективності, добиватися кращих результатів, а інші — ні. Обмін результатами є корисним як для платників податків, так і для представників влади [3].

На противагу О. Бабіновій, А. Кірмач і В. Тимощук акцентують свою увагу на тому, що оцінка якості надання адміністративних послуг повинна здійснюватися на основі критеріїв, щоб мати змогу оцінювати та стандартизувати процеси надання цих послуг. Критерії — «це ті показники, які є підставою для встановлення стандартів надання адміністративних послуг і за якими можна визначати, наскільки при наданні конкретної послуги є задоволеними потреби та інтереси споживача/клієнта та наскільки адекватною і професійною є діяльність адміністративного органу» [1, с. 361; 9, с. 48].

Проте, на наш погляд, найбільш слушним є підхід І. О. Драгана, який стверджує, що оцінку результативності надання адміністративної послуги можна здійснити і за допомогою методів оцінювання, що використовуються при управлінні якістю. Найпоширенішим з них є метод управління за цілями, який полягає в оцінці досягнутих державним органом та державним службовцем цілей політики органу у сфері якості. Зазначений метод передбачає системний контроль і аналіз якісних та кількісних показників реалізації політики органу у сфері якості і відповідно — здійснення коригувальних та запобіжних дій для удосконалення діяльності та формування на основі здійсненого аналізу нових цілей [5].

Ми вважаємо, що для реалізації механізму управління якістю шляхом застосування методів оцінювання якості надання адміністративних послуг необхідно визначити основну мету цих заходів, яка, на наш погляд, полягає у досягненні відповідних високих стандартів. Стандартизація даної сфери зумовлена, у першу чергу, реформуванням адміністративної системи України у процесі євроінтеграції, яка передбачає підвищення життєвих стандартів загалом. Саме тому проблема визначення стандартів якості надання адміністративних послуг виступає ключовою у контексті пошуку ефективних механізмів забезпечення якості надання даних послуг.

Стандарти якості адміністративних послуг необхідно трактувати як мінімальні вимоги щодо надання адміністративної послуги, які повинен забезпечити адміністративний орган, а також критерії, за допомогою яких можна оцінити, наскільки споживач адміністративної послуги задоволений її наданням [12, с. 490]. Переважно такі вимоги містяться в нормативно-правових актах. На сьогодні в Україні, на жаль, не існує єдиної системи стандартів надання послуг адміністративними органами. Частина таких стандартів визначена у національному законодавстві, а інші у кращому випадку регламентуються органами місцевого самоврядування, або відсутні взагалі. Це означає, що не завжди можна чітко визначити критерії оцінки, а тим більше важко порівняти діяльність двох окремо взятих органів. Хоча оцінювання діяльності різних адміністративних органів дає змогу вивчати кращі практики та пропонувати їх до впровадження.

Серед стандартів надання адміністративних послуг вчені виділяють велику кількість підходів, проте на наш погляд, такі стандарти мають бути побудовані за критеріями універсальності, оскільки безмежна кількість послуг та рівні підпорядкованості суб'єктів надання вимагають узагальнення основних вимог до таких послуг, тому що ці вимоги характеризуються суспільною зумовленістю та сучасними світовими тенденціями надання адміністративних послуг.

Першим стандартом надання адміністративної послуги ми вважаємо законність. На наш погляд, законність передбачає регламентацію чинним законодавством надання публічних послуг. Конституція України, закони та підзаконні нормативно-правові акти складають правові джерела діяльності суб'єктів надання адміністративних послуг, види адміністративних послуг та порядок їх надання. Так, стаття 3 Закону України «Про адміністративні послуги» від 06.09.2012 № 5203-VI передбачає, що законодавство у сфері надання адміністративних послуг складається з Конституції України, цього та інших законів, прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сфері надання адміністративних послуг. У той же час важливим є те, що надання адміністративних послуг здійснюється відповідно до законодавства з урахуванням особливостей, визначених законами, які регулюють суспільні відносини у відповідних сферах.

Наступним важливим стандартом даної діяльності професіоналізм.

Формування професіоналізації є одним із основних принципів ISO 9001:2009, який спрямований на розвиток персоналу та залучення його до процесів удосконалення, оскільки управління якістю починається з підготовки кадрів і закінчується підготовкою кадрів, де «якість — ціль номер один, а персонал — цінність номер один» [10, с. 53]. Це означає, що система управління персоналом в органі державної виконавчої влади має бути побудована на якісно іншому рівні — орієнтована на його розвиток і відповідно — реалізацію як державної кадрової політики, так і кадрової політики органу.

Таким чином, у нашому розумінні професійність надання адміністративних послуг — це належний рівень кваліфікації співробітників суб'єктів надання послуг з урахуванням постійного підвищення професійних навичок та самовдосконалення персоналу. Такі професійні якості персоналу зумовлюють наступний стандарт надання адміністративних послуг — своєчасність. Даний стандарт має важливе значення, оскільки він забезпечує прогнозованість отримання результатів адміністративних послуг.

Відсутність конкретних строків та термінів оформлення і видачі певних дозволів, створює додаткові умови для адміністративного розсуду.

Отже, своєчасність надання адміністративних послуг формує собою певний результат діяльності державних виконавчих органів та виконавчих органів місцевих рад і зумовлює собою наступний стандарт — результативність.

Вчені виділяють наступні критерії, які визначають результативність адміністративних послуг. За допомогою показника ефективності намагались оцінити:

- ступінь виконання завдань, що стояли перед даною службою;
- ймовірність непередбачуваних шкідливих впливів;
- адекватність якості послуг потребам жителів, їх готовність платити за ці послуги;
- необхідність і готовність служби задовольняти запити громадян;
- задоволеність громадян даною службою [8, с. 36].

Оцінка досягнення результатів передбачає застосування заздалегідь визначених критеріїв результативності, порівняння фактичної результативності з цільовою [6, с. 258].

Для визначення рівня результативності надання адміністративних послуг, окрім статистичних методів, важливо залучати громадський моніторинг, постійне спостереження за дотриманням стандартів якості надання послуг споживачам. У цьому напрямі важливе місце займає також дотримання суб'єктами надання адміністративних послуг такого стандарту як доступність.

Доступність надання/отримання адміністративних послуг на наш погляд включає у себе такі якості, як рівноправна доступність громадян до таких послуг. Доступність може розглядатися як технічна, правова і фінансова. Технічна доступність передбачає можливість фактичного звернення громадян шляхом безпосереднього візиту й шляхом он-лайн доступу через мережу веб-порталів суб'єктів надання послуг. У той же час правова доступність передбачає рівноправний доступ суб'єктів звернення (фізичних і юридичних осіб) до суб'єктів надання адміністративних послуг, який базується на чинному законодавстві і може бути обмежений тільки на підставі законів та підзаконних нормативно-правових актів. Фінансова доступність передбачає оптимальний розмір плати за отримання адміністративних послуг, який встановлюється державними нормативами оцінювання й спрямований на мінімізацію видатків суб'єктів звернення у балансі з витратами суб'єктів надання послуг.

За визначенням О. О. Попової, доступність — фактична можливість фізичних та юридичних осіб звернутися за адміністративною послугою. Цей стандарт передбачає територіальну наближеність адміністративного органу до одержувачів послуг; наявність транспортного сполучення, вказівних знаків, під'їзних шляхів і місць паркування для транспортних засобів фізичних та юридичних осіб; можливість вільного (безперешкодного) доступу до приміщення адміністративного органу; можливість безперешкодного одержання бланків та інших формулярів, необхідних для звернення за адміністративною послугою, можливість отримання таких бланків з веб-сторінки адміністративного органу [12, с. 491].

Одним з найважливіших стандартів надання адміністративних послуг ми вважаємо стандарт відкритості. Відкритість як стандарт, передбачає собою дотримання двох основних вимог: 1) безперешкодність; 2) поінформованість. Перша вимога передбачає можливість вільного доступу до публічної інформації щодо можливостей отримання адміністративних послуг та результатів їх отримання. Друга вимога передбачає належну наявність інформації на зовнішніх носіях — як інформаційних стендах, так і на веб-порталах та шляхом надання консультацій і роз'яснень. Важливість даного стандарту відображає рівень демократизації влади і надає можливість здійснювати моніторинг і контроль з метою формування шляхів підвищення якості надання адміністративних послуг.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, стандарти якості надання адміністративних послуг базуються на досягненнях світової практики надання таких послуг та практичних особливостей українських реалій. Вказані стандарти можуть бути застосовані до практики надання всіх адміністративних послуг та сприятимуть підвищенню їх якості, а також вдосконаленню всієї системи моніторингу адміністративних послуг.

Література

1. Адміністративна процедура та адміністративні послуги. Зарубіжний досвід та пропозиції для України [Текст] / авт.-упоряд. В. П. Тимощук. К., Факт, 2003. 496 с.

2. Акер Л. Оцінка системи управління персоналом в органах виконавчої влади України [Текст]: [Звіт, підгот. на замовл. Світового банку за підтр. Центру сприяння інституц. розв. держ. служби при Гол. упр. держ. служби Укр.]. / ЛарсАкер. К., Центр спр. інституц. розв. держ. служби, 2005. 31 с.

3. Бабінова О. Проблеми оцінки якості та ефективності діяльності органів місцевої влади. URL: http://www.niss.gov.ua/Monitor/September/6.htm.

4. Даньшина Ю. В. Зарубіжний досвід оцінювання якості надання адміністративних послуг. Теорія та практика державного управління. 2011. Вип. 4. С. 467–475.

5. Драган І. О. Оцінка якості надання адміністративних послуг в контексті удосконалення механізму взаємодії органів влади з громадою. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=683.

6. Эффективность государственного управления: пер. с англ. / общ. ред. С. А. Батчикова и С. Ю. Глазьева. — М.: Фонд «За экон. грамотность»; Рос. экон. журн.; Изд-во ОА «Консалтбанкир», 1998. 848 с.

7. Загоруля О. Законодавче регулювання питання надання адміністративних послуг органами виконавчої влади. URL: http://www.minjust.gov.ua/0/4628.

8. Занфіров В. А. Критерії якості управлінських послуг публічної сфери. Держава та регіони. Серія: Державне управління. 2009. № 4. С. 35–40.

9. Кірмач А. В. Оцінка якості адміністративних послуг / А. В. Кірмач, В. П. Тимощук. К.: Факт, 2005. 88 с.

10. Оболенський О. Ю. Державне управління та державна служба: сучасні напрями розвитку / О. Ю. Оболенський. Одеса: АО «БАХВА», 2003. 320 с.

11. Петьовка В. Про запровадження системи управління якістю у сферу надання адміністративних послуг: окремі проблеми та шляхи їх розв'язання. URL: http://www.viche.info/journal/3809/

12. Попова О. О. Щодо критеріїв оцінювання якості надання адміністративних послуг (на прикладі адміністративних послуг, що надаються органами внутрішніх справ у сфері обігу зброї). Форум права. 2013. № 3. С. 490–495.

13. Садлер Дж. Повышение качества государственных услуг: опыт Великобритании. Проблемы теории и практики управления. 2000. № 3. С. 52–54.

14. Фільварочний Ю. Застосування оцінки якості надання адміністративних послуг. Ефективність державного управління. Збірник наукових праць. 2012. Вип. 30. С. 343–349.

15. Штефан О. Досвід зарубіжних країну сфері підвищення якості публічних послуг. Актуальні проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції України: матеріали 5-ої регіон. наук.-практ. конф., 15 трав. 2008 р., м. Дніпропетровськ; за заг. ред. Л. Л. Прокопенка. Дніпропетр.: ДРІДУ НАДУ, 2008. 308 с.

References

1. Administrative procedure and administrative services. Foreign experience and proposals for Ukraine [Text] / Ed. VP Tymoschuk. K., Fact, 2003. 496 p.

2. Acker L. Assessment of the personnel management system in the executive bodies of Ukraine [Text]: [Report, preparation. custom World Bank support Institutional Assistance Center. razv. state. of service under Gol. ref. state. service.] / LarsAcker. K., Center sp. institutes. razv. state. services, 2005. 31 p.

3. Babinova O. Problems of assessment of quality and efficiency of activity of local authorities. URL: http://www.niss.gov.ua/Monitor/September/6.htm.

4. Danshina Y. V. Foreign experience in assessing the quality of administrative services. Public administration theory and practice. 2011. Iss. 4. P. 467–475.

5. Dragan IO Assessment of the quality of administrative service delivery in the context of improving the mechanism of interaction of public authorities with the community. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=683.

6. Efficiency of public administration: trans. with English. / total ed. SA Batchikova and S. Yu. Glazieva. — M .: Foundation for Econom. literacy; Ross. econom.; Publishing house of OJSC «Consultbanker», 1998. 848 p.

7. Zagorulia O. Legislative regulation of the issue of providing administrative services by executive bodies.URL: http://www.minjust.gov.ua/0/4628.

8. Zanfirov V. A. Criteria for the quality of management services in the public sphere. State and regions. Series: Public Administration. 2009. № 4. P. 35–40.

9. Kirmach A. V. Evaluation of the quality of administrative services / AV Kirmach, VP Tymoschuk. K.: Fact, 2005. 88 p.

10. Obolensky A. Y. Public administration and public service: modern directions of development / AY Obolensky. Odesa: Bakhva JSC, 2003. 320 p.

11. Pet'ovka V. On the introduction of quality management system in the field of administrative services: individual problems and ways of their solution. URL: http://www.viche.info/journal/3809/

12. Popova OO Regarding the criteria for assessing the quality of administrative services (for example, administrative services provided by law enforcement agencies in the sphere of arms trafficking). The forum is right. 2013. № 3. S. 490–495.

13. Sadler, J. Improving Public Service Quality: The UK Experience. Problems of management theory and practice. 2000. № 3. S. 52–54.

14. Filvarochnyi Y. Application of quality assessment of administrative services. Public administration efficiency. Collection of scientific works. 2012. Iss. 30. P. 343–349.

15. Stefan O. Experience of foreign country in the field of improving the quality of public services. Topical problems of European and Euro-Atlantic integration of Ukraine:2008, 308 p.

UDC 346.338.2.442.7

Rubtsova-Kamenska Hanna
Graduate Student of the Department of Civil Law of the National Academy of Security Service of Ukraine
Рубцова-Каменська Ганна Андріївна
аспірантка кафедри цивільно-правових дисциплін Національної академії Служби безпеки України
Рубцова-Каменская Анна Андреевна
аспирантка кафедры гражданско-правовых дисциплин Национальной академии Службы безопасности Украины

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-7-5315

LEGAL PROTECTION OF INVESTMENT ACTIVITIES IN UKRAINE

ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

ПРАВОВАЯ ЗАЩИТА ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УКРАИНЕ

Summary. *Ukraine is a country that has sufficient foundation for economic growth and attracting foreign capital, while our country has for many years been characterized by legislative, political and economic instability. That is why when investing in Ukraine a foreign investor raises a number of questions: a detailed study of all aspects of regulatory regulation of investment activity, analysis of the economic situation in the sector of interest, determine how to minimize its own risks and what guarantees of investment activity provides state, ways to protect their rights. Moreover, it is the guarantees and the method of protection of investments that is perhaps the most important aspect for investors.*

According to the investment legislation of Ukraine, the state guarantees the stability of the conditions for carrying out the investment activity and respecting the rights and legal interests of the subjects of such activity. Public authorities and their officials shall not have the right to interfere in the activities of the subjects of investment activity, except when such intervention is permitted by the current legislation and is carried out exclusively within the competence of these bodies and officials, which is specified in the normative legal acts. No one shall have the right to restrict the rights of investors in the choice of investment objects, except as provided by law.

It is worth noting that for foreign investors the national regime of investment and other economic activity is established on the territory of Ukraine, except as provided by the legislation of Ukraine and international treaties of Ukraine. In addition, a preferential regime for investment and other economic activity may be established for foreign investors involved in the implementation of relevant state programs for the development of priority sectors of the economy, social sphere and territories. Despite such a large amount of guarantees and considerable economic potential, it is the reliability of state guarantees and ways of protecting one's own interests and the safety of the funds invested that are decisive factors for decision making. In Ukraine, a regulatory framework is in place, incorporating the domestic legislation of Ukraine, which regulates the procedure for resolving investment disputes between the state and investors, although some aspects require further improvement.

Key words: *foreign investment, investment promotion and protection agreements, international conventions, protection of rights and interests.*

Анотація. *Україна є державою, яка має достатнє підґрунтя для економічного зростання та залучення іноземного капіталу, водночас наша держава вже багато років характеризується законодавчою, політичною та економічною нестабільністю. Саме тому під час здійснення інвестування в Україну перед іноземним інвестором постає ряд питань: детальне вивчення усіх аспектів нормативно-правового регулювання інвестиційної діяльності, аналіз економічної ситуації у галузі економіки, що становить інтерес, визначитись яким чином мінімізувати власні ризики та які гарантії здійснення інвестиційної діяльності надає держава, способи захисту власних прав. При чому, саме гарантії та спосіб захисту інвестицій є чи не найбільш важливим аспектом для інвесторів.*

Відповідно до інвестиційного законодавства України держава гарантує стабільність умов здійснення інвестиційної діяльності та додержання прав та законних інтересів суб'єктів здійснення такої діяльності. Державні органи та їх посадові особи не мають права втручатися у діяльність суб'єктів інвестиційної діяльності, крім випадків, коли таке втручання допускається чинним законодавством і здійснюються виключно в межах компетенції цих органів та посадових осіб, що визначено у нормативно-правових актах. Ніхто не має права обмежувати права інвесторів у виборі об'єктів інвестування, за винятком випадків, передбачених законодавством.

Варто зазначити, що для іноземних інвесторів на території України встановлюється національний режим інвестиційної та іншої господарської діяльності, за винятком, передбачених законодавством України та міжнародними договорами України. До того ж для іноземних інвесторів, що залучені до реалізації відповідних державних програм розвитку пріоритетних галузей економіки, соціальної сфери і територій, може встановлюватися пільговий режим інвестиційної та іншої господарської діяльності. Не зважаючи на такий значний обсяг гарантій та значний економічний потенціал, саме надійність державних гарантій та способів захисту власних інтересів та безпека інвестованих коштів виступають вирішальним чинником для прийняття рішення. В Україні створена та діє нормативна-правова база, яка включає внутрішнє законодавство України, якою врегулювано порядок вирішення інвестиційних спорів між державною та інвесторам, хоча деякі аспекти потребують подальшого вдосконалення.

Ключові слова: *іноземні інвестиції, угоди про сприяння та захист інвестицій, міжнародні конвенції, захист прав та інтересів.*

Аннотация. *Украина является государством, которое имеет достаточное основание для экономического роста и привлечения иностранного капитала, в то же время наше государство уже много лет характеризуется законодательной, политической и экономической нестабильностью. Именно поэтому при осуществлении инвестирования в Украину перед иностранным инвестором встает ряд вопросов: детальное изучение всех аспектов нормативно-правового регулирования инвестиционной деятельности, анализ экономической ситуации в области экономики, представляет интерес, определиться каким образом минимизировать собственные риски и гарантии осуществления инвестиционной деятельности предоставляет государство, способы защиты своих прав. Причем, именно гарантии и способ защиты инвестиций является едва ли не самым важным аспектом для инвесторов.*

Согласно инвестиционному законодательству Украины государство гарантирует стабильность условий осуществления инвестиционной деятельности и соблюдения прав и законных интересов субъектов осуществления такой деятельности. Государственные органы и их должностные лица не имеют права вмешиваться в деятельность субъектов инвестиционной деятельности, кроме случаев, когда такое вмешательство допускается действующим законодательством и осуществляются исключительно в пределах компетенции этих органов и должностных лиц, определен в нормативно-правовых актах. Никто не вправе ограничивать права инвесторов в выборе объектов инвестирования, за исключением случаев, предусмотренных законодательством.

Стоит отметить, что для иностранных инвесторов на территории Украины устанавливается национальный режим инвестиционной и иной хозяйственной деятельности, кроме случаев, предусмотренных законодательством Украины и международными договорами Украины. К тому же для иностранных инвесторов, привлеченных к реализации соответствующих государственных программ развития приоритетных отраслей экономики, социальной сферы и территорий, может устанавливаться льготный режим инвестиционной и иной хозяйственной деятельности. Несмотря на такой значительный объем гарантий и значительный экономический потенциал, именно надежность государственных гарантий и способов защиты собственных интересов и безопасность капиталовложений выступают решающим фактором для принятия решения. В Украине создана и действует нормативная правовая база, которая включает внутреннее законодательство Украины, которой дан порядок разрешения инвестиционных споров между государственной и инвесторам, хотя некоторые аспекты требуют дальнейшего совершенствования.

Ключевые слова: *иностранные инвестиции, соглашения о содействии и защите инвестиций, международные конвенции, защита прав и интересов.*

Problem statement. Development of the investment legal relations and involvement of investments is not possible without an effective system of protection of investor's rights. In connection with that, an issue of investment climate improvement is specifically connected with state's capacity to ensure protection of the already attracted investments. Based on the above, necessity of examination of the legal regulation of the investment activity and ways of investors rights protection is highly demanded. Especially in the terms of the current economic situation, when investments attraction is one of the main state policy priority.

Analysis of the latest researches and publications. Consideration of questions and problematic aspects in the area of investors rights protection and investing activity has been made by: Zeldina O. R. [1], Kossak V. M. [2], Poedinok V. V. [3], Prytyka U. D. [4], Stoika U. D. [5], Hrimli O. G. [6] and others.

Formulation of the objectives of the article (task setting). Legal and theoretical approaches analysis of the definition of concepts of national and investment security, determination of the role and place of investment security as a part of national security. Justification of the need to develop states economic security strategy with identification measures of investment security ensuring for the purposes of preventing any harmful effect on the national security of Ukraine.

General review representation. According to the part 5 article 55 of the Constitution of Ukraine everyone shall have the right to protect his/her rights and freedoms from violations and illegal encroachments by any means other than prohibited by law. This clause of the Constitution of Ukraine does not set a valid list of forms of protection of violated rights, but directly indicates on existence and legitimacy of these methods. [7]

Terms "protection", "legal protections", "protection of rights and interests", "judicial protection" have appeared repeatedly in the current legislation of Ukraine. According to the article 13 of the Constitution of Ukraine state ensure protection of rights of all property rights holders [7]. In part 2 article 20 of the Commercial Code of Ukraine it is determined that each business entity has the right to protect their rights and legitimate interests. [8] In the current regulatory legal acts of Ukraine, the terms "protection", "methods of protection", despite their rather frequent use, are usually not well defined.

The definition of the concept of "investment protection" is contained in article 19 of the Law of Ukraine "On investment activity", according to which it is a complex of organizational, technical and legal measures aimed at creating conditions that contribute to the provision of investments, the achievement of the goal of making investments, effective activity of investment and reinvestment, protection of legal rights and interests of investors, including the right to receive (income) from investments. [9] The state guarantees the protection of investments irrespective of ownership, including foreign investments. Investment protection is ensured by the legislation of Ukraine and international treaties of Ukraine. Investors, including foreign ones, are provided with an equal treatment, which excludes the application of discriminatory measures that could impede the management of investments, their use and liquidation, as well as the conditions and procedure of export of invested values and results of investments. State guarantees for the protection of investments are a system of legal norms that are aimed at protecting investments and do not address the issues of financial and economic activity of participants of investment activities, and their payment of taxes, fees and obligatory payments [9].

In accordance with the Law of Ukraine "On the regime of foreign investment", the state establishes the following guarantees of investment activity for a foreign investor:

- national investment regime, with the exception of those provided for by the legislation of Ukraine;
- guarantees in case of changes in legislation;
- guarantees in case of forced seizures, as well as illegal actions of state bodies and their officials;
- establishes compensation and compensation for losses to investors;
- guarantees in case of termination of investment activity;
- guarantees for the transfer of profits, income and other funds received as a result of investment activities [10].

In section 2 article 18 of the Law of Ukraine "On investment activities" it is determined that investments cannot be nationalized free of charge, requisitioned or measures equal in consequences cannot be applied to them. [9] Similar provisions are contained in section 3 article 397 of the Commercial Code of Ukraine. [8] State authorities and their officials shall not have the right to requisition foreign investment, with the exception of cases of rescue during a natural disaster, accident, epidemic, epizootic. According to section 4 of article 397 of the Commercial Code of Ukraine, state authorities and their officials do not have the right to requisition foreign investment, except in exceptional cases on the basis of a decision of bodies authorized by the Cabinet of Ministers of Ukraine, and in the manner established by the laws of Ukraine. Compensation paid in these cases to a foreign investor must

be adequate, effective and determined at the time of execution of the decision on compensation for losses. The amount of compensation for this decision should be immediately paid in the currency in which the investment was made, or in another currency acceptable to the foreign investor in accordance with the currency legislation. The law may provide for interest on the amount of compensation (part 6 of article 397 of the Civil Code) [8]. Thus, the state guarantees protection of investments attracted to the Ukrainian economy, full compensation for damage caused and the right to demand the implementation of these measures.

As already noted, investors have the right to sue in order to protect violated rights in court. By definition, in clause 26 of the Law of Ukraine "On the regime of foreign investment" it is determined that disputes arising between foreign investors and the state regarding state regulation of foreign investment and the activities of enterprises with foreign investment are subject to consideration in the courts of Ukraine, unless otherwise specified by international treaties of Ukraine. All other disputes are subject to consideration in the courts of Ukraine or by agreement of the parties — in arbitration courts, including abroad [10].

Article 123 of the Commercial Procedural Code defines by law that when considering cases involving violation of the rights of foreign investors in the courts of Ukraine, the last one are equal in status to domestic business entities and enjoy all the procedural rights and guarantees provided by law [11].

In accordance with article 410 of the Civil Procedure Code of Ukraine, foreigners, stateless persons, foreign legal entities, foreign states (their bodies and officials) and international organizations (here and after — foreign persons) are entitled to apply to the courts of Ukraine to protect their rights, freedoms and interests. Foreigners have procedural rights and obligations on an equal basis with individuals and legal entities of Ukraine, with the exceptions established by the Constitution and laws of Ukraine, as well as international treaties, the consent of which is provided by the Verkhovna Rada of Ukraine [12]. Given that a significant part of the national legislation of Ukraine consists of international treaties, the consent of which is provided by the Verkhovna Rada of Ukraine, the rights established by international treaties should be considered.

In accordance with clause 1 of Protocol № 1 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, every natural or legal person has the right to respect for his property, no one can be deprived of his property except in the public interest and under the conditions provided by law and general principles of international law [13]. Based on this, a foreign investor who is not satisfied with the decision of the judges of Ukraine has the right to apply to the European Court of Human Rights.

In addition to the courts of Ukraine and the European Court of Human Rights, a foreign investor has the opportunity to protect violated rights in investment arbitration. In the framework of investment arbitration, disputes between such a foreign investor and his partners, as well as between the investor and the state in which the investment is made, are considered. The specificity of the International Investment Arbitration lies in the fact that in most cases the role of the arbitration clause is actually played by the corresponding bilateral international agreement of Ukraine with another state on the promotion and protection of foreign investment. Ukraine is a member of many international legal treaties, including bilateral in the field of protection and investment promotion, which are today signed and entered into force in relation to most countries of Europe and the whole world.

Referring to Bilateral Investment Protection Treaties, it should be noted that certain aspects of the settlement of investment disputes can be identified directly in such Agreements. For example, according to clause11 of the Agreement between Ukraine and the Federal Republic of Germany on the Promotion and Mutual Protection of Investments of 15 February 1993 stipulates that in the event of a non-amicable settlement of an investor-state dispute, the case shall be referred to the ad hoc arbitral tribunal for six months. resolution of the case in accordance with the provisions of the Agreement, unless the parties to the dispute agree on another procedure. In doing so, the Agreement also provides the parties with an opportunity to negotiate a settlement in accordance with the procedure established by the Washington Convention on the Settlement of Investments Disputes between the State and Foreign Persons in 1965 [14].

According to clause 9 The Agreement between Ukraine and the Republic of Austria on the Promotion and Mutual Protection of Investments of 8 November 1996 provides as follows. If it is not possible to settle the dispute amicably within three months, the dispute may be settled either by an arbitral tribunal in accordance with the provisions of the Convention on Investment Disputes between the State and Foreign Persons of 1965, or by an ad hoc arbitral tribunal [15].

In turn, clause 9 The Agreement between the Government of Ukraine and the Government of the French Republic on Mutual Assistance and Mutual Protection of Investments establishes a norm similar to that stipulated in the Agreement between Ukraine and

Germany; the Centre for the Settlement of Investment Disputes, established under the 1965 Convention on the Settlement of Investments Disputes between the State and Foreign Persons [16].

In accordance with clause13 of the Agreement between the Government of Ukraine and the Government of Canada, the Canada for the Promotion and Protection of Investments permits a direct appeal to the International Centre for the Settlement of Investment Disputes, without a prior request from a national court. Clause 7 of the same Agreement with the Government of the Republic of Turkey provides for the possibility of appealing to: a court of the relevant jurisdiction of the Contracting Party in whose territory the investment activity was carried out; or to the International Centre for the Settlement of Investment Disputes, ad hoc arbitration tribunals established under the Rules of Procedure of the United Nations Arbitral Tribunal for International Trade (UNISTRAL), any other arbitral tribunal, or in accordance with arbitration rules, including but not limited to The Istanbul Arbitration Centre (ISTAC) or the relevant institution of Ukraine, if the parties to the dispute so agree [18].

Concerning the definition of jurisdiction in relevant investment disputes at the level of international treaties to which Ukraine is a party to bilateral agreements on the promotion and protection of investments, which contain rules governing the procedure for the settlement of disputes involving the investor and the host state. There are various options here: national courts, ad hoc proceedings, institutional international commercial arbitration courts.

Thus, by agreement of the parties, consideration of disputes arising from investment activity is also possible by arbitral tribunals, in particular those located abroad. However, in this context it should be remembered that according to article 6 of the Law of Ukraine "On Arbitration Courts" of a case, one of the parties in which there is a public authority, a body of local self-government, a state institution or organization, a state-owned enterprise, are not subordinate to the arbitration courts [19].

At the same time, it should be noted that the Law of Ukraine "On arbitration courts" does not cover international commercial arbitration. Thus, according to the provisions of the Law of Ukraine "On international commercial arbitration" the International Commercial Arbitration Court or the Maritime Arbitration Commission at the Chamber of Commerce and Industry of Ukraine may, by agreement of the parties, be transferred, in particular, disputes of enterprises with foreign investments created in the territory of Ukraine, or disputes of participants of these enterprises with other subjects of law of Ukraine. As the state of Ukraine is subject to the law of Ukraine, both the disputes of enterprises with foreign investments with the state and disputes with the state of foreign investors — participants of these enterprises fall under the jurisdiction of the Law of Ukraine "On international commercial arbitration" [21].

At the same time, it should be noted that the existence of a positive decision of the national court of Ukraine, the arbitral tribunal, international investment arbitration and even the decision of the European Court of Human Rights does not mean that the violated rights will be restored, since it raises the question of the implementation of such a decision.

One of the ongoing investment arbitrations is the International Centre for Settlement of Investment Disputes (ICSID), a feature of this arbitration is that it has jurisdiction to hear cases between an investor and a state or between states. The main legal instrument governing the issues of dispute resolution and activity at the International Centre for Settlement of Investment Disputes is the Washington Convention on the Procedure for the Settlement of Investment Disputes between States and Foreign Persons. In Ukraine, the decisions of the International Centre for the Settlement of Investment Disputes are implemented in accordance with the provisions of the New York Convention on the Procedure for the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards on 10.06.1958.

Returning to the International Centre for the Settlement of Investment Disputes, it is worth noting that, unlike ad hoc and other private arbitrations, this centre is a specially created organization whose main purpose is to settle investment disputes and, unlike other arbitrations, is permanent and effective. on the basis of an international convention. The legal status of the Centre, an international institution, while the other institutions are private entities. The procedure for dealing with cases is defined in clause 42 of the Washington Convention, which provides that arbitration, shall consider the dispute in accordance with the law, subject to the agreement of the parties. In the absence of the agreement of the parties, the Arbitration shall apply the law of the Contracting State which is the party to the dispute and the rules of international law that may be applied. Arbitration may not make uncertain decisions (non liquet decisions), citing the absence or ambiguity of legal rules. A significant advantage of dealing with investment disputes in ICSID is the fact that the investor is in no way dependent on the diplomatic relations existing between the countries, the dispute is solved solely on the basis of the rules of law.

Thus, it is seen that judicial protection of foreign investors has its own peculiarities. One of the key features is that foreign investors have a wide range of options to exercise their right of defence. It is the right to apply to the national courts of Ukraine, the European Court of Human Rights, the opportunity to hear cases in the International Commercial Arbitration Court at the Chamber of Commerce and Industry of Ukraine and at the specially formed International Centre for the Settlement of Investment Disputes. It should be noted that this method of protection of the violated rights is long enough and requires a lot of effort on the part of the foreign investor, which as a whole influences the investment image of the state.

That is why the guarantees of investment activity are extremely important for improving the investment image and investment attractiveness of the state.

Conclusions from this study and prospects for further exploration in this area. Based on the analysis of legal acts, investors who invest in Ukraine have sufficient guarantees for the protection of their activities and the restoration of violated rights. At the same time, improvement requires a mechanism for the enforcement of court decisions, since the implementation of a court decision is ineffective without creating the conditions and mechanisms for its timely execution.

The biggest risk for a foreign investor is that he/she may be deprived of the expected results. It is important to understand that the amount of capital that will be further attracted to the country's economy depends on the reliability of guarantees for the judicial protection of the rights and legitimate interests of investors in the case of their violation. Thus, the national legislation of Ukraine creates all the necessary conditions for investors to protect the violated rights, instead of some improvement requires the procedure of enforcement in Ukraine of decisions of international institutions.

References

1. Zeldina O. Legal opportunities to protect investors' rights under the Commercial Code of Ukraine // Entrepreneurship, Economy and Law. 2008. No 12. P. 60–63.

2. Kossak V. Guarantees of protection of investments: the comment of the scientist // Law Gazette. 2003. No 7. P. 15–17.

3. VV's match Guarantees for investors in case of forced forfeiture of investments // Bulletin of economic proceedings. 2004. No 2. P. 236–244.

4. Pritika Y. D The concept and differentiation of ways and protection of civil rights and interests // Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. 2004. № 60–62. P. 16–19.

5. Stoyka VM Protecting the Rights of Investment Entities: Abstract. dissertation ... Cand. lawyer. Sciences: 12.00.04 / VM Stand. Donetsk, 2003. 19 p.

6. Khrimli OG Forms of investor protection: concept and classification / O. Г. Khrimli // Legal Ukraine. 2015. No. 10–12. P. 98–102.

7. Constitution of Ukraine of June 28, 1996 [Electronic resource] / The Verkhovna Rada of Ukraine. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA% 2F96-% E2% F0

8. Commercial Code of Ukraine: as of February 24, 2010 // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2003. № 19–20.

9. On investment activity: Law of Ukraine of September 18, 1991 No 1560-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12

10. On the Foreign Investment Regime: Law of Ukraine of March 19, 1996 No. 93/96-VR // Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (BBR). 1996, № 19 Art. 80.

11. Commercial Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine of 6.11.1991 № 1798-12. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12

12. Code of Civil Procedure of Ukraine: Law of Ukraine of 18.03.2004 № 1618-15. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15

13. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms: Convention of 4.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

14. Agreement between Ukraine and the Federal Republic of Germany on the promotion and mutual protection of investments: Agreement dated 15.02.1993 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276_415

15. Agreement between Ukraine and the Republic of Austria on the Promotion and Mutual Protection of Investments: Agreement of 08.11.1996 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/040_721

16. Agreement between the Government of Ukraine and the Government of the French Republic on the promotion and mutual protection of investments: Agreement of 3 May 1994 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/250_414

17. Agreement between the Government of Ukraine and the Government of Canada on the Promotion and Protection of Investment: Agreement of 24.10.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_008

18. UNCITRAL Arbitration Regulation: UN International Document of 15.06.1976 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_059

19. On Arbitration Courts: Law of Ukraine of May 11, 2004 No. 1701-15. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15

20. Convention on the Procedure for Settlement of Investment Disputes between States and Foreign Persons: UN Convention of 18.05.1965. URL: https: //zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_060

21. On International Commercial Arbitration: Law of Ukraine of 24.02.1994 No. 4002-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4002–12

Література

1. Зельдіна О. Правові можливості захисту прав інвесторів по Господарському кодексу України // Підприємництво, господарство і право. 2008. № 12. С. 60–63.

2. Коссак В. Гарантії захисту інвестицій: коментар науковця // Юридична газета. 2003. No 7. С. 15–17.

3. Поєдинок В. В. Гарантії для інвесторів у разі примусових вилучень інвестицій // Вісник господарського судочинства. 2004. № 2. С. 236–244.

4. Притика Ю. Д. Поняття і диференціація способів і захисту цивільних прав та інтересів // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2004. № 60–62. С. 16–19.

5. Стойка В. М. Захист прав суб'єктів інвестиційної діяльності: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.04 / В. М. Стойка. Донецьк, 2003. 19 с.

6. Хрімлі О. Г. Форми захисту прав інвесторів: поняття і класифікація / О. Г. Хрімлі // Юридична Україна. 2015. № 10–12. С. 98–102.

7. Конституція України від 28 червня 1996 року [Електронний ресурс] / Верховна рада України. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0

8. Господарський кодекс України: за станом на 24 лютого 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 19–20.

9. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18 вересня 1991 року No 1560-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12

10. Про режим іноземного інвестування: Закон України від 19 березня 1996 р. № 93/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996, № 19 Ст. 80.

11. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 6.11.1991 № 1798–12. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12

12. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618–15. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15

13. Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція від 4.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

14. Угода між Україною та Федеративною Республікою Німеччина про сприяння здійсненню і взаємний захист інвестицій: Угода від 15.02.1993 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276_415

15. Угода між Україною та Республікою Австрія про сприяння та взаємний захист інвестицій: Угода від 08.11.1996 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/040_721

16. Угода між Урядом України та Урядом Французької Республіки про сприяння та взаємний захист інвестицій: Угода від 03.05.1994 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/250_414

17. Угода між Урядом України та Урядом Канади про сприяння та захист інвестицій: Угода від 24.10.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124_008

18. Арбитражный регламент ЮНСИТРАЛ: Міжнародний документ ООН від 15.06.1976 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_059

19. Про третейські суди: Закон України від 11.05.2004 № 1701–15. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15

20. Конвенція про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами: Конвенція ООН від 18.05.1965 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_060

21. Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон України від 24.02.1994 № 4002-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4002-12

УДК 346.24

Забродін Олексій Михайлович
арбітражний керуючий, адвокат
Забродин Алексей Михайлович
арбитражный управляющий, адвокат
Zabrodin Olexiy
Arbitration Manager, Attorney

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-7-5243

ЮРИДИЧНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ АРБІТРАЖНИМ КЕРУЮЧИМ ЗА КОДЕКСОМ УКРАЇНИ З ПРОЦЕДУР БАНКРУТСТВА

ЮРИДИЧЕСКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРИНЯТИЯ РЕШЕНИЙ АРБИТРАЖНЫМ УПРАВЛЯЮЩИМ СОГЛАСНО КОДЕКСА УКРАИНЫ ПО ПРОЦЕДУРАМ БАНКРОТСТВА

LEGAL AND PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF DECISION-MAKING OF THE ARBITRATION MANAGER ACCORDING TO THE CODE OF UKRAINE ON BANKRUPTCY PROCEDURES

Анотація. *У статті розглянуті юридично-психологічні особливості прийняття рішень арбітражним керуючим за Кодексом України з процедур банкрутства, який має вступити в дію 21.10.2019, здійснено класифікацію рішень, що приймаються арбітражним керуючим, розглянуті конкретні конфліктні ситуації, що виникають у практичній діяльності арбітражного керуючого.*

Інститут банкрутства є однією з проблемних галузей економіки України. Арбітражний керуючий є ключовою фігурою у господарському процесі.

Він має обов'язки, пов'язані з діяльністю боржника, відносинами з кредиторами та уповноваженими органами. Обов'язки арбітражного керуючого обумовлені тим, що економічна ефективність процедури банкрутства залежить від його дій. Як наслідок, відповідальність арбітражного керуючого за прийняті рішення також висока.

Автор статті аналізує умови та обмеження діяльності арбітражного керуючого: велике соціальне значення діяльності арбітражного керуючого, необхідність поважати інтереси всіх сторін, соціальну незахищеність арбітражного керуючого, його спрямованість до прибутку, жорсткий алгоритм арбітражного керуючого, обмеженість та нестачу ресурсів, мінливість підприємств, неможливість затвердження плану санації, недосконалість системи підготовки та контролю арбітражних керуючих.

Автор статті наводить конкретні приклади психологічного вибору рішення арбітражного керуючого у складних умовах.

Автор статті висловлює свої погляди на моральні, етичні та ділові якості, які, на думку автора, слід надати арбітражному керуючому.

У статті проаналізовано напрями діяльності арбітражного керуючого: процесуально-процедурну діяльність, під час якої реалізуються повноваження щодо взаємодії з судом, кредиторами та іншими учасниками процесу; управлінську діяльність, в якій арбітражний керуючий виконує повноваження керівника підприємства, організовує виробничий процес, адміністрацію, юридичний, бухгалтерський облік, інші підрозділи підприємства, забезпечує безпечне зберігання майна боржника, укладання операцій від імені боржника тощо; діяльність з організації роботи власного офісного приміщення, що включає організацію діловодства, роботу помічників, адміністрування комунальних послуг.

Ключові слова: *арбітражний керуючий, психологія, конфлікт, незалежність арбітражного керуючого, Кодекс України з процедур банкрутства.*

Аннотация. *В статье рассмотрены юридическо-психологические особенности принятия решений арбитражным управляющим согласно Кодекса Украины по процедурам банкротства, который должен вступить в действие 21.10.2019, осуществлена классификация решений, принимаемых арбитражным управляющим, рассмотрены конкретные конфликтные ситуации, возникающие в практической деятельности арбитражного управляющего.*

Институт банкротства является одним из проблемных секторов украинской экономики является. Арбитражный управляющий является ключевой фигурой в хозяйственном процессе.

У него есть обязанности, связанные с деятельностью должника, отношениями с кредиторами и уполномоченными органами. Обязанности арбитражного управляющего обусловлены тем, что экономическая эффективность процедуры банкротства зависит от его действий. И, как следствие, ответственность арбитражного управляющего за принятые решения также высока.

Автор статьи анализирует условия и ограничения деятельности арбитражного управляющего: большую социальную значимость деятельности арбитражного управляющего, необходимость уважения интересов всех сторон, социальную незащищенность арбитражного управляющего, жесткий алгоритм арбитражного управляющего, ограниченность и нехватка ресурсов, волатильность предприятий, невозможность утверждения плана санации, несовершенство системы подготовки и контроля арбитражных управляющих.

Автор статьи приводит конкретные примеры психологического выбора принятия решений арбитражным управляющим в сложных условиях.

Автор статьи выражает свои взгляды на моральные, этические и деловые качества, которыми, по мнению автора, должен обладать арбитражный управляющий.

В статье анализируются направления деятельности арбитражного управляющего: процессуальная и процедурная деятельность, при которой реализуются полномочия взаимодействия с судом, кредиторами и другими участниками процесса; управленческая деятельность, при которой арбитражный управляющий исполняет полномочия руководителя предприятия, организует производственный процесс, администрирование, юридическое, бухгалтерское, другие подразделения предприятия, обеспечивает сохранность имущества должника, заключение сделок от имени должника и т.д.; деятельность по организации работы собственного офисного помещения, которая включает организацию делопроизводства, работу помощников, администрирование коммунальных услуг.

Ключевые слова: *арбитражный управляющий, психология, конфликт, независимость арбитражного управляющего, Кодекс Украины по процедурам банкротства.*

Summary. *The article deals with the legal and psychological peculiarities of decision making by the arbitration manager, based on the Code of Ukraine of bankruptcy proceedings, which is to come into force on 21.10.2019, classifies the decisions made by the arbitration manager, examines the specific conflict situations that arise in the practice of the arbitration manager.*

One of the problem sectors of the Ukrainian economy is the bankruptcy institute. The arbitration manager is a key figure in the arbitration process.

He has duties related to the debtor's activities, relations with creditors and authorized bodies. The duties of the arbitral manager are endowed by the fact that the economic effectiveness of the bankruptcy procedure depends on his actions. And as a result, the responsibility of the arbitration manager for the decisions made is also high.

The author of the article analyzes the conditions and restrictions of the activity of the arbitration manager: the great social significance of the activity of the arbitration manager, the need to respect the interests of all parties, the social insecurity of the arbitration manager, his orientation to profit, the rigid algorithm of the arbitration manager, the limited and lack of resources, the volatility of enterprises, the impossibility approval of the plan of rehabilitation, imperfection of the system of preparation and control of arbitration managers.

The author of the article gives concrete examples of the psychological choice of decision making by the arbitration manager in difficult conditions.

The author of the article expresses his views on the moral, ethical and business qualities that, according to the author, should be given to the arbitration manager.

The article analyzes the directions of the activity of the arbitration manager: procedural and procedural activity, during which the powers of interaction with the court, creditors and other participants of the process are realized; management activities in which the arbitrator executes the authority of the head of the enterprise, organizes the production process, the administration, legal, accounting, other divisions of the enterprise, ensures the safe keeping of the debtor's property, the conclusion of transactions on behalf of the debtor, etc; activity on the organization of the work of its own office space, which includes the organization of office work, work of assistants, receiving utilities.

Key words: *arbitration manager, psychology, conflict, independence of the arbitration manager.*

Актуальність дослідження. 21.10.2019 заплановано набрання чинності новоприйнятим Кодексом України з процедур банкрутства, прийняття якого мало на меті спростити правила гри для учасників банкрутного процесу та збільшити кількість погашених кредиторських вимог у процедурі банкрутства. Судова практика застосування нового законодавчого акта відсутня, а тому в ході процедури банкрутства по-новому виникне значна кількість проблемних питань, які відповідно до законодавства традиційно покликаний вирішити арбітражний керуючий. Арбітражний керуючий, незважаючи на збільшення обмежень у своїй діяльності за Кодексом, виступає ключовою фігурою у процедурі банкрутства. На нього покладається ряд обов'язків, пов'язаних із діяльністю боржника, взаємовідносинами з кредиторами та уповноваженими органами. Такими обов'язками арбітражний керуючий наділений в силу того, що від його дій залежить економічна ефективність процедури банкрутства. І, як наслідок, відповідальність арбітражного керуючого за прийняті рішення також є високою.

Слід зазначити, що тема юридично-психологічних особливостей прийняття рішень арбітражним керуючим за Кодексом України з процедур банкрутства науковцями не розкривалася, що також обумовлює актуальність обраної теми.

Постановка проблеми. Нормативні, економічні та соціальні умови діяльності характеризуються складністю, суперечливістю, невизначеністю та мінливістю.

Результатом наукового аналізу умов і обмежень діяльності арбітражного керуючого став перелік основних «протиріч», в рамках яких здійснюється діяльність:

1. Арбітражний керуючий часто стає інструментом для досягнення цілей певних структур, при цьому принципово важливим у діяльності арбітражного керуючого є приналежність до тієї чи іншої групи, яка має певні інтереси.

2. Сформоване негативне відношення до арбітражного керуючого.

3. Соціальна незахищеність арбітражного керуючого.

4. Проблема з отриманням грошової винагороди арбітражним керуючим, дотримання балансу інтересів між власними інтересами арбітражного керуючого та інших учасників.

5. Існує законодавчо жорстко заданий алгоритм дій і зафіксовані вимоги, яким арбітражний керуючий повинен відповідати в своїй діяльності, при цьому законодавча база недосконала, суперечлива і не завжди дозволяє керуючому ефективно виконувати свої функції. Арбітражний керуючий змушений порушувати (або обходити) положення чинного законодавства для досягнення суспільно значущих результатів.

6. Арбітражний керуючий завжди працює в умовах нестачі основних ресурсів і відсутності їх джерела, які особливо необхідні для подолання кризи: часу, фінансових ресурсів, кваліфікованих співробітників і ін.

7. Арбітражний керуючий повинен після завершення роботи на підприємстві його залишати і переходити на інший об'єкт на шкоду стійкій роботі відновленого підприємства. Залишаючись на відновленому підприємстві керівником, арбітражний керуючий фактично йде з професії.

8. Законодавчо закріплена необхідність розробки плану санації, які практично не можливо погодити та змінити з урахуванням мінливої обстановки, бюрократичного мислення органів управління державними підприємствами та банківських структур.

9. Діяльність арбітражного керуючого надзвичайно складна, але система підготовки не дає необхідних знань і навичок. Арбітражні керуючі змушені вчитися на власному досвіді, роблячи помилки, ціна яким може бути дуже висока. Існуюча система підготовки та контролю за діяльністю арбітражних керуючих не сприяє обміну досвідом та професійному спілкуванню.

Крім того, прийняття значимих рішень залежить і від психотипу самого арбітражного керуючого. Оскільки в діяльності арбітражного керуючого існують елементи як роботи керівника на підприємстві, так і підприємництва, серед арбітражних керуючих є представники керівників в традиційному розумінні (за внутрішнім складом, самовідчуття, і, перш за все, особливостями діяльності), так і люди з яскраво вираженою підприємницькою спрямованістю [1–3].

Метою дослідження є необхідність виявлення та аналізу юридично-психологічних проблем прийняття рішення арбітражним керуючим як окремою професійною одиницею.

Аналіз останніх досліджень. Окремими аспектами дослідження правового статусу арбітражного керуючого займалося багато вітчизняних та зарубіжних вчених, серед них можна виділити: Полуектова М. [4], Рябцеву Я. Г. [5], Афанасьєва Р. Г. [6], Полякова Б. М. [7], Джунь В. В. [8], Федоренко Н. В., Пархоменко П. Н. [9] та інших [10].

Досить ґрунтовними є дослідження цієї теми у сфері психології. Російським науковцем Паршином М. В. у своїй кандидатській роботі «Психологічний зміст діяльності арбітражного керуючого» на основі загальнопсихологічної теорії діяльно-

сті та особистості (Б. Г. Ананьєв, А. Н. Леонтьєв, Б. Ф. Ломов, С. Л. Рубінштейн, Л. С. Вигоцький та ін.); концепції образу світу професіонала (Е. А. Клімов, Е. Ю. Артемьєва, Ю. К. Стрєлков); теорії поля К. Левіна виділено та описано суттєві умови діяльності арбітражного керуючого, розроблено інструментарій аналізу юридично-психологічного змісту діяльності арбітражного керуючого, проаналізовано та описано психологічну структуру професійних завдань арбітражного керуючого, описано юридично-психологічні особливості ситуацій арбітражного управління, характер дій в них суб'єкта, проаналізовано надситуативні регулятори діяльності арбітражного керуючого, особливості суб'єкта професійної діяльності. Практично привабливим для досліджень у сфері юриспруденції щодо психологічних критеріїв прийняття рішень арбітражним керуючим виступає надзвичайно широкий емпіричний матеріал, зібраний зазначеним науковцем, в тому числі, і результати соціологічних опитувань арбітражних керуючих. За допомогою отриманих даних сформована структура ціннісних орієнтацій окремих класів арбітражних керуючих, сформульованих в процесі експертного групового інтерв'ю з діючими досвідченими арбітражними керуючими. Були виділені наступні типи арбітражних керуючих: «випадковий», «вовк-одинак», «бізнесмен», «ширма» або «ставленик», «правильний». Підставою для розрізнення типів повинні бути цінності, які є провідними у кожного фахівця [1].

Виклад основного матеріалу. 21.10.2019 законодавцем заплановане набрання чинності прийнятим у 2018 році Верховною Радою VIII скликання Кодексом України з процедур банкрутства. Одночасно із введенням в дію даного Кодексу втрачає чинність Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» [3].

При цьому, народні депутати IX скликання, розуміючи істотні недоліки та складнощі, які неодмінно виникнуть у застосуванні цього Кодексу, подали проект Закону України «Про внесення змін до Прикінцевих та перехідних положень Кодексу України з процедур банкрутства». Метою цього законопроекту є відкладення введення в дію Кодексу з 1 січня 2020 року, крім положень, що визначають: створення електронної торгової системи та авторизації електронних майданчиків, які вводяться в дію через три місяці з дня набрання чинності цим Кодексом, продаж майна в провадженні справи про банкрутство (неплатоспроможність), які вводяться в дію з 1 листопада 2019 року [11].

При цьому, пояснювальною запискою до законопроекту визначено багато недоліків Кодексу України з процедур банкрутства. Однак, в межах даної теми автора цікавить посилання в пояснювальній записці на новели Кодексу, що прямо впливають на юридично-психологічні аспекти прийняття рішень арбітражними керуючими, а саме:

– авторами законопроекту висловлено слушну точку зору про те, що звільнення арбітражних керуючих за клопотанням комітету кредиторів фактично без пояснення причин та підстав, суперечить конституційному праву на працю, і в результаті призведе до великої кількості судових спорів, через намагання кредиторів використати зазначеному норму Кодексу у власних інтересах та перепризначити лояльних арбітражних керуючих, що відповідно збільшить кількість судових процесів та призведе до затягування і так тривалих процедур банкрутства;
– із введенням в дію кодексу автори правильно вказують на посилення тиску на діяльність арбітражних керуючих, через надмірний контроль вже чотирма органами — господарським судом, в провадженні якого перебуває провадження у справі про банкрутство, комітетом кредиторів банкрута, саморегулівною організацією арбітражних керуючих, Міністерством юстиції в складі територіальних підрозділів та Дисциплінарної комісії [11].

Цією ж пояснювальною запискою автори законопроекту запропонували створити робочу групу при Міністерстві юстиції України, що забезпечить удосконалення та доопрацювання Кодексу України з процедур банкрутства у відповідності та з урахуванням зауважень спільноти арбітражних керуючих, суддів, фахівців в галузі банкрутства, коментарів та пропозицій Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України задля недопущення порушення норм Конституції та законів України та створення ефективної процедури банкрутства, спрямованої на стимулювання інвестиційної та кредитної сфери, а також запуск в найкоротший термін продажу майна банкрутів через дворівневу систему електронних торгів, що підвищить конкурентність серед покупців та зменшить корупційні ризики [11].

Банкрутство — це хворобливий і конфліктний процес. Конфлікти різних інтересів починаються з моменту подачі до господарського суду заяви про визнання господарюючого суб'єкта банкрутом і отримують свій подальший розвиток на стадії призначення арбітражного керуючого, оскільки кожна група кредиторів бажає бачити в якості арбітражного керуючого саме свого кандидата.

Відтак, Кодекс України з процедур банкрутства фактично забирає повноваження у суду на призначення арбітражного керуючого та наділяє такими

повноваженнями комітет кредиторів, який і призначає лояльного арбітражного керуючого [3].

Цим самим зводиться нанівець принцип незалежності арбітражного керуючого.

Проте, факт призначення арбітражного керуючого завдяки впливу будь-якого кредитора або групи кредиторів зовсім не означає подальшої підтримки дій арбітражного керуючого. Оскільки гострота конфлікту прямо пропорційна розміру і ліквідності активів підприємства-боржника, принциповість арбітражного керуючого, його бажання слідувати букві закону можуть не зустріти належного розуміння [10; 12].

Частина 1 статті 13 Кодексу України з процедур банкрутства встановлює, що під час здійснення своїх повноважень арбітражний керуючий є незалежним [3].

Принцип незалежності арбітражного керуючого означає недопустимість незаконного втручання у діяльність арбітражного керуючого контролюючих, правоохоронних органів, органів державної влади, місцевого самоврядування, окремих фізичних або юридичних осіб.

Однак, з огляду на конфліктність самої процедури банкрутства та оціночність, а в деяких аспектах — суперечливість та невизначеність самого законодавства у сфері банкрутства на практиці арбітражний керуючий зазнає постійних втручань та утисків своєї діяльності.

Так, Кодекс України з процедур банкрутства встановлює, що діяльність арбітражного керуючого контролюють чотири органи: комітет кредиторів, суд, саморегулівна організація та Міністерство юстиції України [3].

Відповідно до частини 4 статті 28 Кодексу України з процедур банкрутства комітет кредиторів має право в будь-який час звернутися до господарського суду з клопотанням про відсторонення арбітражного керуючого від виконання повноважень незалежно від наявності підстав [3].

Очевидно, що за таких обставин встановлений статтею 13 Кодексу України з процедур банкрутства принцип незалежності арбітражного керуючого стає декларативним, а порушення цього принципу призводить до колосального психологічного тиску на арбітражного керуючого та його професійного виснаження, відсутності соціальної мотивації виконувати свої повноваження.

Тим більше, що до статті 13 Кодексу України з процедур банкрутства, що має назву «Незалежність арбітражного керуючого», «перекочувала» норма із Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»: «У разі затримання уповноваженим органом арбітражного керуючого або повідомлення йому про підозру у вчиненні ним кримінального правопорушення орган, що здійснив затримання чи повідомив про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, зобов'язаний негайно повідомити про це державний орган з питань банкрутства» [3].

Отже, принцип незалежності арбітражного керуючого в Кодексі України з процедур банкрутства також не розкритий, а посилання на необхідність повідомлення державного органу з питань банкрутства про затримання арбітражного керуючого у статті законодавчого акта, яка регулює принцип незалежності арбітражного керуючого, жодним чином не є ознакою цього принципу та не розкриває його сутність.

Протиправні дії суб'єктів владних та інших повноважень відносно арбітражного керуючого призводять до необхідності адекватних заходів реагування з боку арбітражного керуючого на подібні дії, для реалізації яких необхідні психологічна стійкість та вольові якості.

До арбітражного управління в цілому та антикризових керуючих як представників цієї професії склалося стійке негативне ставлення як в суспільстві взагалі, так і з боку окремих суб'єктів. При призначенні на підприємство арбітражний керуючий змушений працювати з озлобленим трудовим колективом, який не отримує заробітну плату, проте не хоче нічого змінювати. Колишнє керівництво розуміє, що з приходом арбітражного керуючого для нього все може змінитися не в кращу сторону, особливо, якщо воно займалося протиправними діями, і чинить свій опір. Найчастіше колишнє керівництво прагне всіма силами «вставляти палки в колеса», не даючи необхідну інформацію, знищуючи документи, саботуючи роботу. Часто таких посадових осіб потрібно ще знайти. Адміністрація, у якій могли бути особливі відносини з колишнім керівником, втрачає контроль над підприємством і може істотно ускладнити роботу. Арбітражний керуючий практично завжди займає дуже складну позицію: він усіма сприймається як чужинець.

Потенційна конфліктність — основна характеристика професії арбітражного керуючого. Всі гравці банкрутного процесу не взаємодіють, а знаходяться в постійній протидії та боротьбі один з одним. Керуючий знаходиться на перетині інтересів різних сторін, в центрі потенційних і діючих конфліктів, що представляють реальну загрозу справі, здоров'ю і навіть життю.

Тому одне з найголовніших завдань арбітражного керуючого — розрядити конфліктну ситуацію і при цьому дотримати інтереси всіх сторін, як самого підприємства, так і його кредиторів.

Це досягається не лише вольовими, але й комунікативними якостями арбітражного керуючого, постійним процесом накопичення знань арбітражним керуючим у сфері матеріального виробництва, економіки, фінансів, розумінням політичних процесів. Арбітражний керуючий повинен вміти прогнозувати розвиток ситуації та моделювати шляхи вирішення проблемної та конфліктної ситуації відповідно до кожного варіанту розвитку. Не останнє місце займає безперервний процес соціалізації арбітражного керуючого, накопичення соціальних зв'язків, розвитку його як особистості, формування ділової репутації та позитивних показників діяльності у справах, в яких він раніше виконував повноваження.

У сприйнятті кредиторів, що формується багато в чому завдячуючи не найкращим представниками професії арбітражного управління, арбітражний керуючий є мало не рейдером, який не бажає повертати кредиторам їхні кошти, має на меті все продати «за копійки» підконтрольним структурам, вирізати виробничі корпуси на металобрухт та якомога більше заробити на процедурі банкрутства.

Доходить до того, що кредитори задають пряме запитання, чиєю людиною є арбітражний керуючий та з ким співпрацює.

Але арбітражний керуючий не може бути чиєюсь людиною, оскільки він має бути незалежним від усіх.

Арбітражний керуючий має бути незалежним навіть від суду, який також має свою точку зору на хід процедури банкрутства та свої інтереси: наприклад, швидше закрити уже затягнуту справу або зекономити процесуальний час, необхідний для розгляду поданої арбітражним керуючим заяви чи клопотання, які суд вважає завідомо необґрунтованими.

Наприклад, якщо суддя просить арбітражного керуючого відкликати подану ним заяву як завідомо необґрунтовану, арбітражний керуючий зважує цю ситуацію: йому потрібно зважити, чи слід потенційно йти на конфлікт із суддею, наголосивши на своїй незалежності, чи з метою недопущення потенційного конфлікту відкликати таку заяву, а, можливо, здійснивши переоцінку обставин справи та законодавства, зрозуміти, що викладена у його заяві позиція не ґрунтується на законодавстві, та відкликати таку заяву.

В будь-якому випадку, процес прийняття рішення арбітражним керуючим є складним та потребує розсудливості з боку арбітражного керуючого, який досягається, в тому числі, за рахунок життєвого та професійного досвіду.

Інший перекіс у свідомості кредиторів полягає в тому, що арбітражний керуючий має працювати виключно в їх інтересах у випадку, якщо грошову винагороду арбітражному керуючому сплачує кредитор, або ж він погоджує звіт арбітражного керуючого про оплату послуг.

Отримання грошової винагороди арбітражним керуючим є його правом, що гарантоване Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» незалежно від результатів очікування певних кредиторів.

Однак, отримання арбітражним керуючим грошової винагороди має забезпечувати його незалежність. Помилково вважати, що кредитор має право здійснювати вплив на арбітражного керуючого, якщо він певним чином приймає рішення відносно оплати послуг. Так само помилково вважати, що арбітражний керуючий має приймати позитивне рішення лише в інтересах кредитора, який сплачує винагороду, а щодо інших кредиторів приймати негативне рішення.

Однак, в той же час, непоодинокими є тенденції з боку судів, у провадженні яких перебуває справа про банкрутство, «урізати» заробітну плату арбітражних керуючих, виходячи із особистих міркувань судді. Незважаючи на те, що законодавство визначає право арбітражного керуючого на отримання грошової винагороди за кожен місяць своїх повноважень, у справі № 908/1859/16 Центральний апеляційний господарський суд вказав на те, що при затвердженні звіту про нарахування основної грошової винагороди ліквідатора місцевий господарський суд не дослідив звіти ліквідатора про обсяг його роботи, які направлялися кредиторам, а у справі № 908/3197/16 Центральний апеляційний господарський суд дійшов до висновку про зменшення вдвічі розміру оплати послуг арбітражного керуючого під час виконання повноважень розпорядника майна, оскільки ним не доведено правомірність перевищення строку розпорядження майном. В першому випадку обсяг роботи арбітражного керуючого за різний період може бути різним. Зокрема, якщо справа в суді першої інстанції зупинена, не слухається або ж направлена до судів вищих інстанцій. Проте, і в цьому випадку арбітражний керуючий виступає посадовою особою підприємства — боржника, має обов'язки та несе відповідальність за прийняті ним рішення. На якість роботи і незалежність арбітражного керуючого безпосередньо впливає передбачуваність та стабільність, в тому числі, і щодо справедливого очікування на оплату своєї праці. Що стосується другого наведеного прикладу, законодавством не встановлено виникнення права на грошову винагороду арбітражного керуючого залежно від перевищення строку процедури розпорядження майном,

а тим більше, арбітражний керуючий не повинен доводити правомірність перевищення такого строку, оскільки рішення про перехід до наступної процедури приймає виключно суд [13–14].

Для прикладу, можна порівняти таку ситуацію з оплатою праці арбітражних керуючих із оплатою праці судді. Якщо застосовувати до суддівської заробітної плати показники якості та ефективності, слід встановлювати заробітну плату суддям пропорційно тим рішенням, які не були скасовані судами вищих інстанцій, у загальній кількості прийнятих суддею рішень та враховувати при цьому перевищення строків розгляду справ. Можна лише припустити, який би колапс у суддівській системі відбувся після такого нововведення. А на оплаті праці арбітражних керуючих органи державної влади вважають за можливе встановлювати подібні експерименти, які порушують встановлене Конституцією України право людини на оплату праці.

За своєю природою діяльність арбітражного керуючого здійснюється у таких напрямках:

– процедурна та процесуальна діяльність, в ході якої реалізовуються повноваження щодо взаємодії із судом, кредиторами та іншими учасниками процесу;
– управлінська діяльність, в ході яких арбітражний керуючий виконує повноваження керівника підприємства, організовує виробничий процес, діяльність адміністрації, юридичних, бухгалтерських, інших підрозділів підприємства, забезпечує збереження майна боржника, укладення правочинів від імені боржника тощо;
– діяльність із організації роботи власного офісного приміщення, що включає забезпечення організації діловодства, роботи помічників, оплату комунальних послуг.

Така багатопрофільна діяльність має багато спільного із діяльністю одночасно адвоката, судді, бухгалтера, економіста, директора.

А тому при прийнятті рішень арбітражним керуючим він має враховувати психологію прийняття рішень суддею, адвокатом, менеджером.

Так само арбітражний керуючий має розуміти мотивацію та інтереси і інших гравців банкрутного процесу.

Принцип незалежності арбітражного керуючого досягається вдосконаленням законодавства. Так, у Кодексі України з процедур банкрутства залишилася необхідність визначення розпорядників майна, а в певних випадках, і керуючих санацією та ліквідаторів, за допомогою автоматизованої системи.

Безумовно, запровадження автоматизованої системи у 2013 році позитивно плинуло на призначення арбітражних керуючих, які жодним чином не були пов'язаними із іншими учасниками справи про банкрутство боржника. В той же час, Кодексом України з процедур банкрутства зводиться нанівець необхідність та мета функціонування такої системи, оскільки, як уже зазначалося раніше, за Кодексом після створення комітету кредиторам надається можливість усунути арбітражного керуючого своїм рішенням без будь-яких пояснень та оцінки роботи арбітражного керуючого. Однак, знову ж таки, звертаючись до порівняння із роботою судді, це звернення комітету кредиторів про усунення арбітражного керуючого можна порівняти із інститутом відводу судді від розгляду справи. При цьому, національне законодавство України не передбачає можливості заявлення невмотивованих відводів у системі правосуддя, на відміну від окремих держав англо-американської правової системи. Будь — яка заява про відвід судді має бути вмотивованою. В той же час, за Кодексом України з процедур банкрутства арбітражний керуючий позбавлений можливості захиститися від заявлення йому невмотивованого відводу та захистити своє право на працю.

Також позитивним напрямком підвищення незалежності арбітражного керуючого в майбутньому є передання контрольно-дисциплінарних функцій від Міністерства юстиції України до самоврядних організацій арбітражних керуючих за аналогією успішного прикладу реалізації адвокатського самоврядування. Це нововведення знайшло закріплення у Кодексі України з процедур банкрутства. В той же час, негативним моментом є також паралельне існування функцій контролю над арбітражним керуючим з боку державного органу з питань банкрутства [3].

Однак, більшою мірою, незалежність арбітражного керуючого формується його особистими та професійними якостями, діловою репутацією.

Останнім часом інститут банкрутства в Україні поступово набирає силу, росте кількість арбітражних керуючих і, як наслідок, збільшується конкуренція на ринку праці арбітражних керуючих. Все більшого значення починає набувати справжній професіоналізм у цій сфері.

Професійний арбітражний керуючий — це людина, що володіє знаннями і навичками грамотного юриста, досвідченого економіста і тонкого психолога, а головне, що має управлінський досвід.

Але не менш важливу роль відіграють і особистісні якості. Арбітражний керуючий повинен мати дуже високу стійкість до стресів, навіть в емоційно насичених ситуаціях він повинен вміти приймати раціональні рішення. І, звичайно, не на останньому місці знаходяться чесність і порядність [1].

Оскільки специфіка діяльності арбітражних керуючих така, що їм доводиться спілкуватися з різними людьми і групами людей, вони повинні бути майстрами спілкування. І не тільки знаходити спільну мову з різними людьми в різних ситуаціях, вислуховувати і погоджувати думки і інтереси різних сторін в процесі переговорів, але і ефективно переконувати інших у своїй точці зору, а в разі необхідності піти і на розумний компроміс.

Професіоналізм арбітражного керуючого залежить, перш за все, від його практичного досвіду і теоретичних навичок. Регулярне навчання необхідне для успішного антикризового керуючого.

Звичайно ж, навіть дуже хороший професіонал не може добитися результату, працюючи поодинці. Існує правило в роботі арбітражного керуючого, хоча і не закріплене законодавчо, але виведене чисто емпіричним шляхом, що становить основу успішної роботи арбітражного керуючого. Для проведення будь-якої з процедур банкрутства арбітражний керуючий зазвичай приходить зі своєю командою фахівців, що володіють високою кваліфікацією в області права, бухгалтерії, менеджменту. Або він співпрацює з приватними фахівцями, або з консалтинговими компаніями, що спеціалізуються в області банкрутства.

Знати законодавство, орієнтуватися в політичній і економічній ситуації, ефективно організовувати спільну роботу, вести успішні переговори, вміти вирішувати конфлікти — це найнеобхідніші якості професіонала в антикризовому управлінні, які і дозволяють йому мати успішну репутацію.

Антикризове управління — прикладна наука, і більшу частину професійних знань арбітражний керуючий отримує в процесі роботи.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Для спрощення роботи арбітражного керуючого та його професійного росту, подолання корупції у процедурах банкрутства необхідні зміни до Кодексу України з процедур банкрутства, направлені на реальне, а не декларативне посилення принципу незалежності арбітражного керуючого, зокрема, в частині оплати послуг арбітражного керуючого, зменшення контролю над діяльністю арбітражного керуючого та посилення ролі саморегулівних організацій. Враховуючи численні недоліки законодавства в частині регулювання правового статусу арбітражного керуючого актуальними є подальші наукові розробки з питання юридично-психологічних аспектів прийняття рішень арбітражним керуючим.

Література

1. Паршин М. В. Психологическое содержание деятельности арбитражного управляющего. URL: http://childpsy.ru/dissertations/id/19390.php

2. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2343–12/print.

3. Кодекс України з процедур банкрутства. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2597–19/print.

4. Полуэктов М. Правовой статус арбитражного управляющего / Законодательство и экономика. 2000.

5. Рябцева Я. Г. Арбітражний керуючий: кваліфікаційні вимоги та етика професійної діяльності // Вісник господарського судочинства. 2003. № 4. С. 205–208.

6. Афанасьєв Р. Г. Проблеми правового регулювання банкрутства за законодавством України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Р. Г. Афанасьєв. К., 2001. 166 с.

7. Поляков Б. М. Арбітражний керуючий — найзалежніша особа процедури банкрутства / Б. М. Поляков // Вісник господарського судочинства. 2001. № 3. С. 87–91.

8. Джунь В. В. Інститут неспроможності: світовій досвід розвитку і особливості становлення в Україні: монографія / В. В. Джунь. Вид. 2-е, випр. і доп. К.: Юрид. практика, 2006. 384 с.

9. Федоренко Н. В. Правовой статус и роль некоторых субъектов процедури банкротства в свете Федерального Закона 2002 года «О несостоятельности (банкротстве)» / Н. В. Федоренко, П. Н. Пархоменко // Вестник Вышего Арбитражного суда Российской Федерации. 2005. № 5. С. 170–180.

10. Борєйко О. М. ПРАВОВИЙ СТАТУС АРБІТРАЖНОГО КЕРУЮЧОГО ЯК УЧАСНИКА ПРАВОВІДНОСИН НЕСПРОМОЖНОСТІ (БАНКРУТСТВА). URL: http://www.stattionline.org.ua/pravo/76/12498-pravovij-status-arbitrazhnogo-keruyuchogo-yak-uchasnika-pravovidnosin-nespromozhnosti-bankrutstva.html.

11. Проект Закону про внесення змін до Прикінцевих та перехідних положень Кодексу України з процедур банкрутства. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66823

12. Нарожна, О. Арбітражний керуючий: професія і бізнес [Електронний ресурс] / О. Нарожна. [2009]. URL: http://www.top-manager.ru.

13. Постанова Центрального апеляційного господарського суду від 26.06.2019 у справі № 908/1859/16. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/82799212

14. Постанова Центрального апеляційного господарського суду від 27.08.2019 у справі № 908/3197/16. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/83953950.

References

1. Parshyn M. V. Psihologicheskoe soderzhanie deyatelnosti arbitrazhnogo upravlyayuschego. URL: http://childpsy.ru/dissertations/id/19390.php

2. Zakon Ukrayiny «Pro vidnovlennya platospromozhnosti borzhnyka abo vyznannya yogo bankrutom». URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2343–12/print

3. Kodeks Ukrayiny z protsedur bankrutstva. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2597–19/print

4. Poluektov M. Pravovoy status arbitrazhnogo upravlyayuschego / Zakonodatelstvo i ekonomika. 2000.

5. Ryabtseva Y. G. Arbitrazhnyy keruyuchyy: kvalifikatsiyni vymogy ta etyka profesiynoyi diyalnosti // Visnyk hospodarskoho sudochynstva. 2003. № 4. S. 205–208.

6. Afanasyev R. G. Problemy pravovoho rehulyuvannya bankrutstva za zakonodavstvom Ukrayiny: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.04 / R. G. Afanasyev. K., 2001. 166 s.

7. Polyakov B. M. Arbitrazhnyy keruyuchyy — nayzalezhnisha osoba protsedury bankrutstva / B. M. Polyakov // Visnyk hospodarskoho sudochynstva. 2001. № 3. S. 87–91.

8. Dzhun V. V. Instytut nespromozhnosti: svitovyy dosvid rozvytku i osoblyvosti stanovlennya v Ukrayini: monografiya / V. V. Dzhun. Vyd. 2-e, vypr. i dop. K.: Yuryd. praktyka, 2006. 384 s.

9. Fedorenko N. V. Pravovoy status i rol nekotoryh subyektov protsedury bankrotstva v svete Federalnogo Zakona 2002 goda «O nesostoyatelnosti (bankrotstve)» / N. V. Fedorenko, P. N. Parhomenko // Vestnik Vysshego Arbitrazhnogo suda Rossiyskoy Federatsii. 2005. № 5. S. 170–180.

10. Borieyko O. M. Pravovyy status arbitrazhnoho keruyuchoho yak uchasnyka pravovidnosyn nespromozhnosti (bankrutstva). URL: http://www.stattionline.org.ua/pravo/76/12498-pravovij-status-arbitrazhnogo-keruyuchogo-yak-uchasnika-pravovidnosin-nespromozhnosti-bankrutstva.html

11. Proekt Zakonu pro vnesennya zmin do Prykintsevyh ta perehidnyh polozhen Kodeksu Ukrayiny z protsedur bankrutstva. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66823

12. Narozhna, O. Arbitrazhnyy keruyuchyy: profesiya i biznes [Elektronnyy resurs] / O. Narozhna. — [2009]. URL: http://www.top-manager.ru

13. Postanova Tsentralnoho apelyatsiynoho hospodarskoho sudu vid 26.06.2019 u spravi № 908/1859/16. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/82799212.

14. Postanova Tsentralnoho apelyatsiynoho hospodarskoho sudu vid 27.08.2019 u spravi № 908/3197/16. URL: http://reyestr.court.gov.ua/Review/83953950

УДК 342.53

Омельчук Василь Андрійович
доктор юридичних наук, професор
Київський кооперативний інститут бізнесу і права
Омельчук Василий Андреевич
доктор юридических наук, профессор
Киевский кооперативный институт бизнеса и права
Omelychuk Vasyl
Doctor of Law, Professor
Kyiv Cooperative Institute of Business and Law

Притаманна Наталія Вікторівна
студент магістратури спеціальності «Право»
Київський кооперативний інститут бізнесу і права
Притаманная Наталия Викторовна
студент магистратуры специальности «Право»
Киевский кооперативный институт бизнеса и права
Prytamanna Natalia
Student MA Course of Specialty «Law» of the
Kyiv Cooperative Institute of Business and Law

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-7-5342

ІНСТИТУТ ОМБУДСМЕНА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЛІ В ЗАХИСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ

ИНСТИТУТ ОМБУДСМЕНА: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ИСТОРИИ СТАНОВЛЕНИЯ И РОЛИ В ЗАЩИТЕ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА

OMBUDSMEN INSTITUTE: THEORETICAL–LEGAL ASPECTS OF HISTORY FORMATION AND ROLES IN PROTECTION OF HUMAN RIGHTS

Анотація. *Стаття присвячена дослідженню поняття омбудсмена, історичні етапи його формування, розвитку, роль у формуванні інституту захисту прав і свобод громадян перед державою. Розглянуто основні функції Уповноваженого Верховної ради України з прав людини, роль парламентського контролю при захисті прав і свобод людини.*

Ключові слова: *права, людина, омбудсмен, функції, парламентський контроль.*

Аннотация. *Статья посвящена исследованию понятия омбудсмэна, исторические этапы формирования, развития, роль в формировании института защиты прав и свобод граждан перед государством. Рассмотрено основные функции Уполномоченного Верховного совета Украины по правам человека, роль парламентского контроля в защите прав и свобод человека.*

Ключевые слова: *права, человек, омбудсмен, функции, парламентский контроль.*

Summary. *This article is dedicated to exploring the concept of the ombudsman, historical stages of its formations and development, role in the formation institute for the protection humans rights and freedoms before the government. The main Ukraine Ombudsman functions, the role in parliamentary control in protection human rights and freedoms have been considered.*

Key words: *rights, human, ombudsmen, functions, parliamentary control.*

Постановка проблеми. Розгляд ролі та значимості інституту омбудсмена в захисті прав людини, історичні витоки його становлення та місце в системі державних і суспільних структур України, на наш погляд, є актуальною науковою проблемою та потребує подальшого теоретико-правового дослідження. Адже права і свободи людини та громадянина є значимим компонентом правової системи певне любої сучасної держави. А щодо України то, як зазначено в Конституції, це є змістом і спрямованістю держави та її головним обов'язком. Але разом з тим потреба у створенні умов для покращення стану забезпечення та реалізації прав людини, а також удосконалення процедур захисту порушених прав, є перманентним явищем не залежно від періоду існування незалежної української держави незалежно від ти чи інших її очільників.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Дослідженням питання історичної необхідності у створенні інституту омбудсмена, який стоїть на захисті прав і свобод громадян перед державою, постійно звертаються як вітчизняні так і зарубіжні науковці, зокрема: Бранд М., Колишко С. [4], Вишковська В. І. [5], Косінов С. А. [6], Мелех Б. В. [8], Рибалко К. Р. [11] та інші. Разом з тим подальше дослідження ролі інституту омбудсмена в Україні без сумніву потребує додаткової уваги.

Постановка завдання. Завданням цієї статті є теоретико-правове дослідження історії необхідності виникнення та подальшого становлення інституту омбудсмена, його поняття та впровадження в законодавчо-правову реальність української держави і суспільства.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі цивілізаційного розвитку держави і суспільства необхідність утворення інституту омбудсмана постає передусім тоді, коли наявні інститути захисту прав людини недостатньо ефективні, внаслідок чого й виникає потреба в додаткових механізмах їх захисту [5, с. 93]. Реальний захист прав людини підкріплюються наявністю в державі системи відповідних органів, знаковою складовою яких є омбудсмен.

«Омбудсмен» — слово шведського походження, що означає «представник чиїхось інтересів» [5, с. 92]. Вперше цей інститут виник у Швеції. Ідея його створення належить королю Карлу XII, який призначив у 1713 році Верховного Омбудсмена як свого заступника на час його відсутності в країні. Інститут парламентського омбудсмена був створений у Швеції у 1809 році в процесі посилення парламентаризму, розподілу парламентської та урядової (королівської) влади. Як і король, парламент набув право призначати свого омбудсмена, який був абсолютно незалежний від виконавчої влади і головним його завданням став захист прав громадян. Свою діяльність він здійснював у формі перевірок та розслідувань за скаргами громадян [5, с. 92]. На початку XX ст. інститут омбудсмена поширився в Фінляндії, Норвегії, Данії, Великобританії та ін. В цих країнах відбувається поступова трансформація інституту омбудсмена в правозахисний орган, якому надано значні права в галузі парламентського контролю за дотриманням органами управління чинного законодавства у сфері прав людини [9].

Період закінчення Другої світової війни й до кінця 80-х років XX ст. характеризується конституційно-правовим процесом утвердження інституту омбудсмена у світі та значним розширенням масштабів його запровадження й істотними відмінностями схеми цього інституту в різних країнах. [3, с. 9].

Ще у 1959 році учасники конференції Організації Об'єднаних Націй запропонували поширити цей інститут на всі держави світу [5, с. 92]. В цей період запровадження інституту омбудсмена відбувалося як в республіках, так і в монархічних країнах (Велика Британія, Іспанія, Данія, Нідерланди та ін.), а також здійснюється його географічне поширення, завдяки якому у 1978 році створено Міжнародний інститут омбудсмана, а в 1988 р. — Європейського інституту омбудсмана [3, с. 19]. На сьогодні інститут омбудсмена діє більш як у 100 державах світу.

Наступним етапом становлення інституту омбудсменів є кінець 80-х років XX століття, саме в цей час в світі проходять фундаментальні зміни пов'язані з розвалом тоталітарної системи, глибокої соціально-економічної, політичної та духовної кризи, боротьби за радикальні економічні та політичні зміни [3, с. 19].

Завдяки цьому етапу поступово сформувалася сучасна модель інституту омбудсмена, яка залишається одним із важливих компонентів національного механізму захисту прав людини та громадянина, та водночас стає міжнародно-правовим засобом захисту людини [3, с. 20].

Визначення місця інституту омбудсмена в механізмі державної влади важливе як у теоретико-правовому, так і в практичному аспектах, оскільки стосується: статусу самого інституту омбудсмена, його прав та обов'язків щодо інших органів влади; місця знаходження омбудсмена в системі органів державної влади від чого залежить характер його функцій; а також ролі омбудсмена в структурі вищих органів державної влади країни, що сприятиме вирішенню ряду існуючих проблем взаємодії гілок державної влади, забезпеченню оптимального функціонування державного механізму і практичної реалізації принципу поділу влади [3, с. 20].

Якщо аналізувати значимість інститут омбудсмена більш детально, то цілком обґрунтованою є думка науковців, що він рівною мірою належить як державі так і громадянському суспільству, оскільки вирішує і конфлікти державних і індивідуальних інтересів. Омбудсмен надає допомогу громадянам, спонукаючи різні інститути держави виконувати свої обов'язки належним чином [6, с. 7].

Аналіз прав, обов'язків та основних напрямів діяльності омбудсменів свідчить, що у світі існує три моделі цього інституту: виконавчий омбудсмен, незалежний омбудсмен і парламентський омбудсмен.

Виконавчий омбудсмен є органом виконавчої влади. Він призначається королем, урядом чи президентом і підконтрольний і підзвітний йому. Цей інститут являє собою службу (посадову особу), яка характеризується тими ж рисами, що й законодавчий омбудсмен. Він є омбудсменом з контрольно-наглядової, правозахисної служби, яка отримує скарги від громадян, чиї права порушені діями державних органів, чи посадових осіб. Прикладом діяльності виконавчих омбудсменів є окремі штати США [7, с. 1, 6, с. 6].

Незалежний омбудсмен може призначатися як президентом, так і парламентом, після призначення він стає самостійним і не підпорядковується побажанням органу, який його призначив. Така модель існує в Португалії (проведор юстиції), Намібії та Нідерландах.

Парламентський омбудсмен, як в Україні, призначається або обирається на посаду органом законодавчої влади, здійснює правозахисну діяльність від його імені, є незалежним при виконанні своїх повноважень та діє в межах певного строку, у своїй діяльності підзвітний парламенту. Він виступає як орган парламенту і знаходиться в системі законодавчої гілки влади. При цьому на відміну від виконавчого і незалежного омбудсменів, контроль яких поширюється як на законодавчу, так і на виконавчу владу, головним завданням парламентського омбудсмена є контроль за діяльністю виключно виконавчої влади — адміністрації та її посадових осіб [3, с. 21].

В окрему групу науковці виділяють колегіальну омбудсменівську службу, яка характеризується тим, що функції цього інституту виконуються декількома особами одночасно. Причому такі служби функціонують або у вигляді комісії, коли рішення в справі ухвалюються колегіально членами комісії, або у вигляді об'єднаної служби омбудсменів, де кожний із них працює та приймає рішення автономно. Широке розповсюдження колегіальна форма інституту омбудсмана дістала на африканському континенті [7, с. 1].

Серед існуючих моделей інституту омбудсмена найбільшого поширення у світі отримала парламентська. Адже парламентський омбудсмен володіє достатньою незалежністю для здійснення контролю за виконавчою владою у сфері забезпечення і захисту прав і свобод людини і громадянина органами цієї влади [6, с. 7].

В Україні омбудсмен носить ім'я — Уповноважений Верховної ради України з прав людини. Запровадження в нашій державі спеціальних контрольно-наглядових органів, серед них і такого як Уповноваженого, є наслідком того, що суспільство уже усвідомило необхідність постійного контролю за владою. Контроль сприяє одержанню об'єктивної інформації про всі сфери життя держави та суспільства, він усуває атмосферу недовіри між людиною, суспільством і державою, дозволяє об'єктивно оцінити функціонування механізму державної влади, з'ясувати, наскільки ефективно та сумлінно в рамках чинного законодавства державні службовці, органи державної влади та місцевого самоврядування виконують свої обов'язки перед громадянами, суспільством. Це є важливим кроком до визнання та формування в Україні контрольно-наглядової гілки влади [3, с. 21].

Діяльність інституції Уповноваженого ВРУ з прав людини передбачена Конституцією України 1996 року, в якій зазначено, що Уповноважений здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав та свобод людини та громадянина [1, с. 28]. Правові основи обрання та діяльності Уповноваженого ВРУ визначені саме Законом України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23 грудня 1997 році [2].

Уповноважений ВРУ сформувався у рамках парламентаризму і, відповідно до концепції поділу влади, на першому етапі своєї діяльності підпорядковувався законодавчій владі, діяв у рамках парламенту і вважався його допоміжним органом [3, с. 17]. Така модель збільшує можливості омбудсмена впливати на органи управління і посилює позиції парламенту в галузі контролю за виконавчою владою. У той же час виконавчі омбудсмени роблять виконавчу гілку влади демократичнішою, гнучкішою, ліберальнішою в царині прав людини [3, с. 17].

Важливо, що саме законодавчо констатовано, що метою парламентського контролю, який здійснює Уповноважений ВРУ з прав людини, є захист прав і свобод людини і громадянина, проголошених Конституцією України, законами України та міжнародними договорами України; додержання та повага до прав і свобод людини і громадянина суб'єктами, зазначеними у статті 2 Закону про Уповноваженого ВРУ; запобігання порушенням прав і свобод людини

і громадянина або сприяння їх поновленню; сприяння приведенню законодавства України про права і свободи людини і громадянина у відповідність з Конституцією України, міжнародними стандартами у цій галузі; поліпшення і подальший розвиток міжнародного співробітництва в галузі захисту прав і свобод людини і громадянина; запобігання будь-яким формам дискримінації щодо реалізації людиною своїх прав і свобод; сприяння правовій інформованості населення та захист конфіденційної інформації про особу [2].

Сферою діяльності Уповноваженого ВРУ є відносини, що виникають при реалізації прав і свобод людини і громадянина лише між громадянином України, незалежно від його місця перебування, іноземцям чи особам без громадянства, які перебувають на території України, та органами державної влади, органами місцевого самоврядування та їх посадовими і службовими особами [8, с. 50]. Значимим законодавчим положенням є також те, що уповноважений ВРУ здійснює свою діяльність на підставі відомостей про порушення прав і свобод людини і громадянина, які отримуються за зверненнями громадян України, іноземців, осіб без громадянства чи їх представників; за зверненням народних депутатів України; а також за власною ініціативою.

Тому важливо, що інститут омбудсмена може отримувати скарги від будь-кого, звітувати перед парламентом та звертатися до Конституційного суду; має широкі повноваження щодо отримання інформації та право вносити подання всім державним органам. А також — відіграє важливу роль у сфері захисту свободи інформації, запобігання тортурам та боротьби з дискримінацією.

Доказом успішної роботи є досить високий рівень довіри населення до Уповноваженого з прав людини. Згідно з нещодавнім опитування, це найбільш ефективна інституція серед усіх державних органів [4].

Висновок. Отже інститут Омбудсмена беззаперечно є важливою і необхідною ланкою в процесі захисту прав людини і громадянина у тому числі й від порушень з боку органів влади чи їх посадових осіб. Проте він потребує додаткового розмежування компетенцій, зокрема, в частині судового захисту. Також, погоджуючись з думкою науковців важливо наголосити і необхідним є підвищення рівня моніторингу дотримання прав самим Уповноваженим з прав людини чи його представниками та, як наслідок, початок розгляду справ за власною ініціативою, які на даний момент майже у 100% випадків розпочинаються за заявами самих осіб чи їх представників [10].

Література

1. Конституція України — видавництво ТОВ «ВВП Нотіс», 2018 р.

2. Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23 грудня 1997 року № 776/97-ВР. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80

3. Наказ про затвердження Положення про регіональні представництва Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 19.02.2013 № 14/02-13. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v4_02715-13

4. Бранд М. Колишко С. Навіщо Україні сильний та незалежний інститут Омбудсмена / 19 лютого 2018 р. URL: https://www.pravda.com.ua/rus/columns/2018/02/19/7172089/;

5. Вишковська В. І. Інститут омбудсмена у механізмі захисту прав і свобод людини та громадянина України. / Економіка і право, 2012. № 18. С. 91.

6. Косінов С. А. Омбудсмен як інститут контролю за владою / Теорія і практика правознавства. Вип. 1 (7). 2015.

7. Куліш А. М. Світові моделі діяльності омбудсмена / СумДУ. Суми. 2003.

8. Мелех Б. В. Ефективність форм впливу уповноваженого верховної ради України з прав людини на шляху європейської інтеграції / Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2014. № 25.

9. Панцир С. Роль інституції Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у формуванні громадянської та правової свідомості громадян / Лабораторія законодавчих ініціатив, 2004. URL: http://parlament.org.ua/2004/09/01/1524/;

10. Омбудсмен як альтернативний спосіб захисту прав людини: міф чи реальність? / Юридична газета. 12.2018. URL: http://www.p-partners.com/articles/ombudsmen-yak-alternativniy-sposib-zakhistu-prav-lyudini-mif-chi-realnist/

11. Рибалко К. Р. Омбудсмен як засіб забезпечення конституційних прав і свобод людини / Наука та освіта: ключові питання сучасності, 2018. Т. 2. С. 84.

Referenses

1. Konstytutsiia Ukrainy — vydavnytstvo TOV «VVP Notis», 2018 r.

2. Zakon Ukrainy «Pro Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny» vid 23 hrudnia 1997 roku № 776/97-VR. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80

3. Nakaz pro zatverdzhennia Polozhennia pro rehionalni predstavnytstva Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny vid 19.02.2013 № 14/02-13. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v4_02715-13

4. Brand M. Kolyshko S. Navishcho Ukraini sylnyi ta nezalezhnyi instytut Ombudsmena / 19 liutoho 2018 r. URL: https://www.pravda.com.ua/rus/columns/2018/02/19/7172089/;

5. Vyshkovska V. I. Instytut ombudsmena u mekhanizmi zakhystu prav i svobod liudyny ta hromadianyna Ukrainy / Ekonomika i pravo, 2012. № 18. S. 91.

6. Kosinov S. A. Ombudsmen yak instytut kontroliu za vladoiu / Teoriia i praktyka pravoznavstva. Vyp. 1 (7). 2015.

7. Kulish A. M. Svitovi modeli diialnosti ombudsmena. / SumDU. Sumy. 2003.

8. Melekh B. V. Efektyvnist form vplyvu upovnovazhenoho verkhovnoi rady Ukrainy z prav liudyny na shliakhu yevropeiskoi intehratsii / Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. 2014. № 25.

9. Pantsyr S. Rol instytutsii Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny u formuvanni hromadianskoi ta pravovoi svidomosti hromadian / Laboratoriia zakonodavchykh initsiatyv, 2004. URL: http://parlament.org.ua/2004/09/01/1524/;

10. Ombudsmen yak alternatyvnyi sposib zakhystu prav liudyny: mif chy realnist? / Yurydychna hazeta. 12.2018. URL: http://www.p-partners.com/articles/ombudsmen-yak-alternativniy-sposib-zakhistu-prav-lyudini-mif-chi-realnist/

11. Rybalko K. R. Ombudsmen yak zasib zabezpechennia konstytutsiinykh prav i svobod liudyny / Nauka ta osvita: kliuchovi pytannia suchasnosti, 2018. T.2. S. 84.

УДК 34(3/9), 430.1, 343.2

Романюк Богдан Васильович
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри транспортного права та логістики
Національний транспортний університет
Романюк Богдан Васильевич
кандидат юридических наук, доцент,
профессор кафедры транспортного права и логистики
Национальный транспортный университет
Romanjuk Bogdan
PhD in Law, Associate Professor,
Professor of the Department of Transport Law and Logistics
National Transport University

Бантишев Олександр Федорович
кандидат юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник
Науково-організаційний центр
Національної академії Служби Безпеки України
Бантышев Александр Фёдорович
кандидат юридических наук, профессор, ведущий научный сотрудник
Научно-организационный центр
Национальной академии Службы Безопасности Украины
Bantyshev Oleksandr
PhD in Law, Professor, the Leading Researcher
Scientific and Organizational Center of the
National Academy of Security Service of Ukraine

Довженко Євгенія Володимирівна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри транспортного права та логістики
Національний транспортний університет
Довженко Евгения Владимировна
кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры транспортного права и логистики
Национальный транспортный университет
Dovzhenko Yevheniia
PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Transport Law and Logistics
National Transport University

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-7-5341

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ СПЕЦІАЛЬНОГО ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ

ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ИНСТИТУТА СПЕЦИАЛЬНОГО ОСВОБОЖДЕНИЯ ОТ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ НА ТЕРРИТОРИИ УКРАИНЫ

HISTORY OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE INSTITUTE OF THE SPECIAL EXEMPTION FROM CRIMINAL LIABILITY OF IN THE TERRITORY OF UKRAINE

Анотація. *Стаття містить комплексне дослідження історії розвитку та становлення інституту звільнення від кримінальної відповідальності як найважливішої передумови формування сучасного стану цього інституту кримінального права в Україні. У процесі виконання дослідження було застосовано методи документального аналізу та синтезу, історичний, порівняння, об'єктивної істини, пізнавально-аналітичний та ін. В результаті наукового пошуку виявлено основні історичні тенденції розвитку інституту звільнення від кримінальної відповідальності, обґрунтовано їх вплив на сучасне кримінальне законодавство в цій сфері. Авторами проаналізовано історіографію законодавчого закріплення звільнення від кримінальної відповідальності з часів Київської Русі до чинного на даний час Кримінального кодексу України. Встановлено, що вперше норми, що мають спрямування на пом'якшення кримінальної відповідальності, з'явились у Руській Правді. З того часу відповідні положення зустрічаються в усіх кодифікованих актах кримінального законодавства, повсякчас розвиваючись у бік розширення меж та підстав звільнення від кримінальної відповідальності. Така загальна тенденція мала об'єктивний характер та знайшла своє відображення навіть серед звичаїв українського козацтва за часів Запорізької Січі. Сучасний стан інституту звільнення від кримінальної відповідальності став фактично квінтесенцією історичних напрацювань у цій сфері. Його ґенеза продовжується до тепер і, на думку авторів, триватиме у майбутньому зі збереженням загальної тенденції розвитку кримінального законодавства у напрямку подальшого втілення державного гуманізму, що проявлятиметься у пом'якшенні та звільненні від кримінальної відповідальності за умов і обставин, перелік котрих буде удосконалюватись, розширюватись та доповнюватись.*

Ключові слова: *кримінальна відповідальність, звільнення від кримінальної відповідальності, пом'якшення покарання, історіографія кримінальної відповідальності, генезис кримінального законодавства.*

Аннотация. *Статья содержит комплексное исследование истории развития и становления института освобождения от уголовной ответственности как важнейшей предпосылки формирования современного состояния этого института уголовного права в Украине. В процессе выполнения исследования были применены методы документального анализа и синтеза, исторический, сравнения, объективной истины, познавательно-аналитический и др. В результате научного поиска выявлены основные исторические тенденции развития института освобождения от уголовной ответственности, обосновано их влияние на современное уголовное законодательство в этой сфере. Авторами проанализирована историография правового регулирования освобождения от уголовной ответственности со времен Киевской Руси до принятия действующего в настоящее время Уголовного кодекса Украины. Установлено, что впервые нормы, направленные на смягчение уголовной ответственности, появились в Русской Правде. С тех пор соответствующие положения встречаются во всех кодифицированных актах уголовного законодательства, постоянно развиваясь в сторону расширения границ и оснований освобождения от уголовной ответственности. Эта общая тенденция имеет объективный характер и нашла свое отражение в том числе в обычаях украинского казачества времён Запорожской Сечи. Современное состояние института освобождения от уголовной ответственности стало фактически квинтэссенцией историческии законодательных наработок в этой сфере. Его генезис продолжается до сих пор и, по мнению авторов, будет продолжаться в дальнейшем с сохранением общей тенденции развития уголовного законодательства в направлении воплощения государственного гуманизма, проявляющегося в смягчении уголовной ответственности и освобождении от неё при налички определённых условий и обстоятельств, перечень которых будет совершенствоваться, расширяться и дополняться.*

Ключевые слова: *уголовная ответственность, освобождение от уголовной ответственности, смягчения наказания, историография уголовной ответственности, генезис уголовного законодательства.*

Summary. *The article contains a comprehensive study of the history of development and the establishment of the Institute of the special exemption from criminal liability as the most important prerequisite for the formation of the present state of this institution of criminal law in Ukraine. Documentary analysis and synthesis, historical, comparison, objective truth, cognitive-analytical, and other methods were used in the course of the study. As a result of the scientific search, the main historical tendencies of the development of the institution of criminal liability exemption have been revealed, their influence on the modern criminal legislation in this field has been substantiated. The authors analyzed the historiography of the legislative consolidation*

of the exemption from criminal liability from the time of Kievan Rus to the current Criminal Code of Ukraine. It is established that, for the first time, norms aimed at mitigating criminal responsibility appeared in Russian Pravda. Since then, the relevant provisions have been found in all codified acts of the criminal law, constantly evolving towards the extension of the borders and grounds for exemption from criminal liability. Such a general tendency was objective and reflected even among the customs of the Ukrainian Cossacks during the time of Zaporizhzhya Sich. The current state of the institution of criminal liability exemption has become, in fact, the quintessence of historical developments in this field. Its genesis continues to this day and, according to the authors, will continue in the future with the preservation of the general tendency of the development of criminal legislation in the direction of the further embodiment of state humanism, which will be manifested in the mitigation and release from criminal responsibility under conditions and circumstances, which list will be expanded to the and complemented in future.

Key words: *criminal liability, exemption from criminal liability, mitigation of punishment, historiography of criminal liability, genesis of criminal law.*

Постановка проблеми. Інститут спеціального звільнення від кримінальної відповідальності має давню історію. Він пройшов етапи виникнення та становлення, а його розвиток триває донині і являє собою результат єдності розуміння безперспективності боротьби зі злочинністю виключно шляхом притягнення до кримінальної відповідальності усіх, хто вчинив кримінальне правопорушення шляхом призначення кримінальних покарань. В залежності від змін суспільно-економічних формацій та етапів їх розвитку, мали місце різні видозміни цього важливого інституту кримінального права на теренах України, які безперечно вплинули на сучасний стан інституту звільнення від кримінальної відповідальності та матимуть цей вплив і в подальшому. У зв'язку з наведеним, історіографічне дослідження інституту спеціального звільнення від кримінального покарання набуває важливого значення для розуміння передумов формування його сучасного вигляду та є актуальним для розуміння тенденцій подальшого розвитку кримінального законодавства в цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему заохочувальних норм у кримінальному праві України в різні роки досліджували Ю. В. Александров, П. П. Андрушко, М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. В. Голіна, І. М. Даньшин, О. О. Дудоров, М. Й. Коржанський, О. М. Костенко, В. М. Кауц, М. І. Мельник, А. А. Музика, В. О. Навроцький, В. В. Сташіс, В. Я. Тацій, П. Л. Фріс, П. В. Храпінський, В. І. Шакун, С. Д. Шапченко, С. С. Яценко та інші. Історії розвитку інституту звільнення від кримінальної відповідальності присвячували свої праці І. Бойко, І. Я. Терлюк, П. В. Хряпінський, Є. Шаломєєв та деякі інші дослідники. Проте, незважаючи на наявність певних наукових розробок, окремі питання історичного генезису правового регулювання звільнення від кримінальної відповідальності на теренах України залишаються малодослідженими та потребують подальшого наукового розроблення.

Формулювання цілей статті. Основна мета дослідження полягає у виявленні історичних тенденцій розвитку інституту звільнення від кримінальної відповідальності, що сформували сучасний стан та впливатимуть на його подальший розвиток в Україні.

Виклад основного матеріалу. Вважається, що зародження заохочувальних кримінально-правових норм відбулося ще в Руській Правді, де у ст. 12 зазначалося, що особа, яка без дозволу поїде на чужому коні, зобов'язана сплатити 3 гривні [1, том 1, с. 47], а у ст. 13 йдеться про те, що в разі використання чужого коня, зброї, одягу необхідно повернути зазначені об'єкти власнику і сплатити 3 гривні за «образу» [1, том 1, с. 66]. Пізніше, у період перебування більшої частини українських земель у складі Великого князівства Литовського (ВКЛ), на їх територію розповсюджувалися три редакції Литовських Статутів, які були укладені в XVI ст. і являють собою результат систематизації права українського середньовіччя. Перша редакція так званого «Старого» статуту 1529 року, як вважається, є першим у Європі систематизованим зводом законів різних галузей права, у тому числі кримінального. За цими Статутами обставинами, що звільняють від кримінальної відповідальності виступали необхідна оборона і крайня необхідність. При цьому право на необхідну оборону визнавалося за будь-якою особою, яка зазнала нападу, а для звільнення від покарання досить було довести, що потерпілий першим почав агресивні дії. Не пердбачалось покарання за дії посадових осіб, які вбили злочинця при здійсненні ним опору, а також за дії, вчинені за умов крайньої необхідності. Наприклад, здача ворогу замку чи капітуляція гарнізону вважалися тяжким злочином, але ті самі дії, якщо їх здійснено у зв'язку з голодом, розглядалася як такі, що вчинені у зв'язку з крайньою необхідністю, і не тягли за собою покарання [2, с. 13].

Історичним аналогом сучасного спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності

за державну зраду, як зазначає А. А. Вознюк, була відповідна норма у Соборному уложенні 1649 року [3, с. 13], ст. 11 якого передбачала помилування государем зрадника, який повернувся з-за кордону до Московської держави [1, том 3, с. 89]. Хряпінський П. В. вважає, що згадки про можливість саме спеціального звільнення від кримінального покарання або його суттєвого пом'якшення у разі вчинення певної посткримінальної поведінки були також в Артикулах військових 1715 року [4]. Дійсно, в Артикулах передбачалася страта за втечу солдатів, але в артикулі 96 було записано, що «...ежели кто после своего побегу, раскаясь на дороге, сам возвратится, и добровольно у своего офицера явится, оный по правде живота лишен не имеет быть, однако ж ради его имевшего злаго замыслу по состоянию времени и по разсмотрению, шпицрутенами или иным каким наказанием наказать подобает» [1, том 4, с. 344]. У розділі XII Артикулів військових «О содомском грехе, о насилии и блуде» передбачалися найсуворіші покарання винним у вигляді страти чи довічного заслання на галери. Разом з тим, у тлумаченні до артикулу 170 встановлювалось, що «...ежели невинной супруг за прелюбодеющую супругу просить будет, и с нею помиритца, или прелюбодеющая сторона может доказать, что в супружестве не может телесную охоту утолить, то мочно наказание умалить» [1, том 4, с. 360].

Є. Шаломєєв, досліджуючи розвиток інституту звільнення від покарання у кримінальному праві, що діяло на наших теренах у другій половині XVII–XVIII століттях, відмічає, що досить поширеним явищем в цей час було примирення винного з потерпілим та його родичами і суди Гетьманщини широко застосовували процедури примирення. Він наводить приклад як у 1693 році Стародубський суд засвідчив примирення між убивцею та родичами загиблого. У рішенні зазначалось, що вони «...того смертного вбивцю Гришка за смертне вбивство пробачили і замирилися». Аналогічне рішення зафіксоване Бориспільським судом у 1656 р.: «Між вбивцею Юським Рижком та батьком загиблого поєднання відбулося» [5].

У другій половині XVIII ст., коли було скасовано автономію України, діяла велика кількість різноманітних правових актів, які нерідко дублювали чи суперечили один одному, що ускладнювало юридичну практику й викликало потребу в систематизації українського права. З метою вирішення цього завдання було розроблено і в 1744 р. подано до Сенату проект закону, який мав назву «Права, по которым судится малороссийский народ», який у 1756 р. був повернутий гетьману Разумовському «для доопрацювання» і з тих пір він не розглядався, але деякі з запропонованих у ньому норм застосовувалися [6]. У розділі третьому «Прав», як зазначає А. А. Вознюк [3, с. 79], містилася норма, згідно з якою дозволялося звільнити від кримінальної відповідальності учасника злочинного угруповання, якщо він сприятиме викриттю цього об'єднання: «Если кто сам в числе бунтовщиков или изменщиков был и раскаялся, о злом умышлении в надлежащем месте верно донесет, такового раскаяние прощения достойно» [7]. Таким чином, у цій пам'ятці вперше з'являються заохочувальні кримінально-правові норми, що стосуються звільнення від кримінальної відповідальності співучасників. І. М. Грозовський відмітив також, що у проекті кодексу «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р., передбачалася також можливість примирення між злочинцем та потерпілим за сприяння обраних сторонами «мирителей» або ж шляхом безпосереднього досягнення взаємоприйнятної угоди. Аналіз артикулів Прав свідчить про те, що примирення було підставою не лише для звільнення від кримінального покарання, але й обставиною, що пом'якшувала таке покарання. За звичаєвим правом запорізьких козаків нерідко розгляд справи розпочинався з умовляння злочинців відмовитися від «лихих справ», покаятися у вчинених злочинах та принести присягу в Церкві. Так, у 1745 р. загін гайдамаків на чолі з ватажком Охтирою промишляв в степу викраденням худоби в татарських чабанів. З коша були надіслані «нарочні» з пропозицією припинити крадіжки й покаятися в Січовій церкві. Гайдамаки прибули до Запорізької Січі і присягнули в церкві надалі ніякого свавілля не чинити, після чого були прощені товариством [8].

У 1845 році в Російській імперії було прийняте «Уложение о наказаниях уголовных и исправительных», яке було введене в дію з 1846 року. Укладення було першим в історії Росії кодифікованим актом. Цей акт визнано першим кримінальним кодексом в історії Росії, де, зокрема, «...вперше ... з'являється поділ кримінального закону на норми Загальної і Особливої частин» [4]. У загальній частині Укладення містилися загальні положення звільнення від кримінальної відповідальності (ст. 98), а у ст. 140 було встановлено перелік обставин, які вважалися «... в большей или меньшей мере уменьшающими вину, а с тем вместе и строгость следующего за оную наказания...» [1, том 6, с. 174]. І хоча заохочувальні норми Укладення не передбачали повного звільненні від покарання, законодавець тих часів усе таки намагався стимулювати винних до вчинення постзлочинної поведінки щодо пом'якшення результатів певних злочинних діянь, і у подальшому до цього

законодавчого збірника було внесено великі зміни, які намітили тенденцію до закріплення звільнення і подальшого пом'якшення покарання. Так, у ст. 555 Укладеня 1845 року, в редакції 1885 року, закріплювалося значне зменшення покарання, якщо особа являлася з повинною, і, тим самим, запобігала «всякое дальнейшее вредное последствие». У ст. 559 Укладення встановлювалася кримінальна відповідальність за фальшивомонетництво, при чому «...те из соучастников, которые откроют правительству о своих соумышленниках и сами дадут средство их обнаружить и пресечь преступные действия, освобождаются от всякого наказания, а имена их сохраняются в тайне» [9] і т.д.

2 березня (ст. стилю) 1903 року імператором Миколою II було підписане нове Уголовне укладення, яке стало передовим актом загальноєвропейського масштабу, що відображало у цілому розвиток буржуазних відносин і відповідних соціально-політичних цінностей у Російській імперії [10] та, як зазначає Хряпінський П. В., розширило перелік спеціальних випадків звільнення від кримінальної відповідальності та урізноманітнило засоби заохочення (стимулювання) з боку держави до певної позитивної посткримінальної поведінки. Уперше в Укладенні знаходить своє закріплення остаточне звільнення від кримінального покарання в разі позитивної посткримінальної поведінки особи [4]. Наприклад, Укладення передбачувало кримінальну відповідальність за організацію «противозаконного сообщества» і участь у ньому (стст.124–126), але у ч. 2 ст. 127 встановлювалося, що «...участнику противозаконного сообщества, ...донесшему о таком сообществе прежде обнаружения существовании оного, наказание смягчается на основаниях, статей 53 установленных, или же он может быть вовсе освобождён от наказания». А у ч. 3 ст. 367 передбачалося повне звільнення від покарання учасника страйку на заводі, фабриці, майстернях тощо, якщо він на вимогу влади або власника підприємства приступить до роботи [1, том 9, с. 307, 848].

У цей же період — друга половина XVIII — перша половина XIX ст., значна частина західноукраїнських земель перебувала у складі Австрії, а відтак — Австро-Угорщини, відповідно до Кримінального кодексу якої від 1852 року також встановлювались обставини, що пом'якшували вину. Вони поділялись на дві групи: перша — стосувалася самого злочину (замах; незакінчений замах; добровільна відмова від заподіяння більшої шкоди), друга — особи злочинця (недосягнення злочинцем 20-річного віку; слабке мислення; до вчинення злочину характеризувався позитивно; діяв на підставі скрутного матеріального становища; явка з повинною; добровільно вказав на інших учасників та сприяв їх виявленню — намагався відшкодувати збитки; діяв за намовою інших, зі страху чи слухняності) [11].

Після розпаду в 1917–1918 роках Російської та Австро-Угорської імперій на обох частинах українських земель утворилися відповідно Українська народна республіка та Західно-Українська народна республіка. На цих територіях продовжувало діяти старе законодавство з деякими змінами, що зумовлювались тодішніми суспільно-політичними обставинами. Зокрема, в Українській народній республіці базовими були норми зазначеного Укладення 1903 року. Були й намагання створити в Україні єдиний загальнодержавний кримінальний кодекс — Статут Карний, проект якого було підготовлено в період правління Директорії, але його так і не було прийнято.

У Галичині, після приєднання її до Польщі, аж до введення там польського кримінального кодексу 1932 року, діяв вище зазначений Кримінальний кодекс 1852 року.

У перші роки радянської влади і після II світової війни приймалися законодавчі акти, які, в основному, стосувалися звільнення від кримінальної відповідальності учасників боротьби проти радянської влади та тих осіб, котрі співпрацювали з німецько-фашистським окупантами. Зокрема, у постанові Ради Народних Комісарів УСРР від 1 січня 1921 року «Про боротьбу з бандитизмом» сказано: «К воздействию на укрывающихся бандитов привлекать местное население, объявляя прощение вины всем рядовым участникам банды при условии их добровольной явки, сдачи ими оружия и выдачи главарей» [12]. Отже, йдеться про спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності учасників банд.

В Указі Президії Верховної Ради СРСР від 17 вересня 1955 року «Про амністію радянських громадян, що співпрацювали з окупантами в період Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.» йдеться про спеціальне звільнення від кримінальної відповідальності певних категорій громадян. Так, ст. 7 зобов'язувала: «Звільнити від відповідальності радянських громадян, що перебувають за кордоном, які в період Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. здалися в полон ворогові або служили в німецькій армії, поліції і спеціальних німецьких формуваннях... а також які займали під час війни керівні посади в створених окупантами органах поліції, жандармерії і пропаганди, в тому числі й втягнутих в антирадянські організації у післявоєнний період, якщо вони спокутували свою провину наступною патріотичною діяльністю на користь Батьківщини або з'явилися з повинною. ... Встановити, що в цих

випадках покарання, визначене судом, не повинно перевищувати п'яти років заслання» [13].

28 грудня 1960 Верховною Радою УРСР був прийнятий новий Кримінальний кодекс радянської України. У цьому законі до обставин, що пом'якшують покарання віднесено щире каяття, явку з повинною, а також активне сприяння розкриттю злочину (п. 8 ст. 40). В окремих нормах ст.ст. 48, 50, 51, ч. 2 ст. 56, ч. 3 ст. 170 цього кодексу передбачалися спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності. Пізніше почали з'являтися й інші доповнення до кримінального законодавства із заохочувальними нормами. Зокрема було прийнято ч. 2 ст. 222, яка визначала звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з добровільною здачею зброї, бойових запасів і вибухових речовин, ст. 229-10, яка передбачала звільнення від відповідальності у зв'язку з добровільною здачею наркотичних засобів, психотропних речовин, ч. 5 ст. 187-6 про звільнення від відповідальності учасників незаконних збройних формувань та ін.

У чинному нині КК України 2001 року, не тільки передбачені спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності, які існували раніше, але він доповнений новими нормами.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Наведене дослідження дає нам право на висновок про те, що субінститут спеціального звільнення від кримінальної відповідальності, зародки якого виявлені ще за часів Руської Правди, історично довів свою актуальність, що зберігається й на сьогодні, та активно розвивався від встановлення випадків пом'якшення кримінальної відповідальності до визначення умов спеціального звільнення від покарання. Такий перелік дістав свого розвитку шляхом конкретизації підстав звільнення від кримінальної відповідальності та розширення сфери застосування відповідних норм. У правовій науці кримінальне покарання за вчинені злочинні діяння ніколи не розглядалося як єдиний можливий механізм протидії злочинності. Навпаки, звільнення за певних умов і за вчинення певних кримінальних правопорушень від кримінальної відповідальності окремих суб'єктів слугувало та слугує одним із засобів підвищення ефективності кримінально-правової боротьби зі злочинністю. Звільнення від кримінальної відповідальності певної категорії злочинців є проявом загальної тенденції розвитку кримінального законодавства у напрямку пом'якшення відповідальності за злочини, учиненні вперше, законодавчим втіленням державного гуманізму, яке може бути предметом подальших наукових досліджень. Сучасне кримінальне законодавство з питань спеціального звільнення від кримінальної відповідальності в цілому враховує історичні напрацювання, за виключенням тих, що були породжені мотивами політичних переслідувань, та продовжує удосконалюватись у бік розширення сфери й підстав застосування.

Література

1. Российское законодательство X–XX веков: в 9 томах / [под общей ред. О. И. Чистякова]. М.: Юрид. лит., 1984. 1994.

2. Терлюк І. Я. Огляд історії кримінального права України: навч. посібник І. Я. Терлюк. Львів: Ліга-Прес, 2007. С. 13.

3. Вознюк А. А. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності учасників організованих злочинних об'єднань: монографія / А. А. Вознюк. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 79.

4. Хряпінський П. В. Генеза спеціального звільнення від кримінальної відповідальності / П. В. Хряпінський. URL: http://www.stattionline.org.ua/pravo/76/12377-%D2%91eneza-specialnogo-zvilnennya-vid-kriminalno%D1%97-vidpovidalnosti.html

5. Шаломєєв Є. Формування інституту звільнення від покарання у кримінальному праві України другої половини XVII–XVIII століть / Є. Шаломєєв // Право України. 2002. № 11. С. 136.

6. Історія держави і права України: підруч. для юрид. вищих навч. закладів і фак.: у 2 частинах / [А. Й. Рогожин, М. М. Страхов, В. Г. Гончаренко та ін.]. К.: Ін Юре. 1996. Ч. 1. С. 233–234.

7. Права, по которымъ судится малороссійскій народ, Высочайшимъ всепресветлейшія, державнейшія Великія Государыни Императрицы Елисаветъ Петровны, Самодержицы Всероссійскія, Ея императорскаго священнейшаго Величества повеленіемъ, изъ трехъ книгъ, а именно: Статута Литовскаго, Зерцаля Саксонскаго и приложенныхъ при томъ двухъ правъ, такожде изъ книги Порядка, по переводе изъ полскаго и латинскаго языковъ на россійскій діалектъ въ едину книгу сведенныя, въ граде Глухове, лета отъ Рождества Христова 1743 года, изданныя подъ редакціею и съ приложеніемъ изследованія о семъ Своде и о законахъ действовавшихъ въ Малороссіи профессора А. Ѳ. Кистяковскаго. Киев: Университетская типография (И. И. Завадзкого), 1879. 1065 с.

8. Грозовський І. М. Право нової січі (1734–1775 рр.): навч. посібник / І. М. Грозовський. Харків: Вид-во Націон. ун-ту внутр. справ, 2000. С. 98

9. Коломеец В. К. Явка с повинной по российскому законодательству (1845–1995 гг.) / В. К. Коломеец. Екатеринбург: Урал. гос. ун-т, 1996. С. 10.

10. Уголовное право России: учеб.-практическое пособ. / [Р. А. Адельханян, Д. И. Аминов, Ю. Н. Ансимов и др.]; под общ. ред. А. И. Бастрыкина; под науч. ред. А. В. Наумова. 3-е изд., перераб. и доп. М.: Волтерс Клувер, 2007. С. 22.

11. Бойко І. Покарання на українських землях за кримінальним законодавством Австрії та Австро-Угорщини (1772–1918 рр.) / І. Бойко // Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2014. Вип. 59. С. 77.

12. Про боротьбу з бандитизмом: пост. Робітничо — селянського уряду України від 1–29.02.921 р. // Збір Законів і Розпоряджень Робітничо-селянського уряду Україні. Ч. 1. С. 17.

13. Про амністію радянських громадян, які співробітничали з окупантами в період Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.: Указ Президії Верховної Ради СРСР від 17.09.1955 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001400-55

References

1. Rossyiskoe zakonodatelstvo X–XX vekov: v 9 tomakh / [pod obshchei red. O. Y. Chystiakova]. M.: Yuryd. lyt., 1984. 1994.

2. Terliuk I. Ya. Ohliad istorii kryminalnoho prava Ukrainy: navch. posibnyk I. Ya. Terliuk. Lviv: Liha-Pres, 2007. S. 13.

3. Vozniuk A. A. Spetsialni vydy zvilnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti uchasnykiv orhanizovanykh zlochynnykh ob'iednan: monohrafiia / A. A. Vozniuk. K.: Nats. akad. vnutr. sprav, 2015. S. 79.

4. Khriapinskyi P. V. Heneza spetsialnoho zvilnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti / P. V. Khriapinskyi. URL: http://www.stattionline.org.ua/pravo/76/12377-%D2%91eneza-specialnogo-zvilnennya-vid-kriminalno%D1%97-vidpovidalnosti.html

5. Shalomieiev Ye. Formuvannia instytutu zvilnennia vid pokarannia u kryminalnomu pravi Ukrainy druhoi polovyny XVII–XVIII stolit / Ye. Shalomieiev // Pravo Ukrainy. 2002. № 11. S. 136.

6. Istoriia derzhavy i prava Ukrainy: pidruch. dlia yuryd. vyshchykh navch. zakladiv i fak.: u 2 chastynakh / [A. Y. Rohozhyn, M. M. Strakhov, V. H. Honcharenko ta in.]. K.: In Yure. 1996. Ch. 1. S. 233–234.

7. Prava, po kotorыmъ sudytsia malorossiiskii narod, Vыsochaishymъ vsepresvetleishiia, derzhavneishiia Velykiia Hosudarыny Ymperatrytsы Elysavetъ Petrovnы, Samoderzhytsы Vserossiiskiia, Eia ymperatorskaho sviashchenneishaho Velychestva poveleniemъ, yzъ trekhъ knyhъ, a ymenno: Statuta Lytovskaho, Zertsalia Saksonskaho y prylozhennыkhъ pry tomъ dvukhъ pravъ, takozhde yzъ knyhy Poriadka, po perevode yzъ polskaho y latynskaho yazыkovъ na rossiiskii dialekt vъ edynu knyhu svedennыia, vъ hrade Hlukhove, leta otъ Rozhdestva Khrystova 1743 hoda, yzdannыia podъ redaktsieiu y sъ prylozheniemъ yzsledovaniia o semъ Svode y o zakonakhъ deistvovavshykhъ vъ Malorossiy professora A. Ѳ. Kystiakovskaho. Kyev: Unyversytetskaia typohrafyia (Y. Y. Zavadzkoho), 1879. 1065 s.

8. Hrozovskyi I. M. Pravo novoi sichi (1734–1775 rr.): navch. posibnyk / I. M. Hrozovskyi. Kharkiv: Vyd-vo Natsion. un-tu vnutr. sprav, 2000. S. 98.

9. Kolomeets V. K. Yavka s povynnoi po rossyiskomu zakonodatelstvu (1845–1995 hh.) /V. K. Kolomeets. Ekaterynburh: Ural. hos. un-t, 1996. S. 10.

10. Uholovnoe pravo Rossyy: ucheb.-praktycheskoe posob. / [R. A. Adelkhanian, D. Y. Amynov, Yu. N. Ansymov y dr.]; pod obshch. red. A. Y. Bastrыkyna; pod nauch. red. A. V. Naumova. 3-e yzd., pererab. y dop. M.: Volters Kluver, 2007. S. 22.

11. Boiko I. Pokarannia na ukrainskykh zemliakh za kryminalnym zakonodavstvom Avstrii ta Vstro-Uhorshchyny (1772–1918 rr.) / I. Boiko // Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia yurydychna. 2014. Vyp. 59. S. 77.

12. Pro borotbu z bandytyzmom: post. Robitnycho — selianskoho uriadu Ukrainy vid 1–29.02.921 r. // Zbir Zakoniv i Rozporiadzhen Robitnycho-selianskoho uriadu Ukraini. Ch. 1. S.17.

13. Pro amnistiiu radianskykh hromadian, yaki spivrobitnychaly z okupantamy v period Velykoi Vitchyznianoi viiny 1941–1945 rr.: Ukaz Prezydii Verkhovnoi Rady SRSR vid 17.09.1955 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001400-55

УДК 34.023+347.98

Соіч Олег Валерійович
аспірант
НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування
Національної академії правових наук України
Соич Олег Валериевич
аспирант
НИИ государственного строительства и местного самоуправления
Национальной академии правовых наук Украины
Soich Oleg
Post-Graduate Student of the
Scientific Research Institute of State Building and Local Government of
National Academy of Legal Sciences of Ukraine

DOI: 10.25313/2520-2308-2019-7-5299

ПОНЯТТЯ СУБ'ЄКТА ПРАВА

ПОНЯТИЕ СУБЪЕКТА ПРАВА

CONCEPTS OF THE SUBJECT OF LAW

Анотація. *Суб'єкт права є однією з основних категорій правової науки. Попри це проблематика тлумачення його сутності залишається дискусійною до сьогодні. Визначення місця суб'єкта права в системі права має не лише теоретичне, але й велике практичне значення, оскільки визначає спрямованість правового регулювання суспільних відносин та характер взаємодії між собою суб'єктів правовідносин. Посилення уваги до цього питання в наш час пов'язується з активізацією досліджень суб'єктів права в межах галузевих відносин. Наскільки їх специфіка виявляє нові ознаки суб'єкта права, настільки ж зазнають оновлення уявлення про поняття суб'єктів права.*

Мета статті полягає у вивченні поняття та основних ознак суб'єкта права.

Встановлено, що дослідження сутності суб'єкта права у вітчизняній та іноземній літературі здійснюється у межах декількох підходів. Ціннісний підхід сформувався під впливом феноменології, що виявилось у визнанні за суб'єктом духовної сутності, власної правосвідомості. Поняття такого суб'єкта найбільшою мірою відповідає юридичному вченню про дієздатність. Він має природну здатність до діяльності, що носить ціннісно-орієнтований характер. Згідно з традиційним підходом суб'єкт права є особою, яка наділена правосуб'єктністю, може ставати учасником правовідносин та здійснювати в цих межах певні права обов'язки.

Передумовою правового статусу особи є набуття правосуб'єктності: правоздатності та дієздатності, які свідчать про правову зрілість суб'єкта. Вступаючи в правовідносини, суб'єкт права стає суб'єктом правовідносин, отримуючи можливість реалізовувати свої потенційні права та можливості в конкретній галузі права, а також нести відповідальність за свої вчинки.

Ключові слова: *суб'єкт права, суб'єкт правовідносин, правосуб'єктність, правоздатність, дієздатність.*

Аннотация. *Субъект права является одной из основных категорий правовой науки. Несмотря на это проблематика толкования его сущности остается дискуссионной до сих пор. Определение места субъекта права в системе права имеет не только теоретическое, но и большое практическое значение, поскольку тем самым обуславливает направленность правового регулирования общественных отношений и характер взаимодействия субъектов правоотношений между собой. Усиление внимания к этому вопросу в настоящее время связано с активизацией исследований субъектов права в рамках отраслевых отношений. И насколько их специфика выявляет новые признаки субъекта права, настолько же происходит обновление представлений о его содержании.*

Цель статьи заключается в изучении понятия и основных признаков субъекта права.

Установлено, что исследование сущности субъекта права в отечественной и иностранной литературе осуществляется в пределах нескольких подходов. Ценностный подход сформировался под влиянием феноменологии, и выразился в признании за субъектом духовной сущности, собственного правосознания. Понятие такого субъекта в наибольшей степени соответствует юридическому учению о дееспособности. Он имеет естественную способность к деятельности, имеет ценностно-ориентированный характер. Согласно традиционному подходу субъект права является лицом, наделенным правосубъектностью, может становиться участником правоотношений и осуществлять в этих пределах определенные права и обязанности.

Предпосылкой правового статуса субъекта является приобретение правосубъектности: правоспособности и дееспособности, которые свидетельствуют о его правовой зрелости. Вступая в правоотношения, субъект права становится субъектом правоотношений, получая возможность реализовывать свои потенциальные права и возможности в конкретной области права, а также нести ответственность за свои поступки.

Ключевые слова: *субъект права, субъект правоотношений, правосубъектность, правоспособность, дееспособность.*

Summary. *The subject of law is one of the main categories of legal science. Nevertheless, the issue of interpreting its essence remains debatable to this day. Determining the place of the subjects of law in the system of law has not only theoretical, but also great practical value, because it determines the orientation of the legal regulation of social relations and the nature of interaction between the subjects of legal relations. Increasing attention to this issue is nowadays associated with the intensification of research of activities of subjects of law in various fields of law. As much as their specificity reveals new features of the subject, as well updates the views on the essence of the subjects of law.*

The purpose of the article is to study the concept and basic features of the subject of law.

Found that studies of the nature of the subjects of law in the domestic and foreign literature carried out within a few approaches. Valuable approach shaped by phenomenology, which resulted in the recognition by the spiritual essence of the subject, his own legal awareness. The concept of such subjects is most relevant with doctrine of legal capacity. He has a natural ability for activity, which has the value-oriented nature. According to the traditional approach, the subject of law is a person, which is endowed with legal personality, may become a party to the legal relationship and perform within that limits certain rights and duties.

The prerequisite for the legal status of a subject of law is acquiring the features of legal personality, which indicate the legal maturity of the subject. With entering into legal relations, it becomes the subject of legal relations, and getting the opportunity to realize its potential rights and opportunities in a specific area of law, as well as to be responsible for their actions.

Key words: *subject of law, subject of legal relationships, legal personality, capacity, competence.*

Актуальність дослідження. Суб'єкт права є однією з основних категорій правової науки. Попри це проблематика тлумачення його сутності залишається дискусійною до сьогодні. Визначення місця суб'єкта права в системі права має не лише теоретичне, але й велике практичне значення, оскільки, загалом, визначає спрямованість правового регулювання суспільних відносин та характер взаємодії між собою суб'єктів приватно-та публічно-правових відносин, зокрема, особи та держави. Посилення уваги до цього питання в наш час пов'язується з активізацією досліджень суб'єктів права в межах галузевих відносин, і наскільки їх специфіка виявляє нові ознаки суб'єкта права, настільки зазнають оновлення уявлення про тлумачення його змісту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема теоретичного осмислення категорії суб'єкта права є однією з центральних в сучасній українській юридичній науці, досить активно розвивалась в радянському та дореволюційному російському правознавстві. Класичними працями в цій сфері можна вважати дослідження М. Алексєєва [1], І. Ільїна [6], Б. Чичеріна [17], С. Алексєєва [2]. Особливий внесок в розробку сучасних теоретичних положень зробили Л. Горбенко [4], П. Рабинович [10], О. Скакун [12], М. Хаустова [16] та ін.

Мета статті полягає у вивченні поняття та основних характеристик суб'єкта права. Досягнення цієї мети передбачає виконання наступних завдань: а) дослідити основні теоретичні підходи до розуміння суб'єкта права; б) проаналізувати співвідносність між термінами «суб'єкт права» та «суб'єкт правовідносин»; в) дослідити структуру правосуб'єктності як визначальної характеристики суб'єкта права.

Виклад основного матеріалу. Історія теоретичного осмислення сутності суб'єкта права є досить давньою. Перші серйозні дослідження в цій сфері були зроблені ще в середині XIX ст. і з того часу юридична наука збагатилась численними підходами в розумінні даного поняття. Розглянемо найбільш поширені з них.

Ціннісний підхід в дослідженнях сутності суб'єкта права використовувався багатьма російськими і західними правознавцями. Зокрема, в працях Й. Біндера [18], Л. Дюгі [19], Е. Гельдера [20] та ряду інших авторів підкреслюється момент визнання правопорядком цінності особистості і її правового захисту. Особлива роль в обґрунтуванні такого підходу належить видатному російському філософу права М. М. Алексєєву. Узагальнивши обширний сучасний матеріал з філософії і теорії права, М. Алексєєв будує систему, в основі якої лежать три найважливіші теми російської філософії: суб'єкт права, цінність в праві та ідеал правовідносин. Вчений доводить, що суб'єкт права повинен мати духовну природу, яка забезпечує духовний характер правових приписів [1].

Традиційна юридична наука, вважає М. Алексєєв, акцентує увагу на об'єктивному праві, яке виступає реалізованим і закріпленим юридичним смислом. «Юридичному суб'єкту тільки й залишається, що пасивно відтворювати смисл позитивного права шляхом тлумачення юридичних норм» [1, с. 84]. Натомість Алексєєв вважає, що бути наділеним правом, «носити право» означає не тільки бути діячем, але й бути визнаною і охоронюваною цінністю, На противагу «персональному» розумінню суб'єкта як діючої в праві особи він висуває суб'єкт як цінність. «Бути суб'єктом права означає бути визнаною правом цінністю». Таке розуміння кардинально відрізняється від традиційного підходу, оскільки, як показує автор, не придатне для розуміння суб'єкта як носія обов'язків. «Бути носієм обов'язків не тільки не означає бути цінністю, але скоріше означає щось протилежне: бути засобом для виконання певної цілі, виконувати певне призначення, служити якійсь цінності» [1, с. 86].

Іншим важливим моментом його теорії є те, що особа сама повинна усвідомлювати власну цінність. Таке усвідомлення, визначення власної правової значимості становить, на думку вченого, глибинну основу ідеї права. «Стикаючись з цінністю, емпіричне існування... здобуває основи свого власного існування, ... стає самоціллю, здобуває морально виправдану здатність самовизначення» [1, с. 101–102].

Дещо інакше ідея усвідомлення суб'єктом права власної цінності виражена в поглядах іншого відомого російського філософа права І. А. Ільїна. Цілком у дусі російської релігійної філософії він дає визначення сутності права, яке «є необхідним атрибутом духу», «чимось дійсно цінним, незамінним, священним, і тоді в основі його лежить щось об'єктивно священне, певна безумовна і вища цінність». Цінність права, його значення визначається в кінцевому підсумку саме цінністю духовних змістів і духовних станів. Таке (достовірне для Ільїна) розуміння права доступне лише суб'єкту, який сам усвідомив і утвердив у собі духовну природу. «Адже право, — підсумовує вчений, — немислиме і неможливе поза суб'єктом права, тобто тієї істоти, для якої воно, чиє воно, через яку воно» [6, с. 307]. Разом з тим, суб'єкт, творячи право «для себе», повинен сам бути достойним права, «творячи таке право, яке відповідало б його власній гідності». Суб'єкта права — це духовний суб'єкт, «жива духовна сила», яка «потребує права і творить право як свою необхідну життєву форму, і тому ця форма повинна оберігати гідність свого творця і виражати його природну повагу до себе» [6, с. 308].

Проблема гідності особи розкривається в творчості Б. М. Чичеріна. У своїй праці «Філософія права» (1900 р.) вчений визначає суб'єкта як істоту, наділену розумом і волею. Основною визначальною рисою людини як розумної істоти є свобода волі. «Саме в результаті цього вона визнається особою і їй присвоюються права» [17, с. 53]. Особу Чичерін характеризує як 1) «постійно перебуваючу сутність», яка здатна признавати своїми дії в минулому і майбутньому, а також визнає це за іншими; 2) одиничну сутність — сконцентрована на собі і відокремлена від інших, як самостійний центр сили і діяльності; 3) істоту духовну, наділену розумом і волею; 4) воля цієї одиничної істоти визнається вільною (свобідною). «В силу цього їй присвоюються права, тобто влада розпоряджатись своїми діями та присвоєними предметами»; 5) особі присвоюється певна гідність, в результаті чого вона вимагає поваги до себе [17, с. 54–55]. Джерело вищої гідності людини, вважає Чичерін, що «вона носить в собі усвідомлення Абсолютного, тобто це джерело лежить саме в метафізичній природі суб'єкта, яка підносить його над всім природним світом і робить її істотою, що має цінність сама по собі і потребує поваги до себе» [17, с. 54–55]. Таким чином, людська особистість становить джерело і підставу всякого права.

Схожих поглядів дотримувався ще один представник російської школи філософії права П. І. Новгородцев. Право на гідне людське існування він уявляє не тільки як моральне право, а й як юридичне. Юридичний характер цього права, на його думку, полягає в тому, що тут мається на увазі «не позитивний зміст людського ідеалу, а тільки заперечення тих умов, що зовсім виключають можливість гідного людського життя», тобто зовнішніх стиснень для духу. Це право не суперечить завданню і сутності права, оскільки здійснюється в ім'я охорони основних правових цінностей — волі і гідності особистості. Суб'єктом же права виступає особистість,

наділена розумом і вільною волею в її зв'язках із суспільством [14, с. 124].

Отже, ціннісний підхід в розумінні сутності суб'єкта права представлений в творчості російських філософів права кінця XIX — початку XX ст. ст. Варто зазначити, що такі погляди сформувались під впливом феноменології — одного з найбільш авторитетних напрямків філософії цього періоду, а також російської релігійної філософії, що проявляється в визнання за суб'єктом духовної сутності. Феноменолого-герменевтична філософія права за формами об'єктивного права прагне розглянути живого суб'єкта, носія дійсної правосвідомості. В образі такого суб'єкта трансцендентальне (універсальне) і емпіричне (одиничне) презентовані в єдності, як єдність сутності та існування. Поняття такого суб'єкта найбільшою мірою відповідає юридичному вченню про дієздатність. Він має природну здатність до діяльності, що носить ціннісно орієнтований характер.

Традиційний підхід до розуміння суб'єкта права як носія правовідносин є досить популярним у вітчизняній, а також радянській та російській юридичній науці. Більшість вчених-правознавців під цим поняттям розуміють учасників правовідносин, які мають суб'єктивні права і юридичні обов'язки. Одним з найбільш відомих прихильників такого підходу є російський вчений В. С. Нерсесянц, який вважає, що «особа, суб'єкт права, в абстрактній формі персоніфікує буття (сутність) права в сфері його існування. Правосуб'єктність — це, так би мовити, людський вимір і вираження процесу здійснення принципу формальної рівності. Суб'єкт (особа, особистість) тільки тому і є правовим суб'єктом (правовою особою, правовою особистістю), що уособлює правове буття, принцип права і виступає його активним реалізатором» [9, с. 44].

На сьогодні в теорії держави і права сформувались два протилежні підходи до розуміння співвідношення понять «суб'єкт права» та «суб'єкт правовідносин». Для першого характерним є ототожнення цих категорій; прихильники другого намагаються їх розрізняти. Так, М. А. Гредескул ще на початку минулого століття зазначав, що суб'єкт права є центральним пунктом у юридичних відносинах. Він розподіляв їх на ті, що є фізичною особою і відповідно «творцем створюваних ним прав та обов'язків», та «штучного» суб'єкта, яким є юридична особа. Отже, його розуміння суб'єкта права збігається з розумінням суб'єкта правовідносин [16, с. 31–32].

До числа прихильників першого підходу слід віднести відомого правознавця радянського періоду С. С. Алексєєва. Характеризуючи поняття суб'єкта права, він виділяє дві головні його характеристики: по-перше — це особа, учасник суспільних відносин (індивіди, організації), яка за своїми особливостями може бути носієм суб'єктивних прав і обов'язків. По-друге — це особа, яка здатна реально брати участь в правовідносинах, набула якостей суб'єкта в силу юридичних норм [2, с. 138–139]. Іншими словами, саме юридичні норми стають підставою до визначення особи-індивіда, організації чи суспільних утворень суб'єктами права. Категорії «суб'єкт права» і «суб'єкт правовідносин» С. Алексєєв вважає тотожними [2, с. 139]. Схожої думки дотримувався С. Ф. Кечекьян, який прийшов до висновку, що поняття «суб'єкт права» і «суб'єкт правовідносин» тотожні [7, с. 83–84].

Загалом, російська дореволюційна та радянська юридична наука зазвичай ототожнювала суб'єкт права з учасником (суб'єктом) правовідносин, які досліджувались у рамках складу правопорушення як його елемент. Цей підхід залишався головним під впливом того, що ні правопорядок царської Росії, ні радянська правова система не передбачали особистість, індивіда як вихідний початок, творця права [16, с. 32].

Іншу позицію висловлює дослідниця Р. Й. Халфіна. «Суб'єкт права» («правосуб'єктність»), на її думку, — поняття більш ширше, певною мірою відмінне від поняття «суб'єкт (учасник) правовідносин» [15, с. 115–116]. «Суб'єкт права» — це особа, яка володіє правосуб'єктністю, тобто особа потенційно (взагалі) здатна бути учасником правовідносин — це реальний учасник даних правових відносин.

Сучасний підхід розуміння суб'єкта права визначає останнього як особу чи організацію, за якими держава визнає здатність бути носіями суб'єктивних прав чи юридичних обов'язків. «Не природа, не суспільство, а тільки держава визначає, хто і за яких умов може бути суб'єктом права, а отже, і учасником правовідносин, які якості він повинен мати. Лише законом може встановлюватися і визначатися та особлива юридична якість, чи властивість, яка дозволяє особі чи організації стати суб'єктом права. Ця якість чи властивість називається правосуб'єктністю» [13, с. 89].

Відомий французький вчений П. Сандевуар у своїй праці «Вступ до права» дає наступне тлумачення суб'єкта права: «це індивід або група індивідів, що здатний бути носієм прав чи обов'язків. Статус суб'єкта права — це риса, яка перетворює індивіда чи групу індивідів в центр прав, інтересів та обов'язків, встановлених в законному порядку, що піднімає цього індивіда чи групу індивідів до рівня активного і відповідального учасника правового життя. Якщо суб'єкт права розглядати з такої позиції, то

про нього варто говорити як про активного суб'єкта права. Якщо ж його розглядати з позиції його обов'язків, то про нього говорять як про пасивний суб'єкт права» [11].

Проблема розмежування понять суб'єкта права та суб'єкта правовідносин в юридичній літературі залишається до кінця не розв'язаною до сьогодні. Досить часто дані категорії використовуються як синоніми. Тим не менше, набагато переконливішою є позиція науковців, які, все ж, намагаються провести різницю між ними. Так, М. Хаустова наполягає, що «суб'єкт правовідносин — це учасник конкретних правовідносин, а суб'єкт права — це особа, що не є учасником правовідносин, але за наявності певних умов може ним стати. Таким чином, суб'єкт права за деяких обставин може не бути учасником правовідносин, тоді як учасник правовідносин завжди є одночасно і суб'єктом права» [16, с. 34].

Така позиція підтверджується і конкретною практикою застосування юридичних норм: вступаючи в правовідносини в конкретній галузі права (наприклад, інтелектуального), суб'єкт права реалізовує не всі свої права та обов'язки, а лише певну їх частину. Розмежування досліджуваних понять окремими галузями вітчизняної юридичної науки підтверджується аналізом підручника «Адміністративне право України». Автори вказують на те, що «Суб'єкт адміністративного права має потенційну здатність вступати в адміністративні правовідносини. У конкретному випадку він може і не бути учасником правовідносин. Якщо громадянин не чинить адміністративних правопорушень, то він не є суб'єктом адміністративно-деліктних відносин. Громадянин України, який перебуває за її межами, може теоретично ні в яких адміністративно-правових відносинах не брати участі, тобто не бути їх суб'єктом, однак суб'єктом адміністративного права він є, оскільки його як громадянина адміністративно-правові норми наділили комплексом прав і обов'язків. Суб'єкт адміністративних правовідносин є фактичний учасник правових зв'язків у сфері управління, тобто він обов'язково в них бере участь» [8, с. 74–75].

Таким чином, «суб'єкт права» є більш ширшою категорією, ніж «суб'єкт правовідносин», оскільки носієм прав і обов'язків не завжди має бути учасник конкретного, індивідуалізованого правовідношення.

Відмінність між категоріями простежується і в тому, що «по-перше, правовідносини — не єдина форма реалізації норм права; по-друге, малі діти, душевнохворі люди, які є суб'єктами права, не можуть бути суб'єктами правовідносин; по-третє, конкретний громадянин завжди є суб'єктом права, але не завжди є учасником правовідносин» [5, с. 338].

Отже, вважаємо за доцільне розрізняти категорії суб'єкта права і суб'єкта правовідносин. Суб'єкт правовідносин — це індивідуально визначений суб'єкт права, який реалізував свою правосуб'єктність (визначений обсяг прав і свобод) у конкретних правовідносинах. Проте будь-який суб'єкт права не є суб'єктом того чи іншого конкретного правовідношення. Поняття «суб'єкт права» є загальним і первинним, а поняття «суб'єкт правовідносин» — конкретним і вторинним. Можна зазначити, що трансформація суб'єкта права в учасника правовідносин пов'язана з процесом перетворення можливого в дійсне, перетворенням наявності об'єктивного права в реальну поведінку.

Ще одним дискусійним моментом теоретичного осмислення категорії «суб'єкт права» є його зв'язок з поняттям «правосуб'єктність». Правосуб'єктність зазвичай розглядається як юридична якість, властивість особи, правове становище, належність її до правової системи, входження до неї [16, с. 36]. Характеризуючи сучасне співвідношення між ними, С. І. Архипов вказує, що правосуб'єктність особи, виражає «не лише особливе ставлення держави до особистості, але й ставлення до неї юридичної науки, правознавства. Сьогодні це відношення полягає в тому, що в правосуб'єктності держава та юридична наука вбачають не самі прояви особистості, її правову форму, а лише юридичний засіб, інструмент впливу на неї, управління нею» [3, с. 127].

У структурі правосуб'єктності виділяють три основні складові: правоздатність, дієздатність, а також права і обов'язки, закріплені за особою законами. С. І. Архипов розглядає правоздатність та дієздатність як дві стадії розвитку правосуб'єктності. На першому етапі (правоздатність) суб'єкт права являє собою «чисту правову форму, правову оболонку, позбавлену правового змісту — вольових рішень особи». Друга стадія, яка відповідає дієздатності, — це стадія досягнення правовою особою правової зрілості, що передбачає здатність особи самостійно реалізовувати функції суб'єкта права [3, с. 132]. Набуваючи дієздатності, особа стає здатною по-перше, виражати в праві свою суб'єктивну волю, свої суб'єктивно-правові домагання; по-друге, визнання особи дієздатною є підтвердженням її можливості самостійно брати участь в правовідносинах; по-третє — настання дієздатності означає здатність волі контролювати і визначати себе у всіх своїх проявах [3, с. 133].

Інша точка зору на співвідношення понять правосуб'єктності та суб'єкта права С. С. Алексєєвим. Він вказував, що правосуб'єктність є не що інше, як праводієздатність. Тому категорії «суб'єкт

права» і «правосуб'єктність» збігаються. Власне правосуб'єктність є невід'ємною від особи якістю [2, с. 380].

Висновки. Таким чином, поняття суб'єкта права є ключовим в юридичній науці, адже тільки завдяки йому і для нього право існує. Суб'єкт права — це та особа, чиєю свідомістю та практичною діяльністю право створюється, чиї цінності, цілі та ідеали в праві реалізовуються. Суб'єкт — це джерело та кінцева мета права, свого роду правовий абсолют. Передумовою правового статусу особи є набуття нею рис правосуб'єктності — правоздатності та дієздатності, що свідчить про правову зрілість суб'єкта. Вступаючи в правові відносини, суб'єкт права стає суб'єктом правовідносин, отримуючи можливість реалізовувати свої потенційні права та можливості в конкретній галузі права, а також нести відповідальність за свої вчинки.

Література

1. Алексеев Н. Н. Основы философии права. СПб.: Юридический ин-т, 1998. 256 с.

2. Алексеев С. С. Общая теория права: у 2 т. / Москва: Юрид. лит., 1982. Т. 2. 360 с.

3. Архипов С. И. Субъект права: теоретическое исследование. Санкт-Петербург: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. 469 с.

4. Горбенко Л. А. Суб'єкт права як категорія правознавства: дис. ... канд.юрид.наук: 12.00.01 / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2017. 208 с.

5. Загальна теорія держави і права: підручник / за ред.: М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.

6. Ильин И. А. Теория права и государства. Изд. 2-е, доп.; под ред. В. А. Томсинова. Москва: «Зерцало», 2008. 550 с.

7. Кечекьян С. Ф. Правоотношения в социалистическом обществе. Москва: Изд-во АН СССР, 1958. 185 с.

8. Колпаков В. К., Кузьменко О. В. Адміністративне право України: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2003. 544 с.

9. Нерсесянц В. С. Философия права: учебник для вузов. Москва: Издательская группа НОРМА-ИНФРА М, 1998. 652 с.

10. Рабинович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. Вид. 5-е, зі змінами. К.: Атіка, 2001. 176 с.

11. Сандевуар П. Введение в право. Москва: Издательская группа «Интратэк-Р», 1994. 169 с.

12. Скакун О. Ф. Теория государства и права: учебник для вузов. Университет внутренних дел. Харьков: Фирма «Консум», 2000. 704 с.

13. Теорія держави і права: академічний курс: підруч / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. К.: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.

14. Філософія права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / Данильян О. Г. та ін.; за ред. д-ра філос. наук, проф. О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2009. 208 с.

15. Халфина Р. О. Общее учение о правоотношении. М.: Юрид. лит., 1974. 352 с.

16. Хаустова М. Суб'єкт права як елемент правової системи суспільства. Вісник Академії правових наук України. 2009. № 3. С. 29–38.

17. Чичерин Б. Н. Философия права. Москва: Типо-литография Товарищества И. Н. Кушнорев, 1900. 334 с.

18. Binder J. Das Problem der juristishen Persönlichkeit. Leipzig, 1907.

19. Duguit L. L'Etat, le droit objectif et la loi positive. P.: Thorin et fils, 1901.

20. Hölder E. Natürliche und juristische Personen. Leipzig, 1905.

References

1. Alekseev N. N. Osnovy filosofii prava [Fundamentals of legal philosophy]. St. Petersburg.: Juridicheskij in-t, 1998. 256 p.

2. Alekseev S. S. Obshhaja teorija prava [General theory of law]: in 3 vols / Moscow: Juridicheskaja literatura. 1982. vol. 2. 360 p.

3. Arhipov S. I. Sub#ekt prava: teoreticheskoe issledovanie [Subject of law: theoretical study]. Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo R. Aslanova «Juridicheskij centr Press», 2004. 469 p.

4. Horbenko L. A. The subject of law as a category of jurisprudence. Ph. D. Thesis. Lviv, 2017. 208 p. (In Ukrainian).

5. Zahalna teoriia derzhavy i prava [General theory of state and law]. Kharkiv: Pravo, 2009. 584 p. (Eds: M. V. Tsvika, O. V. Petryshyna).

6. Il'in I. A. Teorija prava i gosudarstva [Theory of Law and State]. 2d ed. Moskva: Zercalo, 2008. 550 s. (Ed.: V. A. Tomsinova).

7. Kechek'jan S. F. Pravootnoshenija v socialisticheskom obshhestve [Legal relations in a socialist society]. Moskow: Izd-vo AN SSSR, 1958. 185 p.

8. Kolpakov V. K., Kuzmenko O. V. Administratyvne pravo Ukrainy [Administrative law of Ukraine]. Kyiv: Yurinkom Inter, 2003. 544 p.

9. Nersesjanc V. S. Filosofija prava [Philosophy of Law]. Moskow: NORMA-INFRA M, 1998. 652 p.

10. Rabynovych P. M. Osnovy zahalnoi teorii prava ta derzhavy [Fundamentals of the general theory of law and state]. 5h ed. Kyiv: Atika, 2001. 176 p.

11. Sandevuar P. Vvedenie v pravo [Introduction to Law]. Moskow: Intratjek-R, 1994. 169 p.

12. Skakun O. F. Teorija gosudarstva i prava [Theory of Government and Rights]. Har'kov: Konsum, 2000. 704 p.

13. Teoriia derzhavy i prava [Theory of Government and Rights]. Kyiv: Yurinkom Inter, 2006. 688 p. (Eds: O. V. Zaichuka, N. M. Onishchenko).

14. Filosofiia prava [Philosophy of Law]. Danylian O. H. etc. Kharkiv: Pravo, 2009. 208 p. (Ed. O. H. Danylian).

15. Halfina R. O. Obshhee uchenie o pravootnoshenii [General doctrine of legal relationship]. Moscow: Juridicheskaja literatura, 1974. 352 p.

16. Khaustova M. The subject of law as an element of the legal system of society. Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine. 2009. no. 3. pp. 29–38. (In Ukrainian).

17. Chicherin B. N. Filosofija prava [Philosophy of Law]. Moskow: Tipo-litografija Tovarishhestva I. N. Kushnorev, 1900. 334 p.

18. Binder J. Das Problem der juristishen Persönlichkeit. Leipzig, 1907.

19. Duguit L. L'Etat, le droit objectif et la loi positive. P.: Thorin et fils, 1901.

20. Hölder E. Natürliche und juristische Personen. Leipzig, 1905.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ «ІНТЕРНАУКА».
Серія: «Юридичні науки»

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ИНТЕРНАУКА».
Серия: «Юридические науки»

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL «INTERNAUKA».
Series: «Juridical sciences»

№ 7 (21)

Головний редактор — *Омельчук В.А.*

Київ 2019

Видано у авторській редакції

Адреса редакції: Україна, м. Київ, вул. Ломоносова, буд. 18
Контактний телефон: +38(044) 222 58 89
Контактний телефон: +38(067) 401 84 35
E-mail: editor@inter-nauka.com

Підписано у друк 22.11.2019. Формат 60×84/8
Папір офсетний. Гарнітура SchoolBookAC. Друк офсетний.
Умовно-друкованих аркушів 9,3. Тираж 100. Заказ № 220.
Ціна договірна. Надруковано з готового оригінал-макета.

Надруковано у видавництві
ТОВ «Центр учбової літератури»
вул. Лаврська, 20 м. Київ
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 2458 від 30.03.2006 р.